

Innocenti Report Card 17

Miejsca i przestrzenie

Wpływ środowiska na dobrostan dzieci

Seria *Innocenti Report Card* została opracowana w celu monitorowania i porównywania wyników osiągniętych przez kraje wysokorozwinięte w zakresie ochrony praw dziecka.

Innocenti Report Card 17 został opracowany przez Eszter Timar, Annę Gromadę, Gwyther Rees i Alessandro Carraro przy współudziale Dominica Richardsona, Gunilly Olsson, Celine Little, Dagny Rams, Gro Dehli Villangera, Nicole Quattrini, Tima Huijtsa, Mirzy Balaj oraz Terjego Eikemo.

Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci Office of Research – Innocenti (UNICEF Innocenti) serdecznie dziękuje za hojne wsparcie procesu przygotowywania Raportu *Report Card 17* udzielone przez Rząd Włoch.

Każda część niniejszego Raportu *Innocenti Report Card* może być dowolnie powielana pod warunkiem umieszczenia następującej adnotacji:

UNICEF Office of Research (2022). Miejsca i przestrzenie: Wpływ środowiska na dobrostan dzieci, *Innocenti Report Card 17*, UNICEF Office of Research – Innocenti, Florencja.

O UNICEF Office of Research – Innocenti

W roku 1988 Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci (UNICEF) utworzył centrum badawcze, którego zadaniem jest wspieranie jego prac w zakresie ochrony praw dzieci na całym świecie oraz identyfikowanie i badanie obecnych i przyszłych obszarów działań UNICEF. Podstawowym zadaniem UNICEF Office of Research – Innocenti jest działanie na rzecz lepszego zrozumienia kwestii związanych z prawami dziecka na forum międzynarodowym, wspieranie pełnej implementacji Konwencji o prawach dziecka oraz działań rzeczniczych prowadzonych na całym świecie. Office of Research określa kompleksową strategię w zakresie badań oraz wiedzy niezbędnych organizacji do wspierania i prowadzenia działań i programów na świecie. Dzięki nawiązaniu współpracy partnerskiej z wiodącymi instytucjami akademickimi i rozwojowymi zarówno w krajach rozwijających się, jak i rozwiniętych, Office of Research stara się pozyskiwać dodatkowe środki i stwarzać możliwości wpływania na działania mające na celu reformę polityk dotyczących dzieci. Office of Research – Innocenti otrzymał wsparcie finansowe ze strony rządu Włoch, fundusze na poszczególne projekty są również przekazywane przez rządy innych krajów, instytucje międzynarodowe, prywatnych darczyńców, jak również Komitety Narodowe UNICEF.

Publikacje opracowane przez Office of Research stanowią istotny wkład w toczącą się na świecie debatę dotyczącą dzieci oraz ich praw i nie muszą odzwierciedlać polityki i poglądów UNICEF. Wyrażone w nich poglądy są prywatnymi poglądami ich autorów.

Oznaczenia użyte w niniejszej publikacji oraz prezentacja materiałów nie oznaczają ze strony UNICEF wyrażania jakiegokolwiek opinii dotyczącej statusu prawnego któregośkolwiek kraju lub terytorium, jego władz lub wytyczenia jego granic.

Zdjęcie na okładce © Yukiko Noritake – garance illustration llc

© Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci (UNICEF), 2022

UNICEF Office of Research – Innocenti

Via degli Alfani 58 – 50121 Florencja, Włochy

Tel: +39 055 2033 0

Fax: +39 055 2033 220

researchpublications@unicef.org

www.unicef-irc.org

@UNICEFInnocenti on Twitter, LinkedIn, Facebook, Instagram and YouTube

Tłumaczenie: Agnieszka Jagodzińska, In-Translate

Projekt graficzny: Art&Design Srl, Rome

Opracowanie redakcyjne: Sarah Marchant, UNICEF Innocenti

Innocenti Report Card 17

Miejsca i przestrzenie

Wpływ środowiska na dobrostan dzieci

WSTĘP

Dom. Gdy dzieciństwo jest szczęśliwe, dom jest miejscem bezpiecznym i stabilnym, ze zdrowym jedzeniem, czystą wodą do picia i kochającą rodziną.

Jednak wielu dzieciom, nawet w najbogatszych krajach świata, brakuje tego, co niezbędne do życia. Otacza je toksyczne powietrze, zagraża zanieczyszczenie ołowiem, głośny hałas lub pleśń na ścianach. Inne żyją w domach, które są zbyt ciemne, zbyt zimne lub ciasne.

Niezdrowe warunki życia przynoszą wielkie szkody dla dobrostanu psychicznego i fizycznego dzieci, zagrażają ich rozwojowi poznawczemu oraz perspektywom na szczęśliwe i zdrowe życie. Dziecko żyjące w otoczeniu, gdzie jest duże natężenie ruchu drogowego lub pozbawione dostępu do terenów zielonych do zabawy, ma niewiele możliwości ucieczki przed tymi zagrożeniami lub ich zniwelowania.

Zagrożenia środowiskowe są nierównomiernie rozłożone. Dzieci z uboższych rodzin i grup marginalizowanych są bardziej narażone na złe warunki mieszkaniowe, co pogłębia ich niekorzystną sytuację i utrwała błędne koło ubóstwa.

Oprócz domów, szkół i społeczności, w których mieszkają dzieci, zagrożony jest również nasz wspólny dom – nasza planeta. Rosnące temperatury, utrata bioróżnorodności i ekstremalne zjawiska pogodowe zagrażają zarówno źródłom utrzymania, jak i samemu życiu. Presja, jakiej poddawane są nasze zasoby naturalne, oraz rosnąca ilość odpadów są szkodliwe zarówno

dla dzieci, jak i dla naszej planety. Poziom konsumpcji w większości bogatych krajów wymagałby istnienia co najmniej trzech naszych planet, gdyby został odtworzony we wszystkich krajach. E-odpady, najszybciej rosnący rodzaj odpadów z gospodarstw domowych, zawierają niebezpieczne substancje, które niszczą ciało i umysł, a największe żniwo zbierają wśród dzieci.

Dzięki globalnym wysiłkom na rzecz zrównoważonego rozwoju i bardziej sprawiedliwego świata, społeczność międzynarodowa od dziesięcioleci wzywa rządy, sektor prywatny, społeczeństwo obywatelskie i osoby prywatne do ochrony naszej planety. Dzieci i młodzież również biją na alarm – miliony dzieci na całym świecie bierze udział w strajkach klimatycznych i domaga się działań transformacyjnych, aby ocalić własną przyszłość na naszej planecie. Sprawozdanie Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych *Nasza wspólna agenda* przedstawia „trudny i pilny wybór: załamanie lub przełom”. Pierwsza opcja charakteryzuje się „wiecznym kryzysem”, podczas gdy druga – oferuje „perspektywę bardziej ekologicznej, bezpieczniejszej i lepszej przyszłości”¹.

Dobra wiadomość jest taka, że stawiając czoła jednemu wyzwaniu, zwiększamy szanse na rozwiązanie innego. Innymi słowy – to, co zapewnia dziecku bezpieczny i zdrowy dom, chroni także środowisko naturalne. Na przykład ograniczenie ruchu samochodowego może mieć pozytywny wpływ

na bezpieczeństwo na drogach – dzięki czemu dzieci będą bezpieczniej docierać do szkoły – i jednocześnie może zmniejszyć emisję dwutlenku węgla (CO₂). Z kolei przejście na zrównoważone rolnictwo może poprawić sposób odżywiania dzieci i ograniczyć szkody wyrządzane środowisku przez obecną produkcję żywności. Te synergie są dobrze widoczne w Celach Zrównoważonego Rozwoju, kiedy osiągnięcie jednego celu jest niezbędne do osiągnięcia kolejnego.

I odwrotnie – jeśli my, jako społeczność globalna, nie poprawimy warunków, w jakich żyją i rozwijają się dzieci, jaka jest nadzieja na lepszą przyszłość? Możemy – i musimy – zrobić to lepiej. W jaki sposób? Słuchając dzieci i młodzieży, dokonując przemyślanych wyborów dotyczących tego, jak konsumujemy i jak postępujemy z odpadami po tej konsumpcji, projektując nasze dzielnice i domy z myślą o dzieciach, wspierając zaangażowanie dzieci i młodzieży w debaty i decyzje dotyczące środowiska, dbając o to, by odrębne potrzeby najmłodszych były uwzględniane w polityce ochrony środowiska oraz realizując politykę i praktyki chroniące środowisko naturalne, od którego dzieci i młodzież są zależne.

Gunilla Olsson

Dyrektor

**UNICEF Office of Research –
Innocenti**

CZĘŚĆ 1

WPROWADZENIE

CZĘŚĆ 1

WPROWADZENIE

Zmiany w środowisku naturalnym zachodzące na całym świecie mają wpływ na ciała i umysły dzieci. Zanieczyszczone powietrze, skażona woda i żywność sprawiają, że każdy z nas nieświadomie zjada ćwierć kilograma plastiku rocznie – to tak, jakbyśmy co tydzień zjadali jedną kartę kredytową. W dziewięciu najbogatszych krajach świata ponad 1 na 20 dzieci ma podwyższony poziom ołowiu we krwi. „Problem” środowiskowy nie jest abstrakcyjnym pojęciem dotyczącym odległej przyszłości; dotyka on dzieci tu i teraz.

Skutki zmian klimatycznych są widoczne i odczuwalne. Rosnące temperatury, wyższy poziom mórz, zanieczyszczenie powietrza i gleby oraz niecodzienne zjawiska pogodowe wpływają nie tylko na świat, który pozostawiamy przyszłym pokoleniom, ale już dzisiaj powodują w naszych ciałach różne stany chorobowe: mózgu, płuc, serca i innych organów wewnętrznych.

W skali globalnej można by zapobiec jednemu na cztery zgony wśród dzieci w wieku poniżej 5 lat poprzez poprawę czynników środowiskowych, takich jak zanieczyszczenie powietrza, wody, warunki sanitarne, higiena lub chemikalia². Dzieci są szczególnie narażone – częściowo dlatego, że ich ciała i układy odpornościowe wciąż się rozwijają, ale także

ze względu na ich zachowania (np. dużo częściej wkładają palce do buzi niż dorośli). Konsekwencje zmian klimatu będą odczuwalne przez całe życie współczesnych dzieci, co będzie wymagało od nich dostosowania się do zagrożeń związanych z ocieplaniem się planety i łagodzenia ich skutków.

Środowisko ma wpływ nie tylko na to, czy dzisiejsze dzieci wyrosną na zdrowych i szczęśliwych dorosłych, ale także na ich obecny dobrostan psychiczny. Badanie przeprowadzone w sześciu krajach o wysokim dochodzie³ wykazało, że prawie połowa młodych ludzi odczuwa niepokój związany ze środowiskiem w takim stopniu, iż wpływa to na ich codzienne funkcjonowanie⁴. Około 6 na 10 osób uważa, że rządy ich krajów zawiodły w kwestii środowiska. Dwie osoby na pięć mają wątpliwości, czy w przyszłości zostaną rodzicami, ze względu na kryzys klimatyczny.

Bogate kraje i bogaci ludzie często próbują wykupić sobie drogę ucieczki od problemów związanych z danym kryzysem, ale kryzys ekologiczny jest inny. Zakup oczyszczacza powietrza nie eliminuje konieczności oddychania powietrzem w przestrzeni publicznej. Nawet jeśli państwa ograniczają swój ślad węglowy, to i tak borykają się z problemami,

jakie stwarzają te kraje, które tego nie robią.

W październiku 2021 roku Rada Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych uznała prawo do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska⁵, natomiast Komitet Praw Dziecka ONZ uznał, że kraj może zostać pociągnięty do odpowiedzialności za wpływ emisji na dzieci zarówno na jego terytorium, jak i poza nim⁶. Należy podjąć większy wysiłek, aby zapobiec najbardziej tragicznym skutkom zaniedbania środowiska. Ważne jest, aby wszystkie kraje dążyły do osiągnięcia celów określonych w Agendzie 2030 na rzecz Zrównoważonego Rozwoju.

Definicje i zakres

W języku angielskim słowo „środowisko” może być powiązane z wieloma pojęciami – np. „środowisko gospodarcze” lub „środowisko cyfrowe”.

Na potrzeby niniejszego raportu przyjmujemy węższe pojęcie „środowiska” i używamy tego terminu, by uwzględnić fizyczne aspekty środowiska naturalnego i antropogenicznego, z którym do czynienia mają dzieci i które wpływa na ich dobrostan.

Powyższa definicja oraz ramy koncepcyjne, które przedstawiono poniżej, zostały opracowane na podstawie przeglądu literatury, konsultacji ze specjalistami

ds. badań i polityki w ramach UNICEF i poza nim oraz konsultacji z młodymi ludźmi w wieku 10-17 lat z Kanady, Chile, Meksyku, Hiszpanii i Szwecji. Poproszeni o zdefiniowanie środowiska, młodzi ludzie zazwyczaj wymieniali zarówno elementy naturalne, jak i te stworzone przez człowieka, uznali również, że przyroda, krajobraz i wszystkie żywe istoty są częścią środowiska. Dzieci podkreślały powiązania między wszystkimi żywymi istotami – florą, fauną i ludźmi – oraz potrzebę równowagi między ludźmi a przyrodą. Inne definicje środowiska obejmowały „wszystko, co nas otacza”, od naszego najbliższego otoczenia po całą planetę.

Niektórzy uczestnicy badania twierdzili, że kultura i religia również kształtują to, czym jest środowisko i jak je postrzegamy.

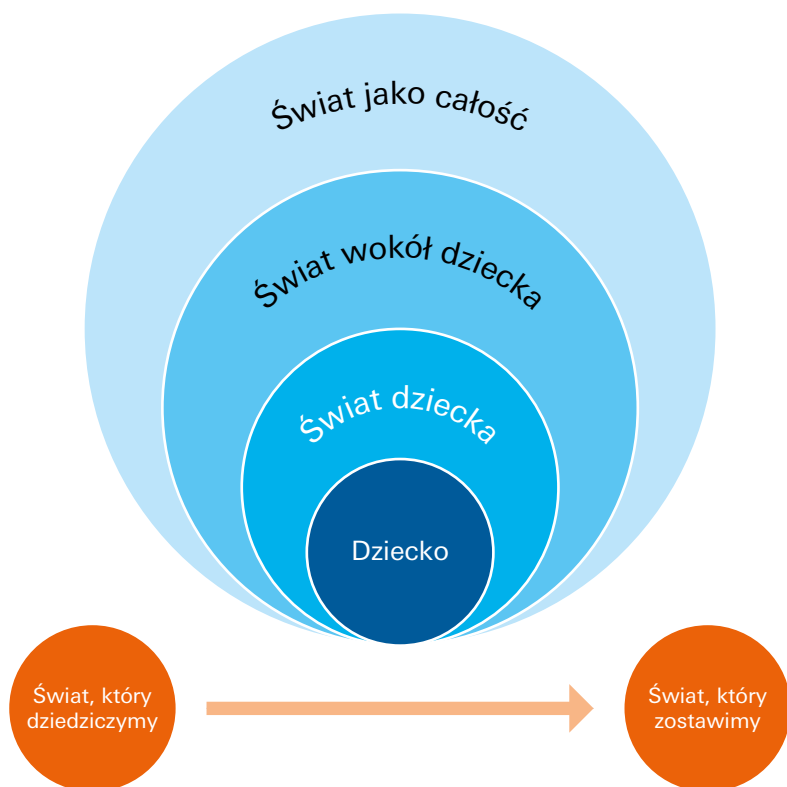
Niniejszy Raport obejmuje 43 kraje należące do Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) i/lub Unii Europejskiej (UE), ponieważ zharmonizowana struktura ich danych pozwala na analizę porównawczą dobrostanu środowiskowego dzieci. Istnieją pewne ograniczenia danych dotyczące krajów, które niedawno przystąpiły do OECD, zwłaszcza Kolumbii i Kostaryki.

CELE

W Raporcie skupiono się na następujących kwestiach:

1. W jaki sposób czynniki środowiskowe wpływają na dobrostan dzieci?
2. W jaki sposób najbogatsze kraje świata radzą sobie z zapewnieniem zdrowego środowiska, w którym dzieci mogą żyć, rozwijać się i dorastać?
3. Jakie działania mogą podjąć te kraje, by poprawić środowisko, w którym żyją dzieci?

Wykres 1. Ogólne ramy koncepcyjne

Nasze ramy

W ciągu ostatnich dwudziestu lat raporty z serii *Innocenti Report Cards* odgrywały wiodącą rolę w porównywaniu dobrostanu dzieci w bogatych krajach. *Report Card 17* wprowadził wielopoziomowe ramy stawiające dziecko w centrum uwagi. Na wyniki dziecka – jego zdrowie fizyczne, samopoczucie psychiczne i umiejętności – wpływa świat dziecka, świat wokół dziecka i świat jako całość. *Innocenti Report Card 17* poszedł jeszcze dalej (patrz Wykres 1). Ponieważ obecny stan środowiska jest kształtowany poprzez działania podejmowane w przeszłości, jak również wpływa na to, co nas czeka w przyszłości, uwzględniliśmy w modelu perspektywę czasową: świat, który dziedziczymy, i świat, który pozostawiamy za sobą. A ponieważ działania środowiskowe jednego kraju mogą mieć wpływ na dzieci w innych krajach, bierzemy również pod uwagę wpływ, jaki dane kraje wywierają poza swoimi granicami.

Nasze ramy obejmują trzy nadrzędne tematy: wzajemne powiązania, nierówności i wpływ dzieci. Wzajemne powiązania oznaczają, że wiele czynników, które w dłuższej perspektywie czasu powodują zmiany klimatu, szkodzą dzieciom już teraz. Na przykład samochody emitują CO₂, ale także powodują hałas i zanieczyszczenie powietrza, zajmują przestrzeń, stwarzają zagrożenia i ograniczają aktywność dzieci, np. podczas zabaw na świeżym powietrzu.

Nierówności oznaczają, że czynniki środowiskowe wpływają na ludzi w różny sposób, w zależności od ich zasobów – co mogliśmy zaobserwować podczas pandemii COVID-19. Niektóre kraje i osoby są w stanie chronić się lepiej niż inne. Zagrożenia środowiskowe są rozłożone zarówno geograficznie – od krajów bogatych do biednych – jak i czasowo, ponieważ nasze dzisiejsze wybory mogą powodować jutrzejsze katastrofy.

Dzieci, często najbardziej dotknięte problemami środowiskowymi, nie tylko dziedziczą je w przyszłości, ale mają też najmniejszą możliwość wpływania na bieg wydarzeń. Decyzje, które mają wpływ na ich życie, podejmowane są przez rodziców, rządy i firmy. Wiele z krajowych planów klimatycznych przedstawionych przed 26. Konferencją Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (COP26)

nie uwzględniało potrzeb dzieci ani nie zostało stworzonych z ich udziałem⁷. Mimo to młodzi ludzie są świadomi i wzywają do działania. W 2019 roku, na Światowym Forum Ekonomicznym w Davos, Greta Thunberg powiedziała delegatom: „Chcę, żebyście działali tak, jak działalibyście w kryzysie. Chcę, żebyście działali tak, jakby nasz dom płonął. Bo tak właśnie jest”⁸.

RAMY KONCEPCYJNE ZOSTAŁY OKREŚLONE W NINIEJSZYM RAPORCIE W NASTĘPUJĄCY SPOSÓB:

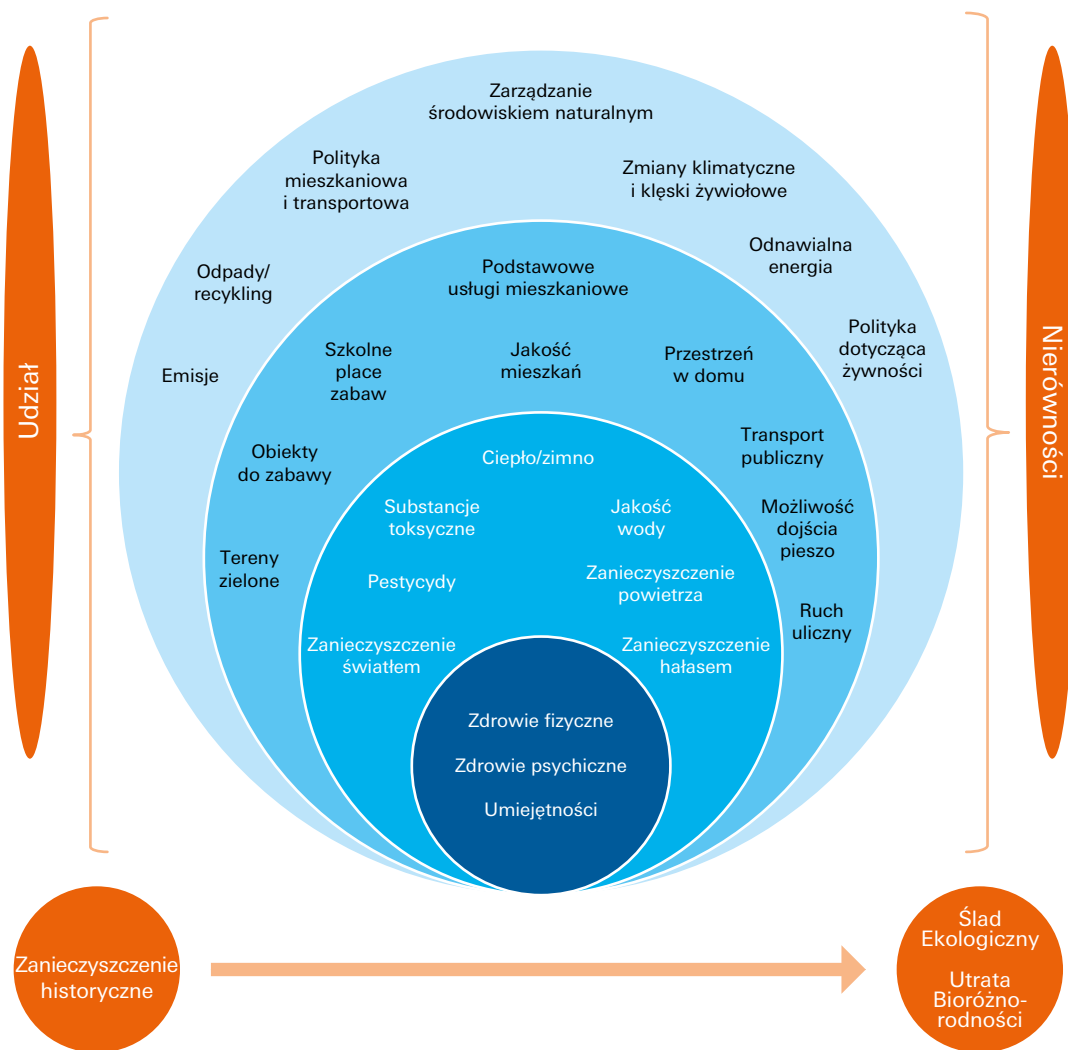
- 1.** Wyniki dzieci zostały pogrupowane w trzy rozległe kategorie – zdrowie fizyczne, dobrostan psychiczny i umiejętności – podobnie jak w *Innocenti Report Card 16*.
- 2.** Świat dziecka koncentruje się na bezpośrednich doświadczeniach dzieci związanych ze środowiskiem, w zakresie zużycia powietrza, spożycia wody i pożywienia, ekspozycji na światło, hałas, ciepło, zimno i niebezpieczne substancje.
- 3.** Świat wokół dziecka obejmuje fizyczne aspekty środowiska, z którymi dziecko styka się bezpośrednio, takie jak mieszkanie, tereny zielone, szkoła, ruch uliczny i zagrożenia środowiskowe.
- 4.** Świat jako całość odnosi się do szerszego kontekstu, w którym powyższe środowiska fizyczne są tworzone i utrzymywane. Może to obejmować wpływ na nie polityki i wydatków rządowych. W tym kontekście uwzględniamy wpływ działań danego kraju nie tylko w jego granicach, ale także poza nimi.
- 5.** Świat, który dziedziczymy odnosi się do historycznego stanu środowiska i działań danego kraju, których skumulowane skutki odczuwalne są do dziś.
- 6.** Świat, który zostawiamy po sobie odnosi się do bieżących działań i postępów danego kraju, które będą miały wpływ na środowisko w przyszłości.

Wykres 2 przedstawia kluczowe tematy poruszone w niniejszym raporcie w ramach każdej kategorii.

Przyjęta struktura pozwala na zbadanie wzajemnych powiązań w obrębie poszczególnych kategorii i pomiędzy nimi, co zostanie pokazane na przykładzie w dalszej części raportu. Dwa inne tematy przekrojowe – wpływ dzieci i nierówności – są istotne w każdej z kategorii.

Ponadto, w ramach niniejszej analizy, ważne jest rozważenie potencjalnej roli Konwencji ONZ o prawach dziecka oraz Agendy 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju w tworzeniu możliwości silnego rzecznictwa w kwestiach środowiskowych (*patrz też Ważna Informacja 1*).

Wykres 2. Tematy uwzględnione w Raporcie

CZEŚĆ 2

TABELA RANKINGOWA WARUNKÓW ŚRODOWISKOWYCH

CZĘŚĆ 2

TABELA RANKINGOWA WARUNKÓW ŚRODOWISKOWYCH

Wykres 3 przedstawia tabelę rankingową opartą na najlepszych dostępnych wskaźnikach uwzględniających aspekty warunków środowiskowych przedstawionych na Wykresach 1 i 2. Zawiera ona po trzy wskaźniki w każdej z trzech grup – świat dziecka, świat wokół dziecka i świat jako całość. W Ramce 1 opisano kryteria, którymi kierowaliśmy się przy wyborze wskaźników do tabeli rankingowej. Tabela 1 zawiera szczegółowe informacje na temat definicji i źródła każdego wskaźnika, a także odsyła do rysunku w raporcie, który przedstawia statystyki krajowe dla danego wskaźnika.

Hiszpania znajduje się w czołówce tabeli rankingowej, mimo że nie zajmuje najwyższej pozycji w żadnym z wymiarów indywidualnych (zajmuje 8. miejsce w kategorii „świat dziecka” i 13. miejsce w kategorii „świat wokół dziecka” i „świat jako całość”). Ilustruje to pewną prawidłowość polegającą na tym, że żaden kraj nie osiąga tak samo dobrych lub tak samo złych wyników we wszystkich wymiarach. Za Hiszpanią plasuje się Irlandia – kraj o dobrych wynikach w zakresie wskaźników najbliższych dziecku, ale przeciętnych w skali makro.

Rumunia znajduje się w dolnej części tabeli, gdzie wyprzedzają ją Kostaryka i Stany Zjednoczone. Sytuacja Rumunii i Kostaryki znacznie różni się od tej w Stanach Zjednoczonych. W dwóch pierwszych krajach bezpośrednio środowisko dzieci wykazuje pewne braki (co widać po niskich wynikach w kategoriach „świat dziecka” i „świat wokół dziecka”), ale kraje te należą do grupy państw najmniej odpowiedzialnych za szkody wyrządzone środowisku naturalnemu. Z kolei Stany Zjednoczone osiągają słabe wyniki w kategorii „świat jako całość” i jednocześnie mają sporo do poprawy w kategorii „świat dziecka” i „świat wokół dziecka”.

RAMKA 1: SPOSÓB DOBORU WSKAŹNIKÓW DO TABELI RANKINGOWEJ

Wskaźniki tabeli rankingowej zostały wybrane w taki sposób, aby odzwierciedlać różne aspekty ram przedstawionych na Wykresie 1. Przy wyborze wskaźników kierowano się następującymi kryteriami:

Jakość: Dane musiały spełniać wysokie standardy jakości i pochodzić z krajowych i międzynarodowych uznanych źródeł danych lub z recenzowanych publikacji.

Zakres: Dane powinny być dostępne dla wszystkich lub zdecydowanej większości krajów objętych Raportem Innocenti Report Card 17.

Aktualność: Dane powinny być dostępne dla roku 2018 lub później.

Trafność: Dane powinny być odpowiednie dla porównań międzykrajowych.

Zmienność: Powinny się charakteryzować wystarczającą zmiennością międzykrajową, aby mieć charakter informacyjny.

Porównywalność: Wskaźniki powinny mieć porównywalne znaczenie w różnych kulturach.

Wykres 3. Tabela rankingowa warunków środowiskowych, które mają wpływ na dobrostan dzieci

Ranking ogólny	Kraj	Świat dziecka	Świat wokół dziecka	Świat jako całość
1	Hiszpania	8	13	13
2	Irlandia	6	4	20
3	Portugalia	25	9	9
4	Cypr	15	17	10
5	Finlandia	1	2	30
6	Włochy	7	16	14
7	Islandia	3	1	32
8	Słowenia	19	14	16
9	Niemcy	13	6	22
10	Szwecja	4	10	26
11	Wielka Brytania	11	12	23
12	Holandia	12	8	27
13	Japonia	2	21	25
14	Norwegia	5	5	35
15	Nowa Zelandia	24	15	17
16	Francja	14	27	18
17	Szwajcaria	21	3	33
18	Węgry	34	22	6
19	Austria	9	19	29
20	Czechy	26	23	21
21	Estonia	27	11	28
22	Litwa	32	24	15
23	Chorwacja	29	33	5
24	Dania	18	26	34
25	Słowacja	31	29	11
26	Grecja	22	35	8
27	Polska	30	31	7
28	Kanada	17	7	38
29	Malta	33	18	24
30	Australia	10	20	37
31	Łotwa	36	30	12
32	Korea Południowa	16	32	31
33	Chile	35	37	3
34	Izrael	23	36	19
35	Bułgaria	37	34	4
36	Belgia	28	25	36
37	Stany Zjednoczone	20	28	39
38	Kostaryka	38	38	1
39	Rumunia	39	39	2

Uwaga: Ranking jest kalkulowany w następujący sposób: (1) obliczono wynik z-score (wynik standardowy) dla każdego wskaźnika (w razie potrzeby odwrócony tak, aby wyższy wynik oznaczał bardziej pozytywny stan); (2) obliczono średnią dwóch wyników z-score w ramach każdego wymiaru; (3) obliczono wynik z-score dla każdej średniej, który posłużył jako podstawa rankingu danego wymiaru; (4) obliczono średnią trzech rang, która posłużyła jako podstawa rankingu końcowego. Jeśli dwa kraje miały taką samą średnią z trzech rang, do określenia ich pozycji używano średniej z wyników z-score. Kraje są klasyfikowane w danym wymiarze, jeśli posiadają dane dotyczące co najmniej dwóch z trzech wskaźników. Jeden kraj OECD/UE (Kolumbia) nie został uwzględniony w rankingu ze względu na brak danych dotyczących kategorii „świat wokół dziecka”, a Turcja, Meksyk i Luksemburg nie zostały uwzględnione ze względu na skrajnie odbiegające wartości w przypadku co najmniej jednego wskaźnika (z-score poniżej - 4,0).

Wiele krajów osiąga dość zróżnicowane wyniki w ramach tych trzech wymiarów i żaden kraj nie osiąga w nich zawsze wysokich albo zawsze niskich wartości. Obecność bogatych krajów na niektórych najniższych pozycjach (np. Stany Zjednoczone i Belgia) wskazuje, że dobrobyt

narodowy nie jest gwarancją, że dzieci będą dorastać w zdrowym środowisku. W Kanadzie i Australii dzisiejsze środowisko wydaje się stosunkowo przyjazne dzieciom, ale niezrównoważone wzorce konsumpcji w tych krajach zagrażają naszej przyszłości.

Tabela rankingowa przedstawia zatem złożony i wieloaspektowy obraz, który zostanie dokładniej przeanalizowany w kolejnych częściach. Generalnie żaden kraj nie wypada dobrze we wszystkich dziedzinach. Nawet kraje znajdujące się w czołówce tabeli mają szerokie pole do poprawy.

Tabela 1. Szczegółowe informacje na temat wskaźników uwzględnionych w tabeli rankingowej

Wymiar	Wykres	Wskaźnik	Definicja wskaźnika	Źródło
Świat dziecka	6	Zanieczyszczenie powietrza	Lata życia skorygowane niesprawnością (DALYs) utracone z powodu zanieczyszczonego powietrza w przeliczeniu na 1000 dzieci (<15), 2019 r.	Global Burden of Disease Collaborative Network (2021). The Global Burden of Disease Study 2019. Seattle, Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME).
	7	Zanieczyszczenie wody	DALYs utracone z powodu skażonej wody w przeliczeniu na 1000 dzieci (<15), 2019 r.	Global Burden of Disease Collaborative Network (2021). The Global Burden of Disease Study 2019. Seattle, IHME.
	11	Zatrucie ołowiem	Odsetek dzieci z podwyższonym poziomem ołowiu we krwi (>5 mikrogramów na decylitr), 2019 r.	Rees, N. and Fuller, R. (2020). The Toxic Truth: Children's exposure to lead pollution undermines a generation of future potential. New York, UNICEF.
Świat wokół dziecka	15	Przeludnienie	Odsetek przeludnionych gospodarstw domowych, 2019 r. lub ostatni dostępny rok	OECD (2020). Affordable Housing Database 2019. Paris: OECD.
	18	Zielone tereny miejskie	Logarytmiczny znormalizowany różnicowy wskaźnik wegetacji (NDVI) na mieszkańca, 2019 r.	Kwon, O.-H., Hong, I., Yang, J., Wohn, D. Y., Jung, W.-S. and Cha, M. (2021). Urban green space and happiness in developed countries. <i>EPJ Data Science</i> , 10(1).
	22	Bezpieczeństwo na drogach	Lata życia skorygowane niesprawnością (DALYs) utracone w wyniku obrażeń odniesionych w wypadkach drogowych w przeliczeniu na 1000 dzieci (<15), średnia z 3 lat, średnia z lat 2017-2019	Global Burden of Disease Collaborative Network (2021). The Global Burden of Disease Study 2019. Seattle: IHME.
Świat jako całość	25	Liczba potrzebnych kul ziemskich	Stosunek śladu ekologicznego danego kraju do jego potencjału biologicznego, 2018 r.	Global Footprint Network (GFN) (2022). National Footprint and Biocapacity Accounts 2022 Public Data Package. Geneva: GFN.
	27	Wytwarzanie odpadów elektronicznych	Całkowita ilość wytworzonych e-odpadów, kg na mieszkańca, 2019 r.	Forti, V., Balde, C. P., Kuehr, R. and Bel, G. (2020). <i>The Global E-waste Monitor 2020: Quantities, flows and the circular economy potential</i> . Bonn, Geneva and Rotterdam: United Nations University et al.
	30	Emisje CO ₂ oparte na zużyciu	Emisje CO ₂ oparte na zużyciu, tony metryczne na mieszkańca, 2019 r. (2016 r. dla Islandii)	Global Carbon Network (GCN) (2021). The Global Carbon Budget Dataset. Stanford: GCN. For Iceland: Clarke, J., Heinonen, J., and Ottelin, J. (2017). Emissions in a decarbonised economy? Global lessons from a carbon footprint analysis of Iceland. <i>Journal of Cleaner Production</i> Vol. 166.

Ważna Informacja 1 Środowisko dzieci, prawa dzieci i zrównoważony rozwój

Konwencja o prawach dziecka

Istnieje ścisły związek pomiędzy kwestią wpływu środowiska naturalnego i antropogenicznego na dzieci a promowaniem praw dziecka zgodnie z Konwencją Organizacji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka (KPD).

1. Po pierwsze, istnieją wyraźne bezpośrednie powiązania z Art. 6 KPD (prawo do życia, przeżycia i rozwoju) oraz Art. 24 (zdrowie), w którym jest mowa o „czystym środowisku”.
2. W szerszym znaczeniu Art. 3 Konwencji wymaga, aby wszelkie działania „dotyczące dzieci” uwzględniały dobro dziecka. Wiele krajów wymienionych w Raporcie wdrożyło ten warunek w szerokim zakresie, wprowadzając wymóg oceny wpływu ustawodawstwa na prawa dziecka, podczas gdy inne kraje włączyły Konwencję do swojego prawa. Są to ważne rozwiązania, które można wykorzystać, aby zapewnić, że wpływ środowiska na dzieci jest w pełni uwzględniony w procesie podejmowania decyzji i w polityce.
3. Kolejnym nawiązaniem do Konwencji jest zasada niedyskryminacji zawarta w Art. 2. W niniejszym Raporcie podkreślono, że zagrożenia środowiskowe są nierównomiernie rozłożone i najbardziej obciążają dzieci żyjące w ubóstwie oraz inne grupy znajdujące się w niekorzystnej sytuacji.
4. Zwrócono również uwagę na potrzebę i możliwość zaangażowania dzieci w debaty i decyzje dotyczące środowiska. Art. 12 wymaga, aby dziecko, które „jest zdolne do kształtowania własnych poglądów”, miało prawo do ich wyrażania, a poglądy te były traktowane z należytą uwagą „we wszystkich sprawach dotyczących dziecka”. Dzieci udowodniły, że są zdolne do formułowania i wyrażania poglądów na tematy związane ze środowiskiem, a są to z pewnością sprawy, które ich dotyczą.

Bardzo ważnym wydarzeniem w kontekście środowiska i praw dziecka jest decyzja Komitetu Praw Dziecka ONZ o przygotowaniu komentarza ogólnego (nr 26) na temat praw dziecka i środowiska, ze szczególnym uwzględnieniem zmian klimatycznych. Komentarz ogólny ma na celu przekazanie „miarodajnych wskazówek dotyczących wpływu kryzysu środowiskowego na prawa dziecka i działań podejmowanych przez rządy, aby te prawa były przestrzegane”. Jest to „ważny krok, w kierunku rozliczania rządów z tego czy zapewniają dzieciom odpowiednie warunki życia w czystym, zielonym i zrównoważonym świecie”⁹. W chwili pisania tego tekstu (styczeń 2022 r.) trwają konsultacje w sprawie ogólnego komentarza.

Agenda 2030 na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju

Kolejnym globalnym instrumentem, który ma duże znaczenie dla treści niniejszego raportu, jest Agenda 2030 na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju. Większość z 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju (SDG) koncentruje się na środowisku. Choć wiele aspektów agendy dotyczących środowiska odnosi się do wszystkich grup wiekowych, zrównoważony rozwój w naturalny sposób przynosi korzyści dzieciom, a ponadto zapewnia ramy pozwalające monitorować postępy w ograniczaniu negatywnego wpływu zagrożeń środowiskowych na dzieci. Odpowiednim przykładem z listy wskaźników SDG jest poziom zanieczyszczenia powietrza. Jak omówiono w Części 3, dzieci są bardziej niż dorośli narażone na negatywne skutki zanieczyszczenia powietrza.

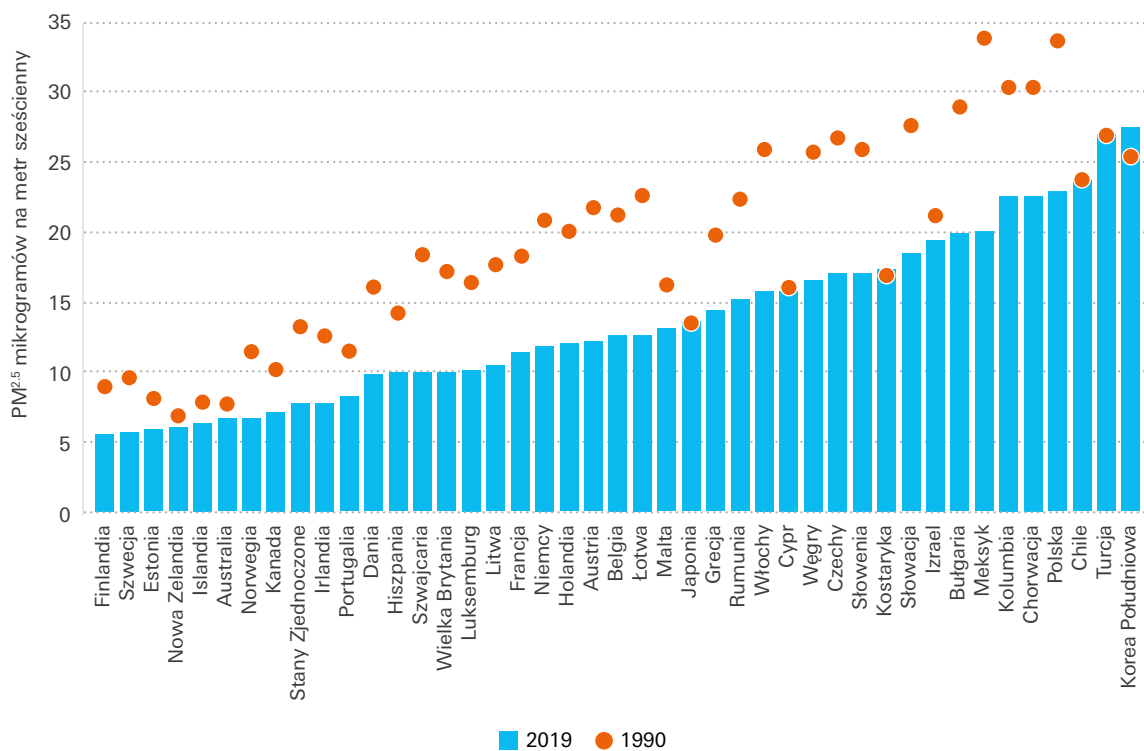
Ważna informacja 1 Środowisko dzieci, prawa dzieci i zrównoważony rozwój

Wykres 4 pokazuje, jak poprawiła się jakość powietrza w ciągu ostatnich trzech dekad w krajach ujętych w Raporcie. Kraje są uporządkowane według aktualnego poziomu zanieczyszczenia powietrza. Choć wiele krajów poczyniło znaczne postępy, wykres pokazuje, że wciąż jest wiele do zrobienia. W porównaniu z rokiem 1990 jakość powietrza w Chile, Kostaryce, Japonii,

Korei Południowej i Turcji pozostała zasadniczo taka sama lub uległa pogorszeniu. Australia, Nowa Zelandia i Islandia mają stosunkowo niski poziom zanieczyszczenia powietrza, jednak w ostatnich dziesięcioleciach nastąpiła tam jedynie niewielka poprawa. Wykres ilustruje, jak wiele jeszcze trzeba zrobić, aby zapewnić zdrowe powietrze, którym będą oddychać wszystkie dzieci (i dorośli).

Wykres 4. W ciągu ostatnich dziesięcioleci jakość powietrza poprawiła się w 38 z 43 krajów OECD/UE

Średnie narażenie ludności na działanie PM^{2.5} (1990-2019)

Źródło: OECD, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=EXP_PM2_5&lang=en>, dostęp: 16 Luty 2022

CZĘŚĆ 3

ŚWIAT DZIECKA

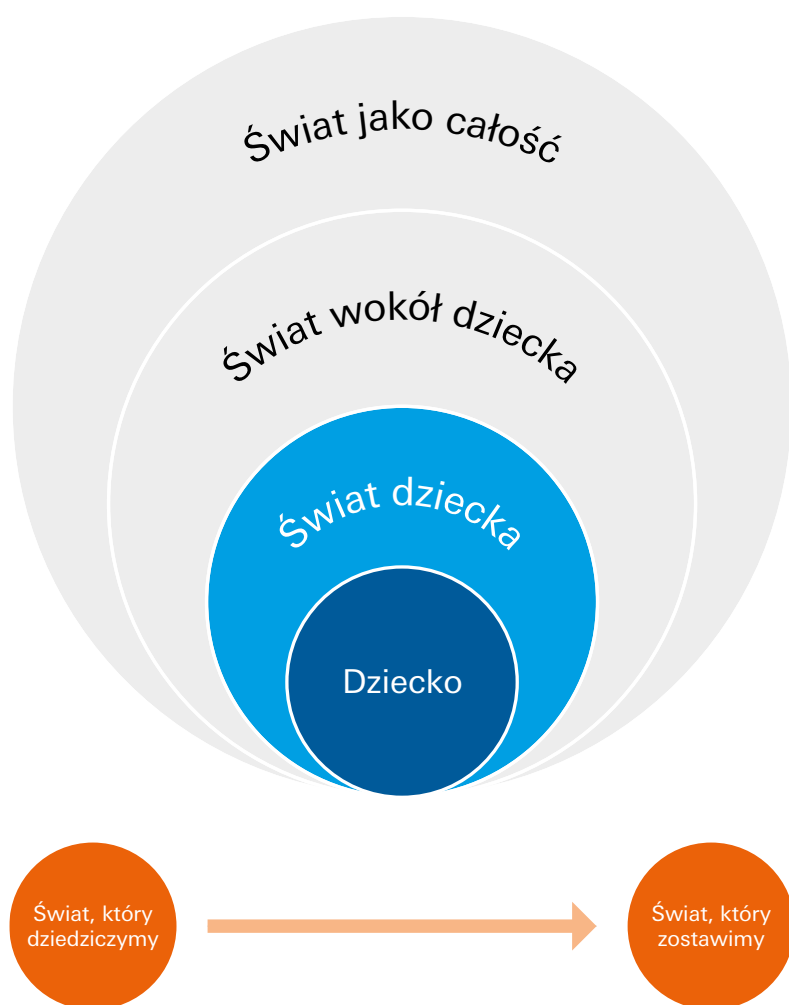
© Lainey Molnar

CZĘŚĆ 3

ŚWIAT DZIECKA

Na dobrostan i rozwój dzieci bezpośredni i namacalny wpływ ma ich kontakt z otaczającym je środowiskiem. W tej części przedstawiono dane dotyczące tych kwestii – z uwzględnieniem

zużycia przez dzieci powietrza, wody i konsumpcji żywności oraz narażenia ich na ciepło/zimno, światło, hałas i substancje niebezpieczne.

Powietrze

Zanieczyszczenie powietrza przez chemikalia i gazy uwalniane podczas użytkowania i produkcji energii ma bezpośredni wpływ na nasze zdrowie. W Europie zanieczyszczone powietrze przyczynia się do większej liczby zgonów niż tytoń¹⁰.

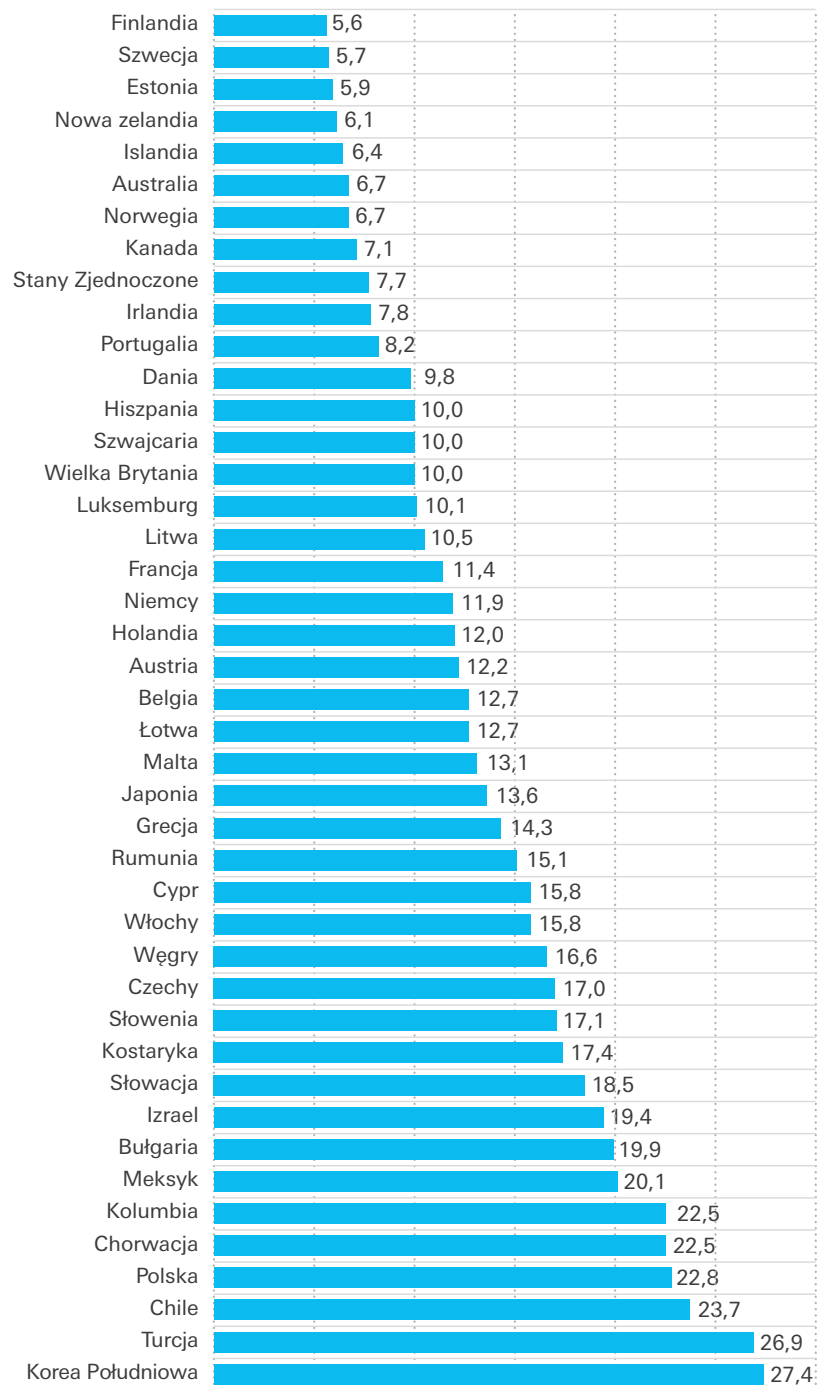
Dzieci są bardziej narażone na zanieczyszczenia powietrza niż dorośli, gdyż mają mniejszą pojemność płuc i słabiej rozwinięty układ odpornościowy. Ponieważ są niższe znajdują się także bliżej gruntu, gdzie zazwyczaj gromadzą się zanieczyszczenia. Zanieczyszczenie powietrza zaczyna szkodzić dzieciom jeszcze przed ich narodzinami – toksyczne powietrze wdychane przez kobietę w ciąży może prowadzić do szybszego starzenia się komórek płodu¹¹.

Drobne cząsteczki pyłu zawieszonego w powietrzu na zewnątrz są powszechnym wskaźnikiem jakości powietrza: mała średnica takiego pyłu pozwala mu wnikać głęboko do dróg oddechowych.

Jakość powietrza na zewnątrz to nie jedyny problem. Na jakość powietrza w pomieszczeniach wpływają takie czynniki, jak gotowanie i palenie. Stanowi to podstawowe zagrożenie dla zdrowia i życia dzieci. Zachorowalność dzieci spowodowana zanieczyszczeniem powietrza wykazuje znaczne zróżnicowanie w poszczególnych krajach ujętych w Raporcie (*patrz Wykres 5*). Aby określić liczbę lat „zdrowego” życia utraconych z powodu zanieczyszczenia, stosuje się wskaźnik DALY (lata życia skorygowane niesprawnością). Pył zawieszony w powietrzu

Wykres 5. Wiele dzieci w krajach OECD/UE żyje w warunkach wysokiego poziomu zanieczyszczenia powietrza

Średnie narażenie ludności na działanie PM^{2,5} (2019)

Źródło: OECD, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=EXP_PM2_5&lang=en>, dostęp: 16 luty 2022

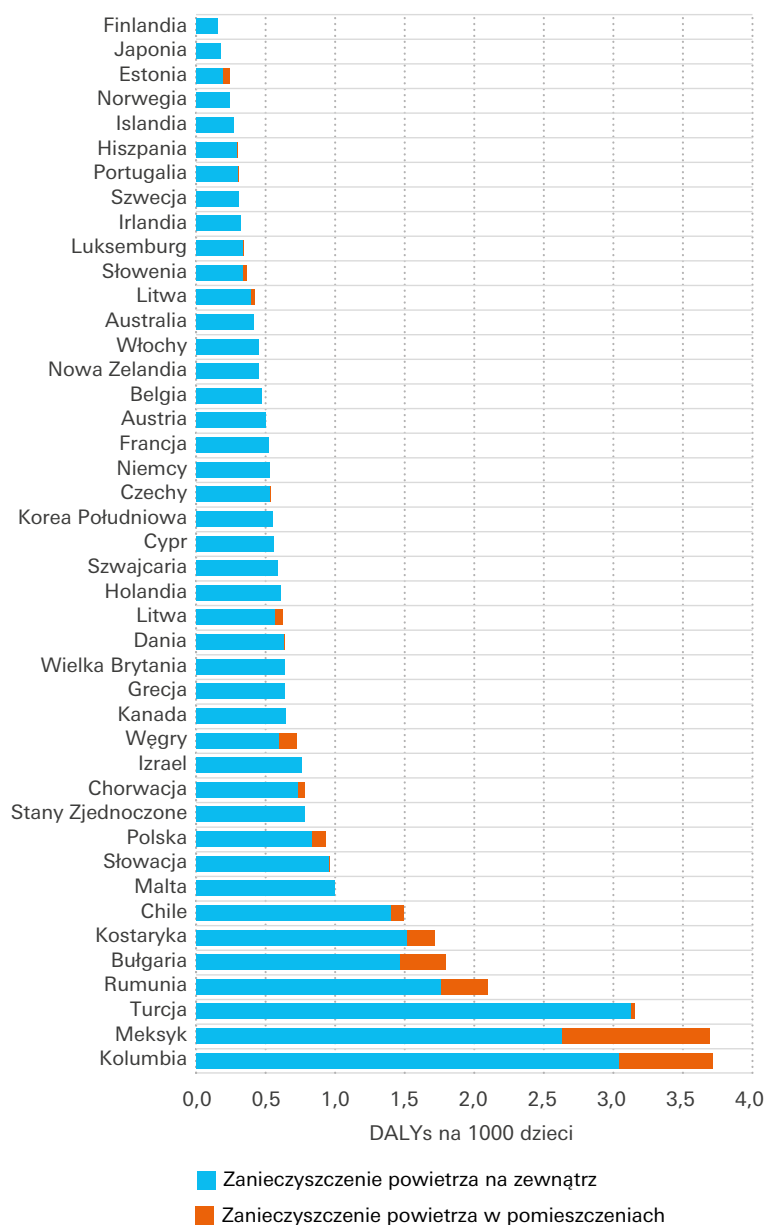
i zanieczyszczenie powietrza w gospodarstwach domowych pochodzące z paliw stałych (używanych do ogrzewania lub gotowania) są łącznie odpowiedzialne za znaczną utratę lat zdrowego życia wśród dzieci poniżej 15. roku życia. Ogółem najwięcej lat „zdrowego życia” utraconych z powodu zanieczyszczenia powietrza odnotowano w Kolumbii (3,7) i Meksyku (3,7), a najmniej w Japonii (0,2) i Finlandii (0,2).

Woda

Woda jest jednym z podstawowych elementów składowych ludzkiego życia, ale nie wszystkie kraje uwzględnione w Raporcie mają powszechny dostęp do bezpiecznej i czystej wody. Znajduje to odzwierciedlenie w liczbie utraconych lat zdrowego życia w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (w wieku 0-14) z powodu niebezpiecznych źródeł wody, złych warunków sanitarnych lub braku urządzeń do mycia rąk w domu (patrz Wykres 7). W 13 krajach, dostęp do czystej i bezpiecznej wody, urządzeń sanitarnych i urządzeń do mycia rąk jest daleki od pełnej realizacji. W szczególności wskaźniki w Meksyku (3,8 straconych lat na 1000 dzieci), Kolumbii (3,7) i Turcji (2,7) są znacznie wyższe niż w pozostałych krajach. Jakość podstawowych usług w tych krajach pozostaje istotnym zagrożeniem dla zdrowia i życia dzieci.

Wykres 6. W przeciętnym kraju dziecko jest 10 razy bardziej narażone na zanieczyszczenie powietrza na zewnątrz niż w pomieszczeniach

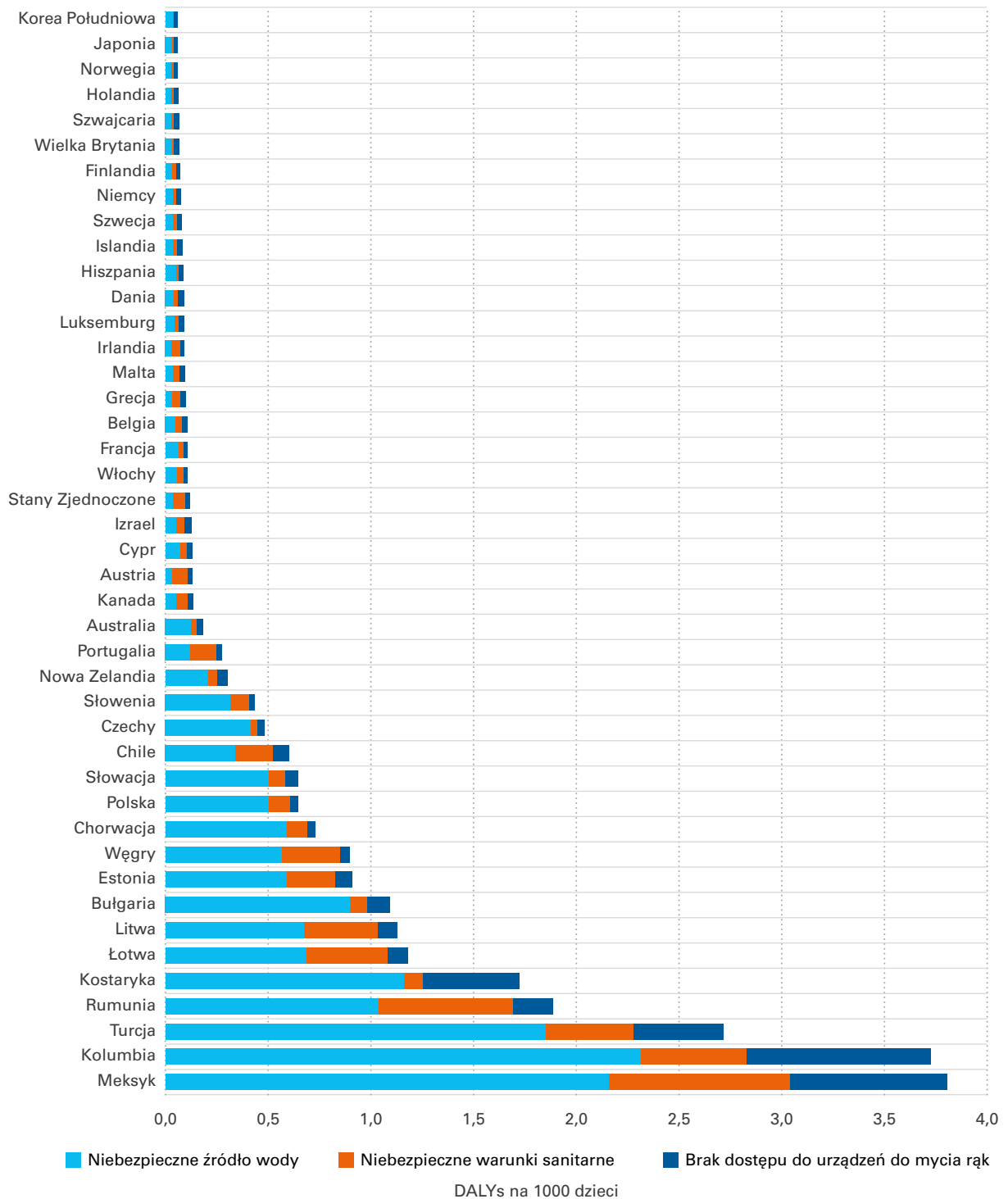
Zachorowalność dzieci poniżej 15. roku życia związana z jakością powietrza (2019)

Źródło: Baza danych OECD dotycząca środowiska, Śmiertelność, zachorowalność i koszty wynikające z narażenia na ryzyko związane ze środowiskiem, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=EXP_MORSC>, dostęp: 20 marca 2022

Wykres 7. Dzieci tracą więcej lat życia z powodu skażonej wody niż z powodu nieodpowiednich warunków sanitarnych i urządzeń do mycia rąk łącznie

Zachorowalność dzieci w wieku poniżej 15. roku życia związana z jakością wody (2019)

Źródło: Baza danych OECD dotycząca środowiska, Śmiertelność, zachorowalność i koszty wynikające z narażenia na ryzyko związane ze środowiskiem <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=EXP_MORSC>, dostęp: 20 marca 2022

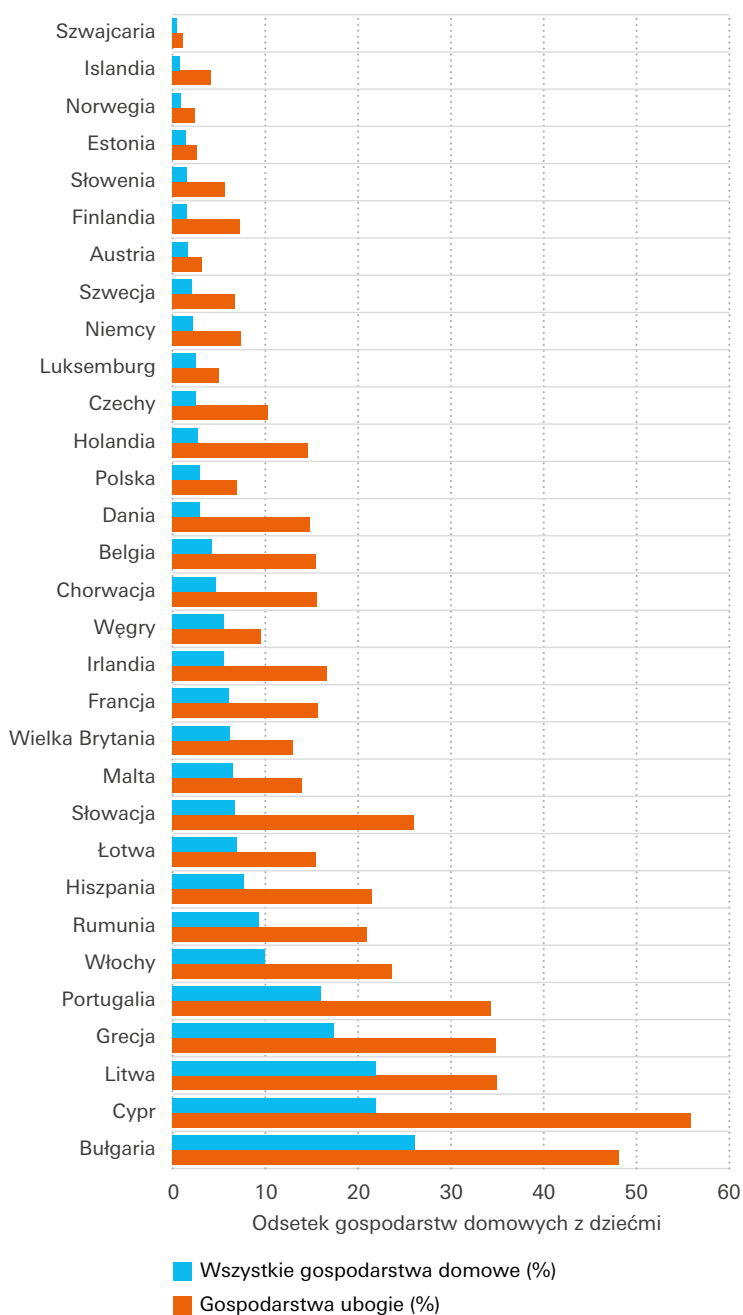
Ciepło i zimno

Możliwość regulacji temperatury w pomieszczeniach jest ważna dla utrzymania bezpiecznej temperatury w miejscach, gdzie występują mroźne zimy i/lub gorące lata. Chodzi również o kwestie bezpieczeństwa: spalanie paliw stałych, takich jak drewno, może generować odpowiednie ciepło, ale może również zanieczyszczać powietrze w pomieszczeniach.

Wiele gospodarstw domowych w krajach o wysokim dochodzie ma trudności z utrzymaniem ciepła w domu zimą, a problem ten jest silnie związany z nierównościami społeczno-ekonomicznymi. W 31 krajach europejskich ubogie gospodarstwa domowe z dziećmi były ponad dwukrotnie bardziej narażone na trudności z utrzymaniem ciepła w domu niż nieubogie gospodarstwa domowe z dziećmi (patrz Wykres 8).

Wykres 8. W sześciu krajach co najmniej 1 rodzina z dziećmi na 10 ma trudności z ogrzaniem domu

Odsetek gospodarstw domowych z dziećmi, które mają trudności z ogrzewaniem domu (2019)

Uwaga: Wykres odnosi się do 2019 r., z wyjątkiem Islandii i Wielkiej Brytanii (2018). Ubogie gospodarstwa domowe są definiowane jako gospodarstwa osiągające dochód ekwiwalentny poniżej 60% mediany.

Źródło: EU-SILC [indicator ilc_mdcs01]

Światło

Jasny dom, z dużą ilością światła dziennego, może wpłynąć na poprawę nastroju dzieci¹².

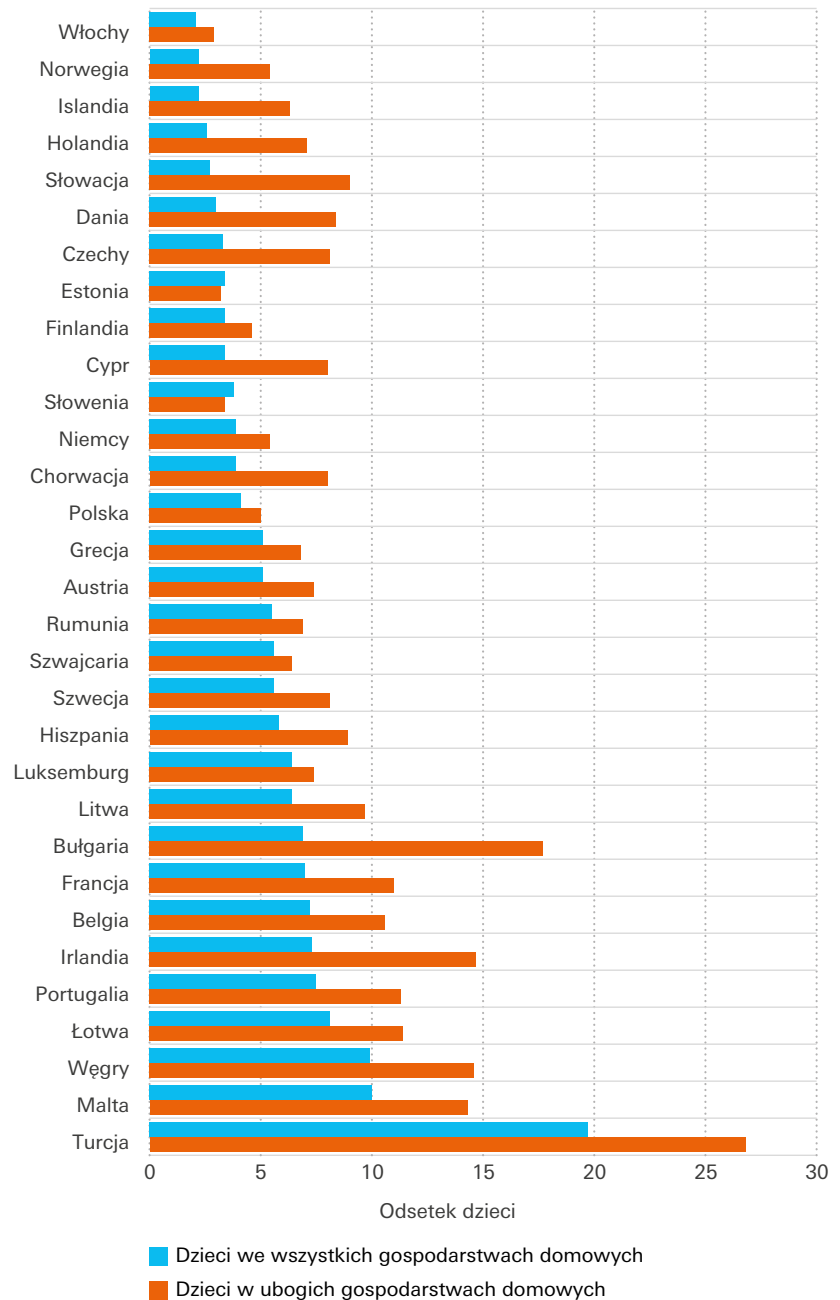
Otoczenie domu, takie jak ogrody czy balkony, ułatwia dzieciom korzystanie z bezpośredniego światła słonecznego, które poprawia ich układ odpornościowy (poprzez produkcję witaminy D) i zmniejsza prawdopodobieństwo wystąpienia w dorosłym życiu przewlekłych schorzeń, takich jak stwardnienie rozsiane¹³.

Z drugiej strony, zanieczyszczenie światłem w nocy (ekspozycja na sztuczne światło w nocy) ma niekorzystny wpływ na sen dzieci¹⁴. Jakość i długość snu są kluczowymi czynnikami wpływającymi na trzy najistotniejsze dla naszego modelu wyniki dzieci: dobre samopoczucie, zdrowie i umiejętności. Dlatego nie należy lekceważyć zaburzeń snu. Nocne zanieczyszczenie światłem i niedostateczna ekspozycja na światło dzienne wiążą się z wyższym ryzykiem zachorowania na raka i inne choroby¹⁵.

W krajach europejskich wiele domów nie ma odpowiedniego oświetlenia (*patrz Wykres 9*). Odsetek dzieci żyjących w takich warunkach waha się od mniej niż 3 procent we Włoszech, Norwegii, Islandii, Holandii i Słowacji do prawie 20 procent w Turcji. W niemal wszystkich krajach dzieci żyjące w gospodarstwach domowych dotkniętych ubóstwem względnym są znacznie bardziej narażone na mieszkanie w zbyt ciemnych domach.

Wykres 9. W dziewięciu krajach ponad jedna dziesiąta ubogich dzieci żyje bez dostatecznej ilości światła

Odsetek dzieci mieszkających w zbyt ciemnych domach, według poziomu ubóstwa (2019)

Uwaga: Wykres odnosi się do 2019 r. (2018 dla Islandii i Turcji). Wykres nie uwzględnia Wielkiej Brytanii, ponieważ dane zostały uznane za „niewiarygodne”. Ubogie gospodarstwa domowe są definiowane jako gospodarstwa osiągające dochód ekwiwalentny poniżej 60% mediany.

Źródło: EU-SILC (indicator ilc_mdho04c)

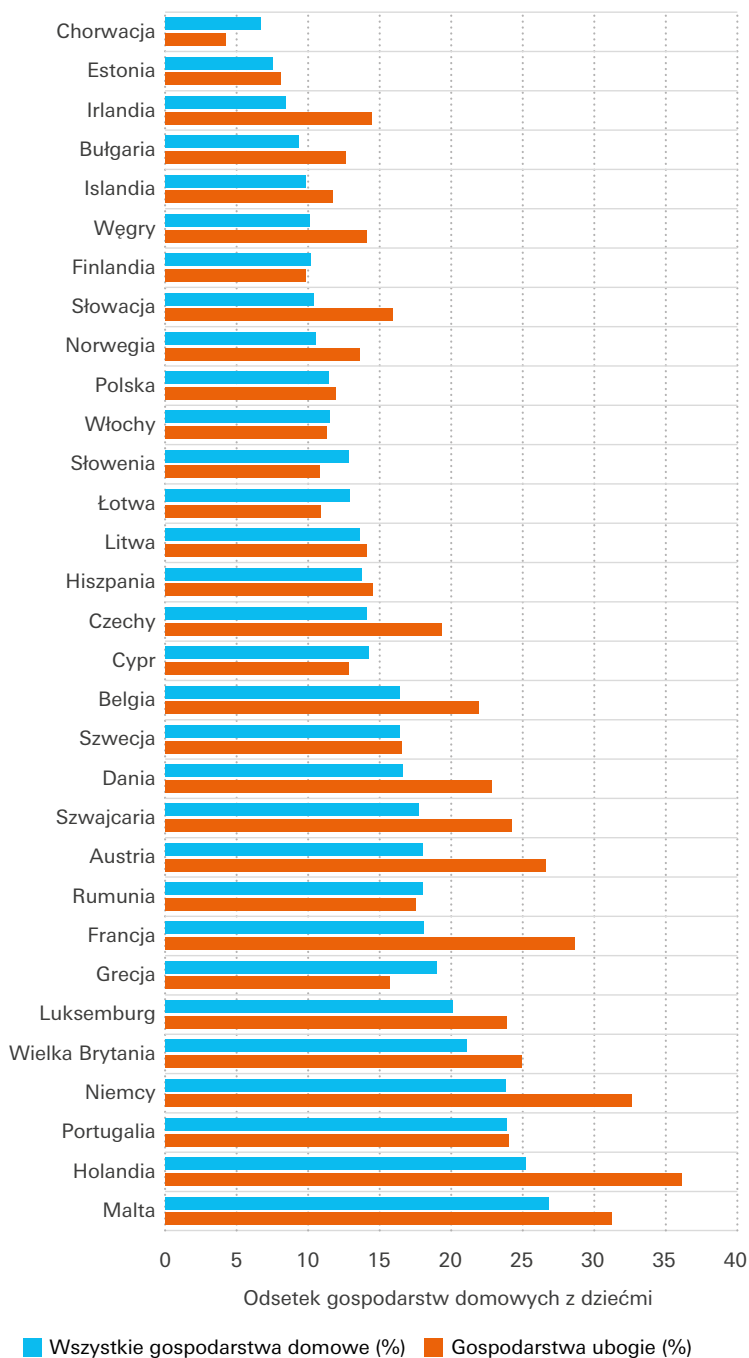
Hałas

Hałas, zarówno w pomieszczeniach, jak i na zewnątrz, jest zagrożeniem środowiskowym, które może mieć poważne konsekwencje dla dzieci. Zanieczyszczenie hałasem jest powiązane z różnymi negatywnymi skutkami zdrowotnymi, np. niekorzystnym przebiegiem porodu, stresem, gorszym funkcjonowaniem poznawczym i słabszymi wynikami w szkole.

Hałas uliczny i lotniczy nasilają reakcje stresowe u dzieci¹⁶. Istnieje również związek między hałasem a chorobami układu krążenia, zarówno u dzieci, jak i u dorosłych¹⁷. Na wykresie 10 przedstawiono odsetek gospodarstw domowych w krajach europejskich narażonych na hałas. W większości krajów wskaźnik ten jest wyższy wśród uboższych gospodarstw domowych.

Wykres 10. W wielu krajach europejskich ponad jedna dziesiąta rodzin z dziećmi jest narażona na hałas

Odsetek gospodarstw domowych z dziećmi narażonych na hałas, według poziomu ubóstwa (2019)

Uwaga: Wykres odnosi się do 2019 r., z wyjątkiem Islandii i Wielkiej Brytanii (2018). Uboogie gospodarstwa domowe są definiowane jako gospodarstwa osiągające dochód ekwiwalentny poniżej 60% mediany.

Źródło: EU-SILC (indicator ilc_mddw01)

Substancje niebezpieczne

Substancje niebezpieczne mogą mieć wpływ na dzieci jeszcze przed ich urodzeniem (*patrz Ważna Informacja 2*).

Chociaż na świecie istnieje bardzo wiele substancji niebezpiecznych i toksycznych, to odpowiednie dane porównawcze dotyczące ich wpływu na zdrowie w krajach ujętych w Raporcie są dostępne jedynie w odniesieniu do zanieczyszczenia łożowiem i pestycydami.

Zanieczyszczenie łożowiem

Zatrucie łożowiem dotyczy setek milionów dzieci na całym świecie¹⁸. łożów jest toksyczną substancją, która powoduje zaburzenia neurologiczne i sercowo-naczyniowe i jest odpowiedzialna za więcej zgonów na świecie niż malaria, wojny i terroryzm czy katastrofy naturalne¹⁹. Wpływa nie tylko na funkcjonowanie organizmów dzieci, ale ma również negatywny wpływ na koncentrację uwagi, pamięć (zarówno długo-, jak i krótkotrwałą) oraz planowanie i rozwiązywanie problemów²⁰. Może także zwiększać agresję

i zachowania antyspołeczne²¹. Chłopcy są szczególnie narażeni na uszkodzenia mózgu i zaburzenia funkcji poznawczych w wyniku zatrucia łożowiem²², prawdopodobnie dlatego, że wyższy poziom estrogenu i estradiolu u dziewcząt działa na zasadzie neuroprotektora²³. Narażenie dziewcząt na działanie łożowiu w wczesnym okresie życia, a nawet w łonie matki, może zaburzać ich wzorce hormonalne i wiąże się z opóźnionym dojrzewaniem płciowym²⁴.

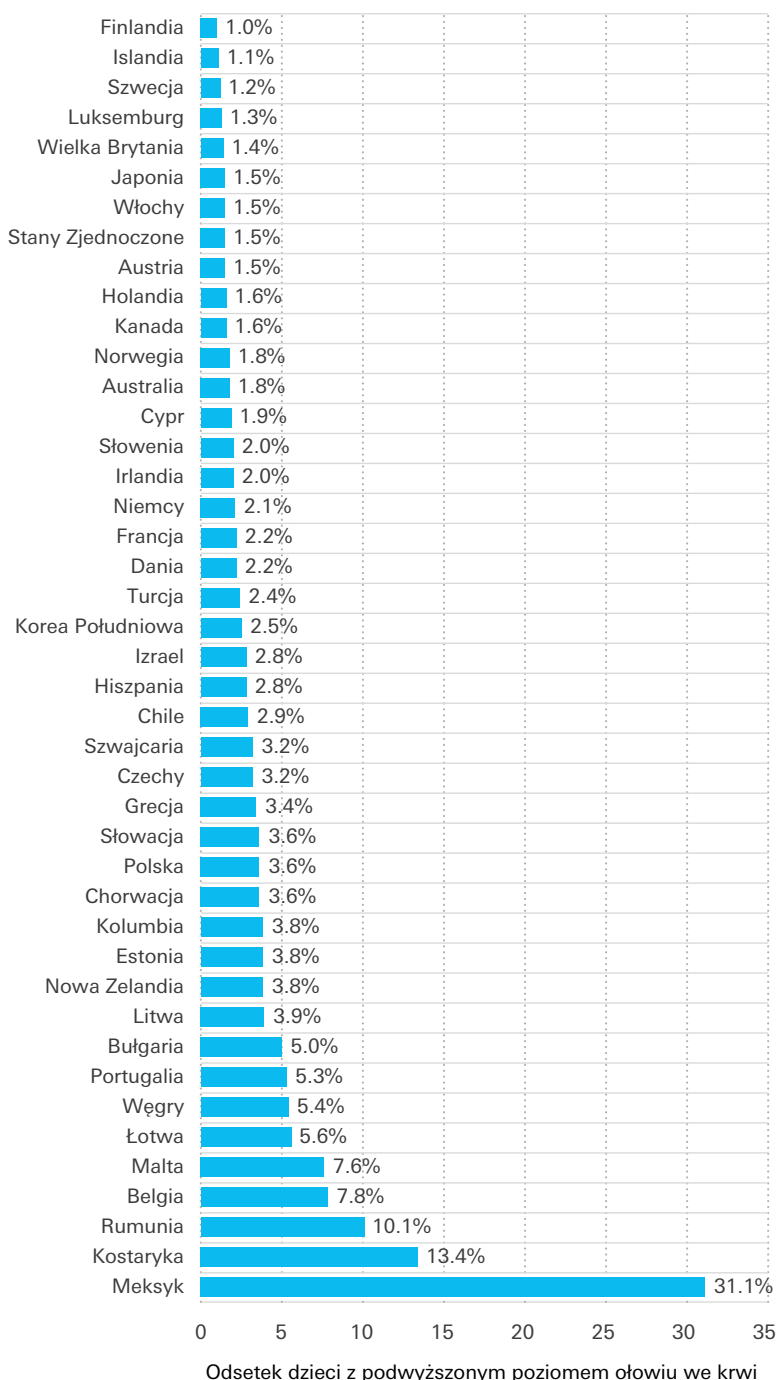
Dzieci są narażone na kontakt z łożowiem w domu z różnych źródeł: kosmetyki, farby i pigmenty, zabawki, ubrania, biżuteria, naczynia i przybory kuchenne, a nawet rury wodociągowe i armatura mogą zawierać łożów²⁵. łożów może przedostać się do naszej żywności poprzez glebę lub wodę²⁶. Historyczne zanieczyszczenia benzyną łożowią są nadal obecne w glebach na całym świecie²⁷. W przeszłości łożów można było znaleźć w produktach dla dzieci, np. malowanych zabawkach. Dziś nadal jest obecny w ceramice szklawionej łożowiem (np. w Meksyku), w łożowanym

śrucie używanym podczas polowań (główne źródło łożowiu wśród dzieci jedzących dziczyznę w Norwegii), w nowych farbach oraz w przyprawach, które miesza się z łożowiem w celu zwiększenia masy lub dodania koloru (często produkowanych w Azji Południowej, ale importowanych na całym świecie)²⁸.

Nie ma bezpiecznych poziomów łożowiu – szkodliwe skutki narażenia na działanie łożowiu pojawiają się już przy bardzo niskich poziomach stężenia łożowiu w krwiobiegu²⁹. We wszystkich krajach objętych Raportem przynajmniej 1 dziecko na 100 miało podwyższony poziom łożowiu we krwi (*patrz Wykres 12*). W większości krajów odsetek ten wynosi więcej niż 1 na 50, a w Kostaryce i w Meksyku odpowiednio 13 procent i 31 procent dzieci ma podwyższony poziom łożowiu we krwi. Wysoki odsetek w Meksyku można wyjaśnić korzystaniem z ceramicznych naczyń stołowych pokrytych szklawionym łożowiem oraz mniej rygorystycznymi przepisami dotyczącymi zawartości łożowiu w farbach stosowanych w domach³⁰.

Wykres 11. W dziewięciu krajach OECD/UE ponad 1 dziecko na 20 jest zatrute ołowiem

Odsetek dzieci, u których poziom ołowiu we krwi wynosi ponad 5 µg/decylitr (2019)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie liczby dzieci z podwyższonym poziomem ołowiu we krwi za Rees & Fuller (2021) oraz prognoz demograficznych Departamentu Spraw Gospodarczych i Społecznych ONZ (2021).

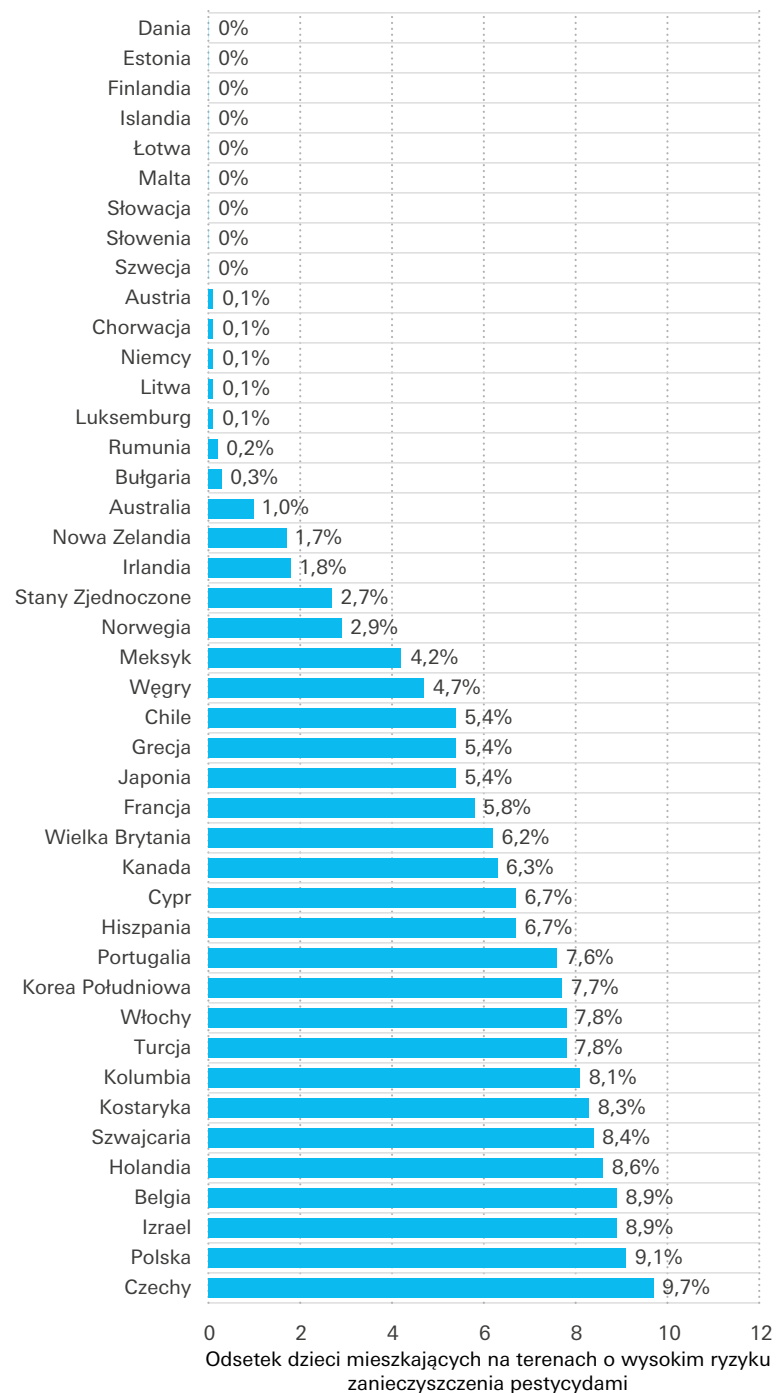
Zanieczyszczenie pestycydami

Działalność rolnicza oddziałuje na środowisko na wiele sposobów. Po pierwsze i prawdopodobnie w sposób najbardziej oczywisty, działalność rolnicza potrzebuje gruntu: zgodnie z ostatnimi szacunkami, 37 procent globalnej powierzchni ziemi jest wykorzystywane do celów rolniczych³¹. Karczowanie gruntów pod uprawy i wypas oraz złe praktyki rolnicze są głównymi czynnikami degradacji środowiska³². Ponadto rolnictwo, leśnictwo i inne formy użytkowania gruntów są odpowiedzialne za 24 procent globalnej emisji gazów cieplarnianych³³.

Działalność rolnicza może również powodować uwalnianie substancji toksycznych, które mają bezpośredni wpływ na zdrowie fizyczne. Dzieci są, bardziej niż dorośli, narażone na ryzyko wystąpienia poważnych skutków zdrowotnych w wyniku kontaktu z pestycydami. Tego typu zanieczyszczenie może powodować uszkodzenie dziecięcego układu nerwowego, sercowo-naczyniowego, moczowo-płciowego, pokarmowego, rozrodczego, hormonalnego, krwionośnego i odpornościowego. Wiąże się ono również z występowaniem nowotworów, w tym białaczki dziecięcej. Może powodować uszkodzenia skóry i oczu, a także opóźnienia w rozwoju³⁴. Wczesne narażenie na kontakt z pestycydami może się wiązać z zaburzeniami koncentracji uwagi i spektrum zaburzeń autystycznych, choć potrzeba więcej badań na ten temat³⁵.

Wykres 12. W większości krajów OECD/UE więcej niż 1 dziecko na 20 mieszka na obszarze wysokiego ryzyka zanieczyszczenia pestycydami

Odsetek dzieci w wieku poniżej 18 lat mieszkających na obszarach o wysokim ryzyku zanieczyszczenia pestycydami (2019)

Źródło: UNICEF (2021).

Ważna informacja 2 Mózg dziecka w łonie matki jest szczególnie narażony na działanie substancji chemicznych pochodzących ze środowiska – wyniki badania NeuroTox

Zanieczyszczenie chemiczne jest stale rosnącym problemem i jednym z największych zagrożeń dla zdrowia i rozwoju dzieci na całym świecie. Od lat 50. XX w. wyprodukowano ponad 140 000 chemikaliów i pestycydów³⁶, z których większość nigdy nie została przebadana pod kątem bezpieczeństwa dzieci ani toksycznego wpływu na rozwijający się mózg. Tymczasem od lat 80. XX wieku w krajach rozwiniętych coraz częściej diagnozuje się zespół nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi (ADHD) oraz spektrum zaburzeń autystycznych (ASD), co prowadzi do obaw, że jedną z przyczyn tych zaburzeń mogą być niebezpieczne substancje znajdujące się w środowisku³⁷. Toksyczne substancje środowiskowe znajdujące się w naszej żywności i wodzie pitnej, w urządzeniach, kosmetykach i powietrzu mogą negatywnie wpływać na rozwój mózgu dziecka, nawet gdy płód rośnie w łonie matki.

Przyszłe matki są codziennie narażone na działanie substancji chemicznych, a niektóre z tych substancji potrafią się utrzymać w organizmie przez długi czas. Podczas ciąży i karmienia piersią toksyny mogą przechodzić z matki na dziecko. Niemowlęta są również narażone na działanie substancji toksycznych poprzez żywność, wodę i produkty konsumpcyjne, z którymi mają kontakt. Organizmy małych dzieci w mniejszym stopniu niż organizmy dorosłych są w stanie chronić się przed toksycznymi substancjami chemicznymi, a ich mózgi są szczególnie narażone na ich wpływ. Poziomy tolerowane przez dorosłych mogą być szkodliwe dla dzieci³⁸ i mogą powodować nieodwracalne skutki, które ujawniają się w późniejszym dzieciństwie i okresie dojrzewania, w tym problemy ze zdrowiem psychicznym i zachowaniem, trudności w uczeniu się i zaburzenia poznawcze³⁹.

W badaniu NeuroTox przeanalizowano narażenie kobiet ciężarnych na toksyny i późniejszy rozwój ich dzieci, na podstawie 3500 par matka-dziecko biorących udział w norweskim badaniu Matka, Ojciec i Dziecko Badanie Kohortowe. Na podstawie

tych danych zbadano potencjalny związek między poziomem toksyn środowiskowych we krwi i moczu kobiet w ciąży, a późniejszym ryzykiem wystąpienia ADHD, ASD i zaburzeń poznawczych u ich dzieci.

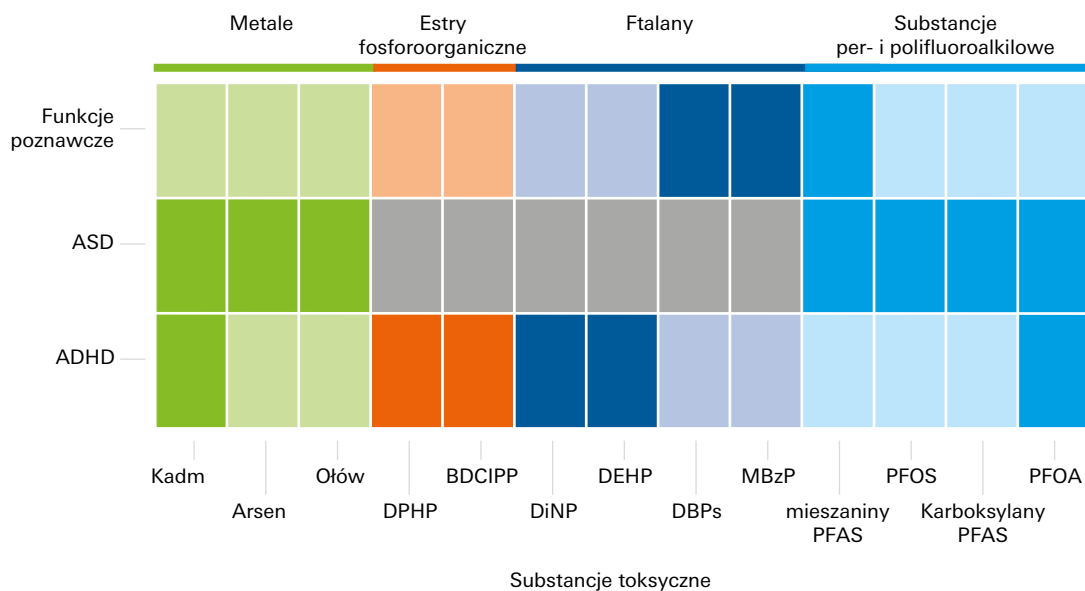
Wyniki badań wskazują na szereg powiązań:

1. Podwyższony poziom niektórych ftalanów⁴⁰ oraz substancji per – i polifluoroalkilowych (PFASs)⁴¹ u matki był związany z obniżeniem funkcji poznawczych (takich jak pamięć robocza) u dziecka (*patrz Wykres 13*).
2. Podwyższone stężenie kilku metali toksycznych (kadmu, ołowiu i arsenu)⁴² oraz PFAS (np. kwasu perfluorooktanowego (PFOA) i kwasu perfluorooktanosulfonowego (PFOS)⁴³ u matki wiązało się ze zwiększonym ryzykiem wystąpienia ADHD i/lub ASD u dziecka.
3. Niektóre substancje toksyczne z tworzyw sztucznych (estry fosforoorganiczne (OPE) i ftalany) były związane ze zwiększonym ryzykiem wystąpienia ADHD⁴⁴.

Te toksyczne chemikalia znajdują się w żywności, wodzie pitnej, a także w przedmiotach codziennego użytku, w których gotujemy i przechowujemy żywność, które nakładamy na nasze ciała i spożywamy: opakowaniach, naczyniach, garnkach, kosmetykach, tkaninach, a nawet produktach medycznych.

Liczba zaburzeń psychicznych, które można przypisać zanieczyszczeniu środowiska, a w szczególności niebezpiecznym substancjom chemicznym w środowisku, jest w dużym stopniu niedoszacowana⁴⁵. Wyniki badania NeuroTox wskazują na potrzebę podjęcia bardziej zdecydowanych działań w skali globalnej w celu zwiększenia wiedzy na temat szkodliwego wpływu substancji chemicznych oraz zapobiegania narażeniu na toksyny we wczesnym okresie życia.

Wykres 13. Wpływ niebezpiecznych substancji chemicznych w środowisku na rozwój mózgu dziecka

Uwaga: Substancje toksyczne są oznaczone kolorami według grup: metale – na zielono, OPE – na pomarańczowo, ftalany – na ciemnoniebiesko, PFAS – na turkusowo. Ciemniej wypełnione pola oznaczają niekorzystny wpływ, natomiast jaśniejszy odcień oznacza brak wyników lub brak badań. Szare ramki oznaczają, że związek nie został zbadany.
 DPHD = fosforan difenylu; BDCIPP = fosforan bis(1,3-dichloro-2-propylu); DiNP = ftalan diizononylu; DEHP = ftalan di(2-etyloheksylu); DBP = ftalan dibutyłu (w tym ftalan mono-n-butyłu i ftalan mono-izo-butyłu); MBzP = ftalan mono-benzylu.

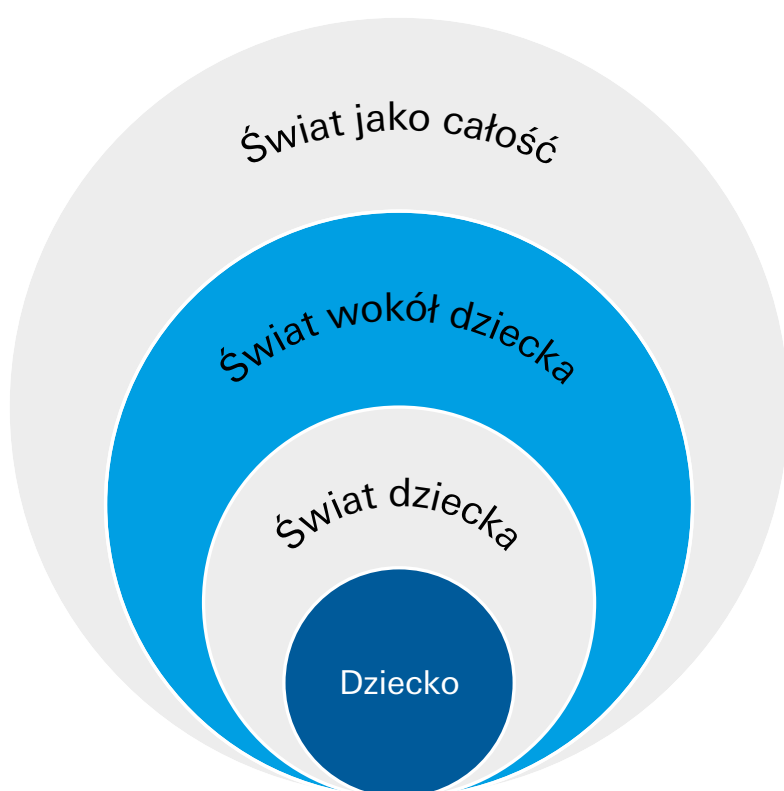

CZĘŚĆ 4

ŚWIAT WOKÓŁ DZIECKA

CZĘŚĆ 4

ŚWIAT WOKÓŁ DZIECKA

W tej części omówiono te aspekty środowiska naturalnego i antropogenicznego, z którymi dzieci mają bezpośredni kontakt. Jakość, atrakcyjność i bezpieczeństwo domów oraz otaczających je przestrzeni publicznych oddziałują na codzienne życie dzieci. Wpływają na zdrowie fizyczne i psychiczne dzieci, a także na ich rozwój poznawczy, emocjonalny i społeczny. Związek między jakością mieszkań, a jakością otoczenia dodatkowo kształtuje dobrostan dzieci. Kwestie związane z transportem i mobilnością również rzutują na samopoczucie i rozwój dzieci. Nasza uwaga będzie skupiona na powiązaniach między tymi czynnikami, a wynikami dzieci – samopoczuciem psychicznym, fizycznym i ich umiejętnościami.

Dom

W pierwszych latach życia dzieci spędzają większość czasu w domu⁴⁶. Są szczególnie podatne na wpływ środowiska domowego – nie tylko ze względu na ilość czasu, jaki w nim spędzają, ale także z powodu wyjątkowych cech fizjologicznych, biologicznych i społecznych. Ich układ odpornościowy wciąż się rozwija, oddychają szybciej i wykonują więcej czynności manualnych niż dorośli, przez co są bardziej narażone na działanie zanieczyszczeń⁴⁷. Dlatego lepsze warunki w domu mogą w znacznym stopniu przyczynić się do poprawy zdrowia i rozwoju dzieci.

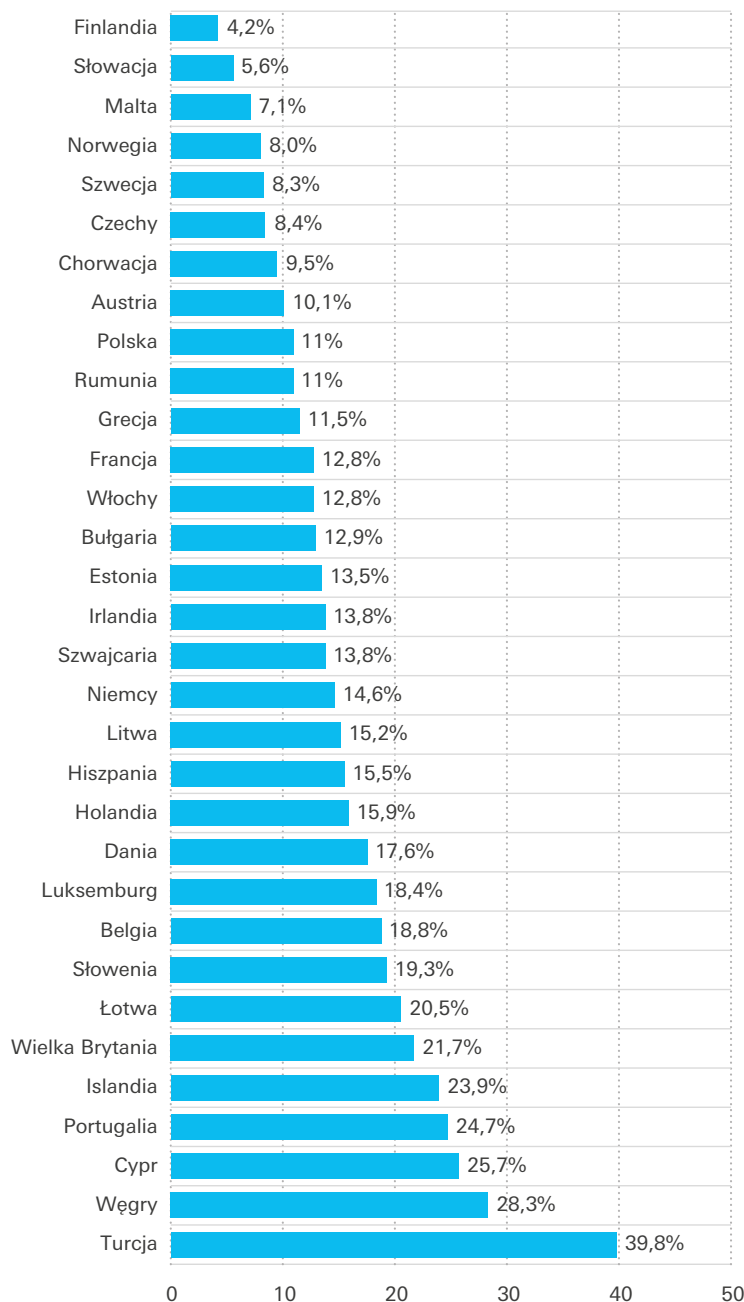
W części 3 omówiono, w jaki sposób urządzenie i udogodnienia w domu oraz ich jakość mogą wpływać na samopoczucie dzieci. Na przykład, brak bezpiecznych urządzeń do gotowania lub ogrzewania zmusza rodziny do wykorzystywania do palenia paliw stałych, które zanieczyszczają powietrze w pomieszczeniach. Nawet jeśli infrastruktura wodna jest odpowiednia, w domu muszą znajdować się podstawowe urządzenia, aby dzieci mogły z niej w pełni korzystać.

Wilgoć

Wilgoć i pleśń są głównymi środowiskowymi czynnikami ryzyka w domu. Infekcje górnych dróg oddechowych, astma i zapalenie oskrzeli są istotnie i znacząco związane z pleśnią i wilgocią w mieszkaniu⁴⁸. Na przykład szacowany odsetek przypadków astmy, które można przypisać tym czynnikom, waha się od 6 procent w jednym z badań w Holandii do 20 procent w innym badaniu

Wykres 14. W 22 krajach ponad jedna dziesiąta dzieci mieszka w zawilgoconych domach

Odsetek dzieci mieszkających w mieszkaniach, w których występuje wilgoć lub pleśń (2019)

Odsetek dzieci mieszkających w mieszkaniach, w których występuje wilgoć lub pleśń

Uwaga: Wskaźnik odnosi się do populacji dzieci mieszkających w mieszkaniach z przeciekającym dachem, zawilgoconymi ścianami, podłogami lub fundamentami, lub gnijącymi ramami okiennymi lub podłogą. Dane odnoszą się do 2019 r. (2018 dla Islandii i Turcji).

Źródło: EU-SILC (indicator ilc_mdho01c)

w Stanach Zjednoczonych⁴⁹. Według danych europejskich, nawet w Finlandii – kraju znajdującym się najwyżej w rankingu – więcej niż 1 dziecko na 25 mieszka w domu, w którym ściany są zawilgocone, pokryte pleśnią, a drzwi i ramy okienne są przegniłe. W Turcji, Węgrzech, Cyprze, Portugalii, Islandii, Wielkiej Brytanii i Łotwie więcej niż jedno dziecko na pięć jest narażone na wilgoć i pleśń.

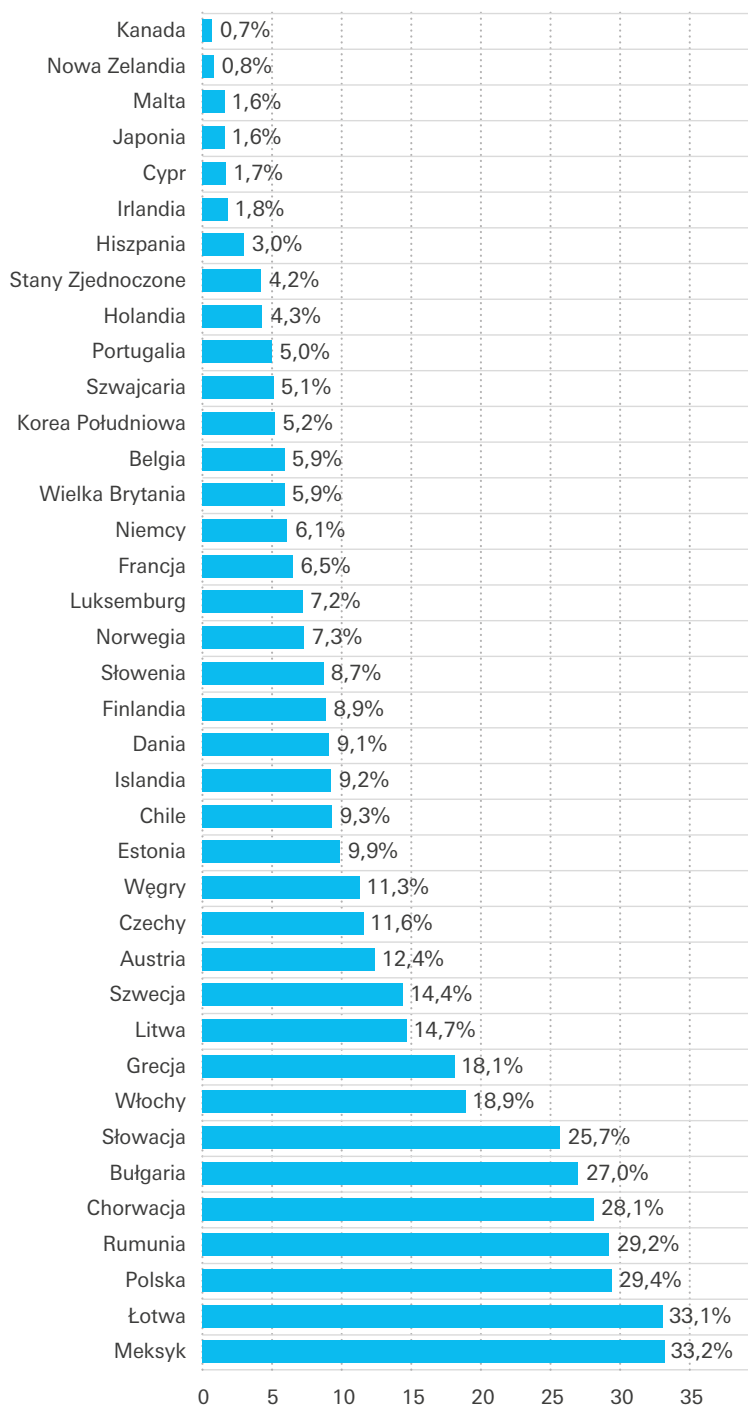
Przebieg w domu może wpływać na różne aspekty życia dzieci, w tym na ich zdrowie, relacje społeczne, prywatność i wyniki w nauce. Przeludnienie w domu powoduje napięcia społeczne (w tym między dorosłymi członkami rodziny a dziećmi) i ma negatywny wpływ na jakość relacji między rodzicami a dziećmi oraz na zdrowie fizyczne i psychiczne członków gospodarstwa domowego. Badania wykazały, że przeludnienie jest związane ze statusem społeczno-ekonomicznym, co oznacza, że gospodarstwa domowe o niższych dochodach częściej mają nieodpowiednią przestrzeń życiową⁵⁰. Niewystarczająca przestrzeń w domu może przyczynić się do międzypokoleniowego przekazywania nierówności społecznych.

Środowisko domowe również odgrywa ważną rolę w edukacji dzieci, zwłaszcza od czasu, gdy z powodu pandemii COVID-19 zamknięto szkoły, a dzieci rozpoczęły naukę w trybie zdalnym.

Przeludnienie ma negatywny wpływ na wyniki w nauce^{51,52}. Na Łotwie i w Meksyku więcej niż jedno gospodarstwo domowe na trzy, a na Słowacji, w Bułgarii, Chorwacji, Rumunii i w Polsce więcej niż jedno gospodarstwo

Wykres 15. W przeciętnym kraju jedno gospodarstwo domowe na dziewięć jest przeludnione

Odsetek gospodarstw domowych żyjących w przeludnionych mieszkaniach (2019)

Odsetek gospodarstw domowych żyjących w przeludnionych mieszkaniach

Źródło: Baza danych OECD Affordable Housing Database <<https://www.oecd.org/housing/data/affordable-housing-database/housing-conditions.htm>>, dostęp: 16 lutego 2022

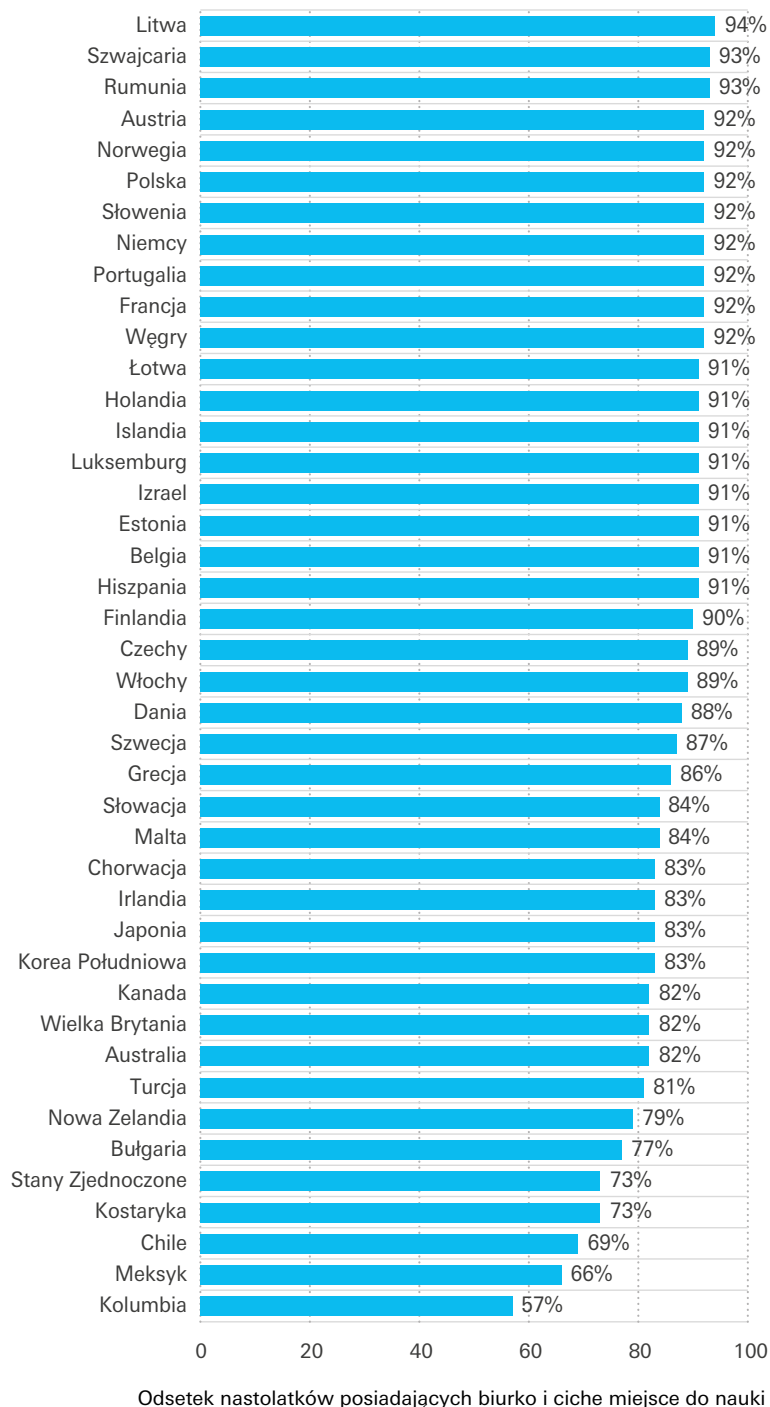
na cztery jest przeludnione (*patrz Wykres 15*). Gospodarstwa domowe w Kanadzie i Nowej Zelandii mają najwięcej dostępnej przestrzeni w domu i mniej niż 1 procent z nich doświadcza przeludnienia.

Posiadanie własnej cichej przestrzeni zapewnia zarówno prywatność, jak i dobre warunki do nauki. Średnio 9 na 10 nastolatków (86 procent, średnia nieważona) w krajach ujętych w Raporcie twierdziło w 2018 roku, że miało własne biurko i ciche miejsce do nauki (*patrz Wykres 16*). Jednak ponad 30 procent 15-latków w Chile, Meksyku i Kolumbii nie miało takich udogodnień. We wszystkich krajach objętych Programem Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów (PISA) OECD dzieci, które miały w domu ciche miejsce do nauki, odnotowały wyższe wyniki testów z przedmiotów ścisłych niż dzieci, które nie miały takiego miejsca. Jednak różnica ta prawdopodobnie nie wynika wyłącznie z posiadania spokojnego miejsca do nauki. Pozycja społeczno-ekonomiczna rodziny może mieć wpływ zarówno na wyniki uczniów, jak i na przestrzeń dostępną w domu. Innymi słowy, część zależności między wynikami testów a przestrzenią prywatną można wyjaśnić statusem społeczno-ekonomicznym gospodarstwa domowego.

Kwestia nierówności edukacyjnych związanych z domowym środowiskiem nauki wysunęła się na pierwszy plan podczas lockdownów wywołanych pandemią COVID-19. Dzieci przez długi czas uczyły się zdalnie, a w wielu gospodarstwach domowych, zwłaszcza uboższych, brakowało miejsca i wyposażenia, które umożliwiłoby efektywną naukę.

Wykres 16. W przeciętnym kraju jeden na siedmiu 15-latków nie ma warunków do nauki

Odsetek uczniów w wieku 15 lat posiadających własne biurko i spokojne miejsce do nauki (2018)

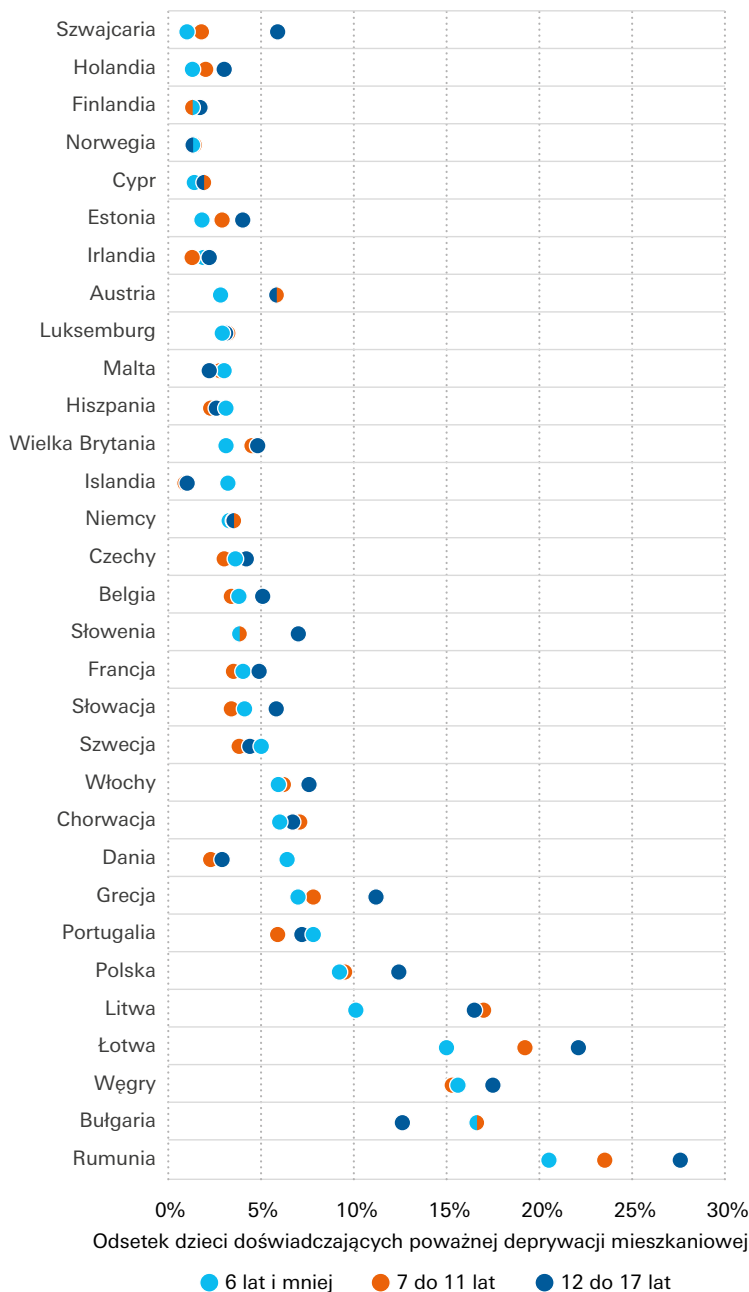
Źródło: PISA 2018.

Poważna deprivacja mieszkaniowa

Nawet w bogatszych krajach dzieci często doświadczają nakładających się na siebie niedostatków w środowisku domowym. W tym miejscu przyjrzymy się zagrożeniom poważną deprivacją mieszkaniową rozumianą jako przeludnienie, wilgoć, ciemność lub nieodpowiednie warunki sanitarne. Ryzyko to jest zróżnicowane nie tylko w poszczególnych krajach, ale także w różnych grupach wiekowych w danym kraju (*patrz Wykres 17*). W większości krajów ujętych w Raporcie najmłodsze dzieci są najmniej narażone na życie w złych warunkach mieszkaniowych: rodziny i społeczeństwa lepiej radzą sobie z zapewnieniem najmłodszemu bezpiecznych i zdrowych domów. W Rumunii, na Łotwie i Litwie różnica między młodszymi i starszymi dziećmi pod względem wskaźnika poważnej deprivacji mieszkaniowej jest dość duża, przy czym najbardziej zagrożone są dzieci w wieku od 12 do 17 lat. W Rumunii więcej niż jedno na czworo dzieci w tej grupie wiekowej mieszka w przeludnionym i wilgotnym mieszkaniu, w którym nie ma wystarczającej ilości światła, wody lub urządzeń sanitarnych. W Danii i Islandii większy odsetek dzieci poniżej 6. roku życia doświadcza poważnej deprivacji mieszkaniowej niż w przypadku starszych dzieci. Zagrożenie deprivacją mieszkaniową wśród dzieci wydają się być bardziej powszechne w państwach członkowskich UE o wyższych wskaźnikach ubóstwa wśród dzieci, co wskazuje na predykcyjną rolę statusu społeczno-ekonomicznego w kwestii warunków mieszkaniowych.

Wykres 17. W siedmiu krajach ponad jedna dziesiąta nastolatków żyje w złych warunkach mieszkaniowych

Odsetek dzieci doświadczających poważnej deprivacji mieszkaniowej, według grup wiekowych (2020)

Uwaga: Wykres odnosi się do 2020 r., z wyjątkiem Norwegii, Cypru, Hiszpanii, Islandii, Niemiec, Słowenii i Francji, Szwecji, Chorwacji, Danii, Litwy, Bułgarii, Rumunii (2019); Słowacji i Włoch (2018). Eurostat definiuje poważną deprivację mieszkaniową jako „odsetek ludności mieszkającej w mieszkaniu, które jest uznawane za przeludnione, a jednocześnie wykazuje przynajmniej jeden ze wskaźników wskazujących na złe warunki mieszkaniowe. Poważna deprivacja mieszkaniowa jest wskaźnikiem słabych udogodnień, obliczanym poprzez odniesienie do tych gospodarstw domowych, w których przecieka dach, nie ma wanny lub prysznicza, wewnętrznej toalety lub mieszkanie jest uważane za zbyt ciemne.”

Źródło: EU-SILC (indicator ilc_mdho06a).

Okolica

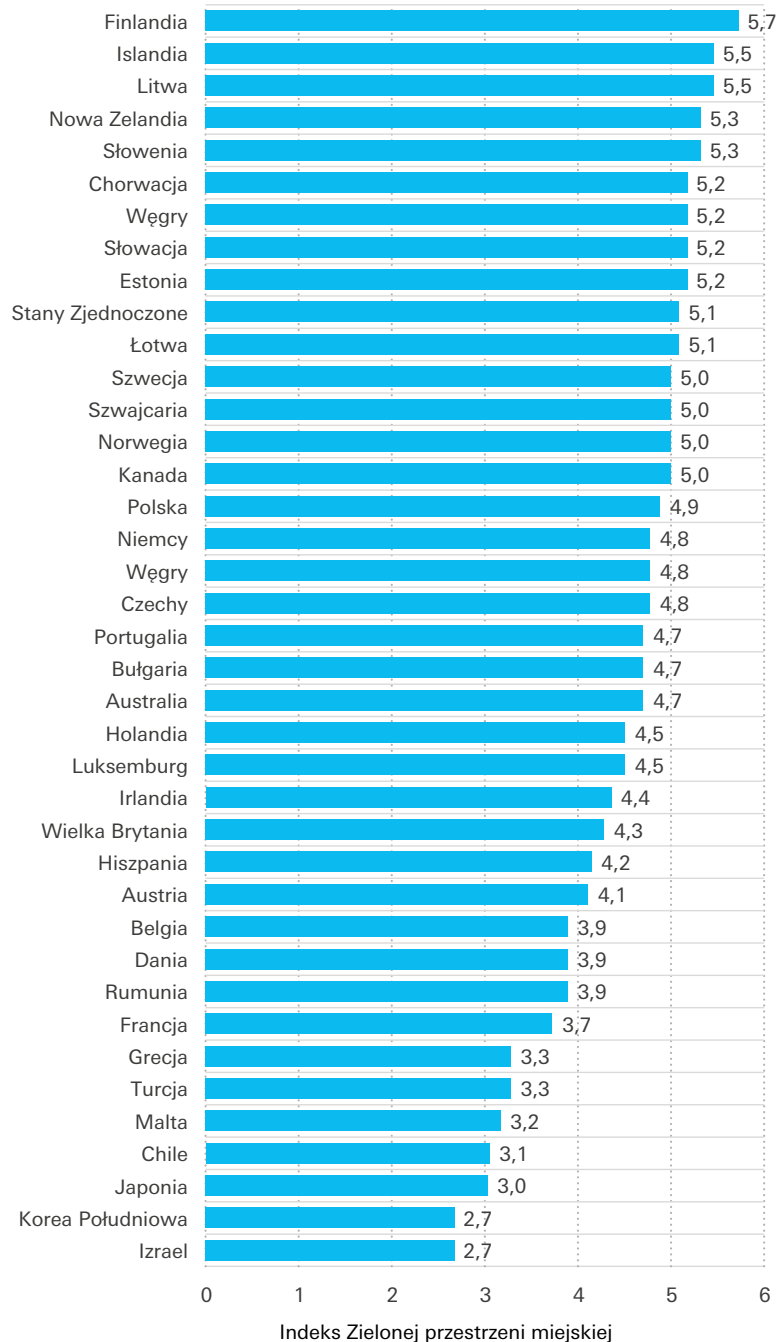
Teraz skupimy się na miejscach, w których dzieci spędzają czas poza domem. Jakość, przyjemny stan i bezpieczeństwo przestrzeni publicznej wokół nich wpływa na wiele aspektów ich życia, takich jak zdrowie fizyczne i psychiczne, umiejętności i relacje społeczne.

Dostęp do terenów zielonych

Dzielnice przyjazne dzieciom zapewniają im możliwość zabawy i ruchu na świeżym powietrzu. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) wymienia tereny zielone wśród społecznych uwarunkowań zdrowia. Aktywność fizyczna na łonie natury poprawia samopoczucie, a siedzący tryb życia w dzieciństwie wiąże się z większym prawdopodobieństwem wystąpienia problemów ze zdrowiem psychicznym⁵³. Lepszy nastrój, wyższa samoocena, zwiększona odporność na codzienne czynniki wywołujące stres⁵⁴ oraz rzadziej występujące depresje i lęki, to tylko niektóre z uznanych efektów dostępności przestrzeni zielonych dla zdrowia psychicznego. Dowody z badań wskazują, że bliskość terenów zielonych i spacerów na łonie natury mogą zmniejszyć objawy zaburzeń koncentracji uwagi i zwiększyć samodyscyplinę u dzieci dotkniętych tymi zaburzeniami⁵⁵.

Najnowsze dane oparte na zdjęciach satelitarnych przestrzeni miejskich wskazują na dość wyraźne różnice w dostępności parków i zielonych terenów rekreacyjnych dla mieszkańców miast w krajach objętych Raportem⁵⁶. Wśród krajów, które dysponują danymi, Finlandia jest liderem pod względem ilości zielonych terenów miejskich, a tuż za nią plasują się Islandia i Litwa.

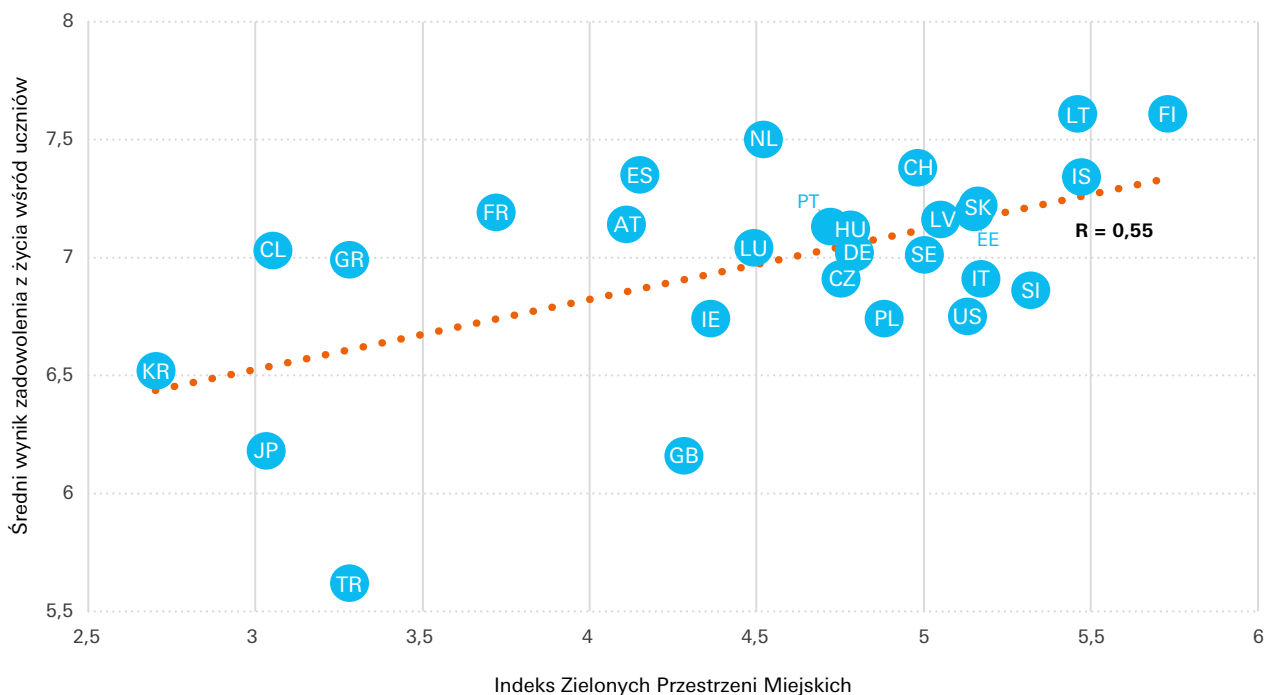
Wykres 18. Finlandia, Islandia i Litwa mają dwa razy więcej zielonych terenów miejskich na osobę niż Korea Południowa i Izrael
Zielone tereny miejskie na osobę (2018)

Uwaga: Indeks Zielonej przestrzeni miejskiej jest obliczany na podstawie znormalizowanego wskaźnika wegetacji na mieszkańca w obszarach miejskich. Zdjęcia satelitarnie zostały zebrane w okresie letnim: od czerwca do września 2018 r. dla półkuli północnej i od grudnia 2017 r. do lutego 2018 r. dla półkuli południowej.
Źródło: Kwon i in. (2021). Zielone tereny miejskie a poczucie szczęścia w krajach rozwiniętych. *EPJ Data Science 10(1)*.

Wykres 19. Dzieci w krajach z większą ilością zieleni są bardziej zadowolone z życia

Zadowolenie z życia 15-latków (2018) a miejskie tereny zielone (2018)

Źródło: PISA 2018 i Kwon i in. (2021).

Miasta w Izraelu i Korei Południowej są najmniej zielone: ich Indeksy Zielonych Przeszreni Miejskich plasują je najniżej w rankingu, a obszary miejskie w tych krajach mają o połowę mniej terenów zielonych w porównaniu z miastami w Finlandii (na osobę). Badanie wykazało, że zadowolenie z życia wśród dorosłych jest wyższe w krajach o większej liczbie miejskich terenów zielonych. Aby sprawdzić, czy ta zależność dotyczy również dzieci, na Wykresie 19 przedstawiono średnie wyniki zadowolenia z życia uczniów w badaniu PISA 2018 w zestawieniu z Indekssem Zielonych Przeszreni Miejskich. Choć w grę może wchodzić jeszcze wiele innych czynników, widzimy umiarkowaną korelację dodatnią.

Dostęp do terenów zielonych jest jeszcze ważniejszy dla dzieci mieszkających w budynkach mieszkalnych o dużym zagęszczeniu i wysokiej zabudowie, ze względu na brak ogrodów i przydomowej zieleni.

Poczucie bezpieczeństwa również przyczynia się do tego, czy dzieci lubią swoją okolicę. O ile przemoc i przestępczość są często silnie związane ze społeczno-ekonomicznymi wyznacznikami danej okolicy, wcześniejsze badania wykazały, że elementy środowiska antropogenicznego mogą wzmocnić poczucie bezpieczeństwa i zmniejszyć liczbę przestępstw.

W nocy uliczne latarnie zmieniają środowisko miejskie: mają duży wpływ na to, co widzimy

i jak się czujemy. Dlatego też latarnie mogą dawać poczucie bezpieczeństwa i pewności, zwłaszcza osobom, które boją się korzystać z przestrzeni publicznej⁵⁷. W naszych konsultacjach uliczne latarnie pojawiły się także jako elementy środowiska antropogenicznego, które przyczyniają się do poczucia bezpieczeństwa dzieci. Klasyczne prace z zakresu planowania przestrzeni miejskich są zgodne, że dzielnice, w których można spacerować, posiedzieć i ogólnie spędzać czas, tworzą bardziej bezpieczne środowiska miejskie⁵⁸.

Place zabaw i miejsca rekreacji

Dostęp do okolicznych obiektów służących zabawie i spędzaniu

wolnego czasu to kluczowy wymiar środowiskowy, który może wpływać na dobre samopoczucie dzieci. Raport *Innocenti Report Card 16* wykazał, że w podgrupie krajów uwzględnionych w Raporcie, dla jakich dostępne są dane, dzieci, które twierdziły, że w ich okolicy jest wystarczająco dużo miejsc, gdzie mogą się bawić i spędzać czas, były szczęśliwsze. Wykres 20 przedstawia podobny obraz w odniesieniu do zgłaszanego przez dzieci poczucia stresu. W większości tych krajów dzieci, które uważały, że w ich okolicy jest wystarczająco dużo miejsc, gdzie mogą się bawić i spędzać czas, były mniej zestresowane,

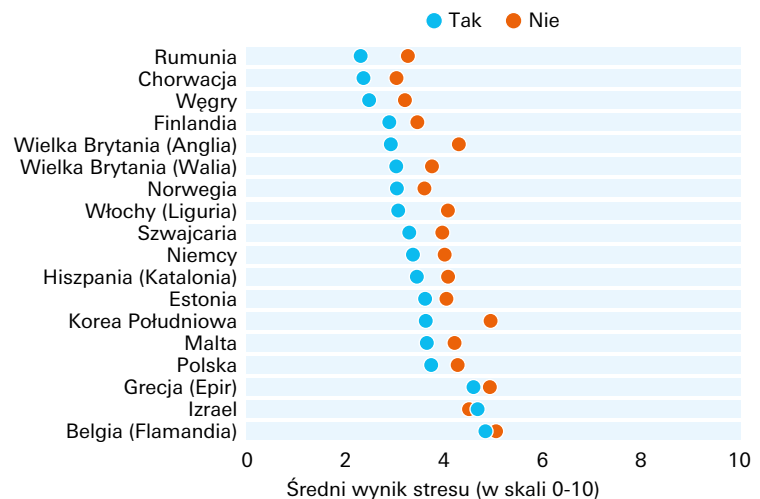
Jak pokazuje Wykres 21, starsze dzieci rzadziej twierdziły, że w ich okolicy jest odpowiednia infrastruktura rekreacyjna. Nie zaobserwowano w tym względzie jednolitych różnic między płciami, przy czym w różnych krajach występowały różnice w obu kierunkach.

Pomimo obaw dotyczących polityki planowania przyjaznych, dostępnych dzielnic, które można przemierzać pieszo, niewiele badań obejmuje perspektywę osób o różnych możliwościach i w różnym wieku⁵⁹. Jakość środowiska danej dzielnicy kształtuje sprawczość, mobilność i uczestnictwo w życiu społecznym wszystkich dzieci, ale szczególnie tych z niepełnosprawnością⁶⁰. Dane dotyczące dostępności przestrzeni publicznej dla dzieci z niepełnosprawnością ruchową są niewystarczające: według naszej najlepszej wiedzy nie ma informacji, które umożliwiłyby porównanie wyników poszczególnych państw w tym zakresie.

Wykres 20. Dzieci, które mieszkają na obszarach, gdzie są miejsca do zabawy, są mniej zestresowane

Odczuwanie stresu a obiekty rekreacyjne w okolicy (2017-2019)

Całkowicie się zgadzam, że w okolicy są miejsca, w których można się pobawić lub miło spędzić czas

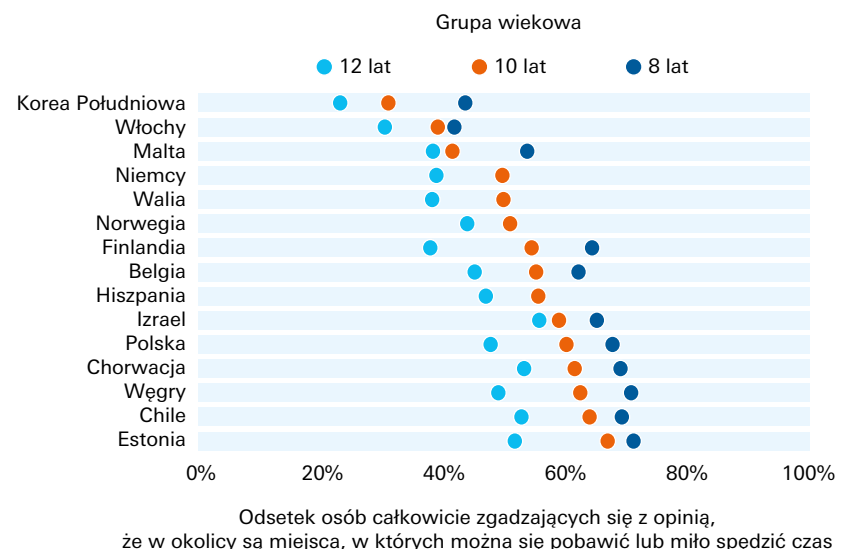

Uwaga: Dzieci w wieku około 10 lat. Reprezentatywne próby ze szkół z całego kraju lub regionu (w nawiasach).

Źródło: Children's Worlds Survey, Wave III.

Wykres 21. W miarę jak dzieci dorastają, stają się mniej zadowolone z miejsc do zabawy w ich okolicy

Różnice między grupami wiekowymi w zakresie zadowolenia dzieci z obiektów rekreacyjnych w ich okolicy

Odsetek osób całkowicie zgadzających się z opinią, że w okolicy są miejsca, w których można się pobawić lub miło spędzić czas

Uwaga: Reprezentatywne próby ze szkół z całych krajów lub regionów (w nawiasach).

Źródło: Children's Worlds Survey, Wave III.

Ważna Informacja 3 Inicjatywa Miasta Przyjazne Dzieciom: Okręg Wanju, Korea Południowa

W miastach przyjaznych dzieciom prawa, głosy i priorytety dzieci stanowią integralną część decyzji i planowania. Inicjatywa UNICEF Miasta Przyjazne Dzieciom łączy władze lokalne, organizacje pozarządowe, sektor prywatny, media i środowiska akademickie oraz same dzieci, aby pomóc im w uczynieniu miast bardziej przyjaznymi dla dzieci. Inicjatywa została zapoczątkowana w 1996 roku i jest obecnie realizowana w 48 krajach.

Okręg Wanju w Korei Południowej był drugą gminą w kraju, która została uznana za miasto przyjazne dzieciom. Działający tam Parlament Dzieci i Młodzieży jest przykładem zaangażowania dzieci w sprawy miasta. Nie tylko reprezentuje ich interesy, ale daje także możliwość decydowania o ważnych kwestiach politycznych i przyznawania budżetu.

Od 2015 roku jest oficjalnym organem autorytatywnym w okręgu Wanju, uprawnionym do działania na mocy lokalnego rozporządzenia. Członkowie parlamentu są wybierani w otwartych wyborach, w których może startować każde dziecko mieszkające w okręgu, a wszystkie dzieci mogą głosować. Interesy dzieci z różnych środowisk zapewnia proporcjonalna reprezentacja mniejszości.

Każdego roku Parlament Dzieci i Młodzieży opracowuje program strategiczny. Propozycje pochodzą zarówno od samych przedstawicieli dzieci, jak i od społeczeństwa: wszystkie dzieci w okręgu mogą zgłaszać inicjatywy online, a następnie są one omawiane podczas sesji plenarnych parlamentu. Po uzgodnieniu przez parlament listy zagadnień, które dzieci chciałyby zrealizować, przeprowadza się

Parlament Dzieci i Młodzieży w okręgu Wanju

© Korean Committee for UNICEF, Wanju County's Festival for Child and Youth Rights Week

głosowanie publiczne wśród najmłodszych z okolicy, aby ustalić program działania. Parlament Dzieci i Młodzieży jest wspierany przez władze lokalne, odpowiednich specjalistów i społeczeństwo w celu opracowania planu działania i budżetu. Powstała w ten sposób polityka jest wdrażana w kolejnym roku.

Na przestrzeni lat Parlament Dzieci i Młodzieży zainicjował długą listę projektów, dzięki którym okręg Wanju stał się bardziej przyjazny dzieciom. Stworzono miejsca, w których młodzi ludzie mogą się integrować, np. kawiarnię młodzieżową i centrum handlowe oraz kryjówkę w domku na drzewie. Kreatywny Plac Zabaw (Imagination Playground) oraz Cudowny Basen (Wonder Water Pool) – oba zaprojektowane przez dzieci dla dzieci –

stwarzają możliwość zabawy na świeżym powietrzu. Inne projekty koncentrowały się na zwiększeniu dostępności istniejących obiektów użyteczności publicznej dla dzieci: na przykład w bibliotekach zainstalowano niższe wieszaki na ubrania, a w autobusach niższe poręcze. Dzieci głosowały również za poprawą warunków pracy studentów w Wanju oraz zorganizowały Festiwal Praw Dzieci i Młodzieży. Od 2017 roku okręg Wanju i Parlament Dzieci i Młodzieży organizują coroczny Festiwal Filmów o Prawach Dziecka. A w 2020 roku dzieci wzięły udział w Międzynarodowym Festiwalu Filmów Dokumentalnych w Amsterdamie, prezentując stworzony przez siebie film.

Dzieci omawiają punkt porządku obrad zgłoszony przez członka Parlamentu Dzieci i Młodzieży: budowa bezpiecznego przystanku autobusowego w pobliżu szkoły (2018).

© Korean Committee for UNICEF; Wanju County's Children and Youth Parliament

Efekty interaktywne między domem a środowiskiem lokalnym

Badania sugerują, że jakość domu i środowiska lokalnego wpływają na kształtowanie dobrego samopoczucia. Lepsza jakość otoczenia może zniwelować niektóre negatywne skutki złych warunków mieszkaniowych na zdrowie psychiczne⁶¹. Rozwiązania urbanistyczne w społeczności lokalnej mogą złagodzić negatywne skutki przeludnienia w domu – na przykład poprzez zapewnienie miejsca do zabawy na świeżym powietrzu lub miejsca, gdzie starsze dzieci mogą się uczyć⁶².

Transport i mobilność

Bezpieczna mobilność jest kluczowa, by dzieci mogły się cieszyć szczęśliwym i zdrowym dzieciństwem, a także by mogły się rozwijać. Transport łączący dom, szkołę oraz inne publiczne i prywatne miejsca obecne w życiu dzieci. W wielu krajach obserwuje się spadek aktywnej i niezależnej mobilności młodych, do czego przyczyniają się opinie rodziców na temat bezpieczeństwa środowiska lokalnego, a także wzrost korzystania z samochodów i spadek liczby osób chodzących pieszo i jeżdżących na rowerze⁶³. Tendencja ta nie jest pożądana, ponieważ samodzielność mobilna przynosi dzieciom korzyści fizyczne, społeczne i pomaga im rozwijać umiejętności⁶⁴. Chłopcom zazwyczaj pozwala się na większą i wcześniejszą niezależność i autonomię niż dziewczętom⁶⁵, co sugeruje, że negatywne skutki związane ze spadkiem mobilności dzieci mogą w sposób nieproporcjonalny wpływać na dziewczęta.

Prawdopodobnie największym zagrożeniem dla swobody poruszania się dzieci w przestrzeni miejskiej jest wzrost ruchu samochodowego. Ma to szereg negatywnych konsekwencji:

- Po pierwsze, ruch samochodowy stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa, o czym świadczy duża liczba dzieci uczestniczących w wypadkach drogowych: wypadki drogowe z udziałem pieszych są jedną z głównych przyczyn śmierci dzieci na całym świecie⁶⁶.
- Po drugie, samochody zanieczyszczają środowisko zarówno bezpośrednio, jak

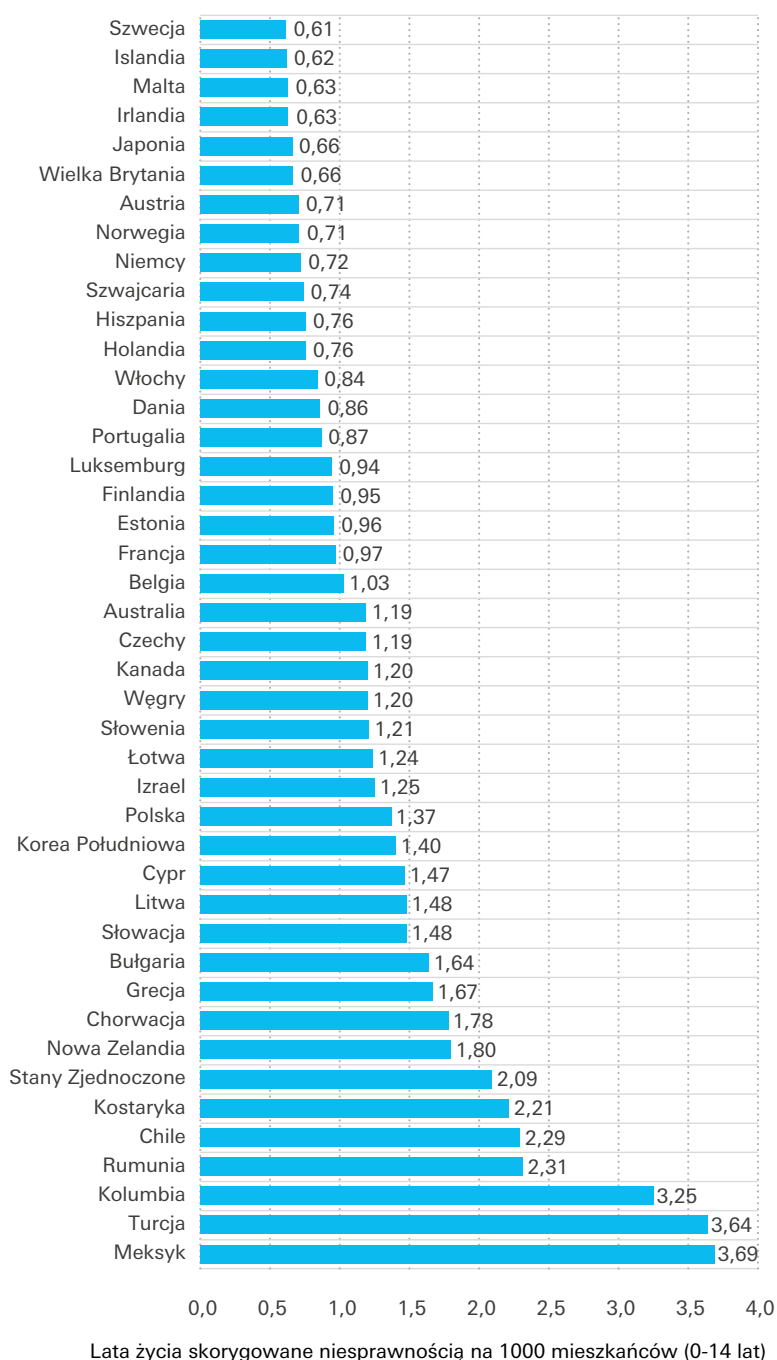
i w dłuższej perspektywie: zwiększają stężenie drobnych cząstek stałych w powietrzu i przyczyniają się do emisji gazów cieplarnianych⁶⁷.

- Po trzecie, pojazdy wymagają przestrzeni: szczególnie w gęstej zabudowie miejskiej parkingi stanowią bezpośrednią konkurencję dla innych elementów środowiska antropogenicznego, takich jak chodniki, parki i place zabaw. Dawniej dzieci bawiły się przed domem, ale teraz ze względu na liczbę samochodów zaczyna tych przestrzeni brakować i stają się coraz bardziej niebezpieczne. Dzieci coraz rzadziej bawią się na świeżym powietrzu⁶⁸, co ma negatywny wpływ na ich zdrowie (zdolności motoryczne), umiejętności poznawcze (mapowanie), kapitał społeczny (sieci kontaktów między dziećmi) i samopoczucie.

Młodzież jest w grupie podwyższonego ryzyka uczestniczenia w wypadkach drogowych ze względu na złożone czynniki społeczno-kulturowe i neurorozwojowe. Nastolatki spędzają więcej czasu bez nadzoru i częściej uczestniczą w niebezpiecznych sytuacjach niż we wcześniejszym okresie życia. Na ich procesy decyzyjne mają wpływ zmiany w funkcjonowaniu mózgu związane z dojrzewaniem, co sprawia, że są bardziej podatni na ryzyko i niejednoznaczne sytuacje⁶⁹. Wiadomo również, że chłopcy częściej ulegają wypadkom drogowym: w 2019 roku globalny wskaźnik śmiertelnych obrażeń w wyniku wypadków drogowych był 1,4 razy wyższy wśród chłopców niż w przypadku dziewcząt⁷⁰.

Wykres 22. Nawet w najbezpieczniejszych krajach liczba wypadków drogowych jest wysoka

DALY (lata życia skorygowane niesprawnością) z powodu wypadków drogowych wśród dzieci w wieku 0-14 lat (średnia z 3 lat: 2017, 2018, 2019)

Dane OECD dotyczące ofiar wypadków drogowych wśród dzieci pokazują, że możliwe jest stworzenie infrastruktury drogowej bezpiecznej dla dzieci. W 2019 roku, w Islandii, Luksemburgu i Norwegii ani jedno dziecko nie zginęło w wypadku drogowym. W przeciętnym kraju na 1000 dzieci traci się 1,34 roku zdrowego życia z powodu wypadków drogowych – od mniej niż 0,65 w Szwecji, Islandii, Malcie i Irlandii do ponad 3 lat w Kolumbii, Turcji i Meksyku (patrz Wykres 22). Z drugiej strony niewielka liczba wypadków z udziałem pieszych dzieci może świadczyć o tym, że dzieci spędzają mało czasu na świeżym powietrzu.

Jakość, przystępność cenowa i dostępność transportu publicznego ma daleko idące konsekwencje dla mobilności i dostępu do usług zarówno w środowisku miejskim, jak i wiejskim. Obecnie nie dysponujemy danymi porównywalnymi na poziomie międzynarodowym, które można by wykorzystać do oceny i monitorowania postępów w zakresie mobilności i transportu publicznego. Biorąc pod uwagę znaczenie tych czynników w życiu dzieci, jest to luka w wiedzy, którą należy uzupełnić – również poprzez analizę nierówności.

Źródło: Global Burden of Disease Study 2019 (Badanie dotyczące obciążenia chorobami na świecie 2019) <<https://ghdx.healthdata.org/gbd-results-tool>>, dostęp: 20 marca 2022

Ważna Informacja 4 Dojazdy dzieci do szkoły

Szybka urbanizacja i wzrost ruchu samochodowego zmieniły środowisko życia dzieci. Zmiany te wpłynęły również na to, w jaki sposób podróżują do szkoły: tak jak jeszcze kilkadziesiąt lat temu chodzenie do szkoły pieszo lub jeżdżenie rowerem było codziennym doświadczeniem⁷¹, obecnie w wielu krajach uprzemysłowionych podróżowanie prywatnym samochodem lub autobusem szkolnym stało się normą⁷². Aktualnie badania pokazują, że spadek samodzielnej mobilności dzieci, a w konsekwencji brak zaangażowania w otoczenie zewnętrzne ma negatywny wpływ na ich samopoczucie fizyczne, psychiczne i społeczne.

A jak dzieci postrzegają swoją drogę do szkoły? Jakie znaczenie przypisują codziennym dojazdom? Rosnąca liczba badań partycypacyjnych pokazuje, że droga do szkoły ma znaczenie wykraczające poza zwykłą aktywność fizyczną i mobilność.

Zarówno w Wielkiej Brytanii, jak i w Kanadzie dzieci, które chodziły do szkoły pieszo, podkreślały, że ich wędrówka jest okazją do kontaktu ze środowiskiem antropogenicznym i naturalnym. Niektóre z nich wymieniały kontakt z florą i fauną wśród elementów, które podobały im się podczas drogi do szkoły: wąchanie kwiatów, słuchanie ptaków lub oglądanie pięknych miejsc⁷³. W Kanadzie wizualne narracje dzieci, które pokonywały drogę do szkoły pieszo, wykazywały większy stopień przywiązania do środowiska niż u rówieśników, którzy byli podwożeni samochodami⁷⁴.

Droga do szkoły jest okazją zarówno do spotkań towarzyskich, jak i chwili samotności. Niektóre dzieci w Wielkiej Brytanii stwierdziły, że podczas codziennych spacerów lubią mieć czas na introspekcję i zatracenie się we własnych myślach⁷⁵. Inne podkreślały możliwość nawiązywania kontaktów towarzyskich, zabawy, rozmowy z rówieśnikami podczas spaceru lub jazdy

autobusem do szkoły. Dla tych dzieci czas przed rozpoczęciem zajęć szkolnych stanowił ważny moment na interakcje społeczne w pobliskich przestrzeniach publicznych (plac zabaw, parki w pobliżu szkoły). W Nowej Zelandii dzieci, które były dowożone samochodem, miały poczucie, że omijają je okazje do nawiązywania kontaktów towarzyskich⁷⁶.

Dzieci, które podróżowały do szkoły bez opieki, miały także możliwość podejmowania własnych decyzji. Na przykład, mogły spontanicznie zdecydować się na przerwę w zabawie, wybrać inną trasę lub przejść przez park w drodze ze szkoły do domu⁷⁷. Dzieci, które podróżowały samochodem, również twierdziły, że starały się w pełni wykorzystać drogę do szkoły, chociaż podejmowały bardziej pasywne działania niż ich rówieśnicy, którzy szli pieszo lub jeździli na rowerze. Dla niektórych długa jazda samochodem oznaczała możliwość odpoczynku, snu, słuchania muzyki lub patrzenia na otoczenie przez okno⁷⁸.

Droga do szkoły nie jest jednak pozbawiona ryzyka. Dzieci, które podróżują samodzielnie, są świadome niebezpieczeństw związanych z ruchem ulicznym: w badaniu przeprowadzonym w Wielkiej Brytanii wiele zdjęć przedstawiało ruchliwe skrzyżowania i trudne przejścia⁷⁹. W innym badaniu zarówno dzieci aktywnie przemierzające drogę do szkoły, jak i te, które były podwożone przez rodziców, wyrażały obawę przed ruchem ulicznym, który stanowił barierę w samodzielnym chodzeniu do szkoły, postrzegając samochody jako nieprzyjazne środowisko podróży⁸⁰. Środowisko antropogeniczne może zwiększyć poczucie bezpieczeństwa dzieci idących do szkoły – mosty umożliwiające bezpieczne przejście, znaki drogowe i ciche alejki z dala od ruchliwych dróg były często fotografowane i wymieniane przez dzieci uczestniczące w różnych projektach badawczych.

CZĘŚĆ 5

ŚWIAT JAKO CAŁOŚĆ

CZĘŚĆ 5

ŚWIAT JAKO CAŁOŚĆ

Świat, który
dziedziczymy

Świat, który
zostawimy

Świat jako całość odnosi się do szerszych aspektów środowiska fizycznego otaczającego mikrosystemy dzieci (świat wokół dzieci). Obejmuje on elementy środowiska antropogenicznego i naturalnego na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym i globalnym. Mimo iż dzieci nie wchodzi z nimi w bezpośrednią interakcję, elementy te kształtują ich doświadczenia.

Zmiany klimatyczne i ekstremalne zjawiska pogodowe

Kraje, w tym kraje bogate, różnią się pod względem częstotliwości, rodzaju i dotkliwości klęsk żywiołowych, z którymi się zmagają. Ekstremalne zjawiska pogodowe stały się w ostatnich latach coraz częstsze i bardziej destrukcyjne⁸¹, jednak pojedyncze kraje niewiele mogą zrobić, aby ograniczyć występowanie klęsk żywiołowych na swoim terenie. Klęski żywiołowe zagrażają zarówno zdrowiu fizycznemu i psychicznemu dzieci, jak i ich edukacji⁸².

Ekstremalne zjawiska pogodowe stanowią bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia fizycznego. Powodują one także skutki pośrednie w postaci stresu. Na przykład prenatalna ekspozycja na huragan Katrina była związana ze zwiększonym ryzykiem niskiej wagi urodzeniowej i przedwczesnych porodów⁸³. Jak wynika z badań przeprowadzonych w Stanach Zjednoczonych (oraz na jego terytoriach)^{84,85,86} i Japonii⁸⁷, dzieci dotknięte klęskami żywiołowymi są bardziej narażone na wystąpienie zespołu stresu pourazowego, lęku i depresji niż ich rówieśnicy, których one nie dotknęły.

Przykładem tego, w jaki sposób klęski żywiołowe mogą wpływać na życie dzieci i nierównomiernie dotykać różne grupy najmłodszych, są pożary lasów. W ciągu ostatnich kilku lat na całym świecie odnotowano wzrost liczby pożarów lasów⁸⁸.

Mogą mieć one niszczycielski wpływ na jednostki, gospodarstwa domowe i całe społeczności. Mogą też bezpośrednio wpływać na dzieci na wiele różnych sposobów. Na przykład pewnego dnia w listopadzie 2018 roku z powodu pożarów w Kalifornii odwołano zajęcia szkolne dla ponad miliona uczniów⁸⁹. Dzieci są bardziej niż dorośli narażone na zanieczyszczenie powietrza i doświadczają negatywnych krótko – i długoterminowych skutków dymu pochodzącego z pożarów lasów⁹⁰.

Nierówności dotyczą również wpływu klęsk żywiołowych na dzieci. Ludność rdzenna w południowo-wschodniej Australii była bardziej narażona na pożary buszu w latach 2019-2020 niż inne grupy ludności⁹¹. Ludność tubylcza ma także młodszy profil wiekowy niż populacja ogólna, w tym większy odsetek dzieci. W innym badaniu przeprowadzonym w Stanach Zjednoczonych

stwierdzono negatywny wpływ pożarów w Kalifornii w 2017 roku na psychikę dzieci z niepełnosprawnościami⁹². Ich potrzeby związane z niepełnosprawnością okazały się ważnym czynnikiem i mogą wymagać specjalnego planowania i gotowości na wypadek klęski żywiołowej. Przykłady te podkreślają, jak ważna jest potrzeba adaptacji do skutków zmian klimatycznych, które już mają miejsce.

Ponieważ nasz klimat wciąż się zmienia z powodu działalności człowieka, adaptacja do zmian klimatycznych odgrywa kluczową rolę w zmniejszeniu narażenia i podatności ludzi na nie. Adaptacja jest definiowana jako „proces dostosowywania się do aktualnego lub przewidywanego klimatu i jego skutków w celu złagodzenia szkód lub wykorzystania korzystnych możliwości”⁹³. Innymi słowy, są to działania mające na celu ochronę nas samych i naszego środowiska przed niekorzystnymi skutkami zmian klimatu.

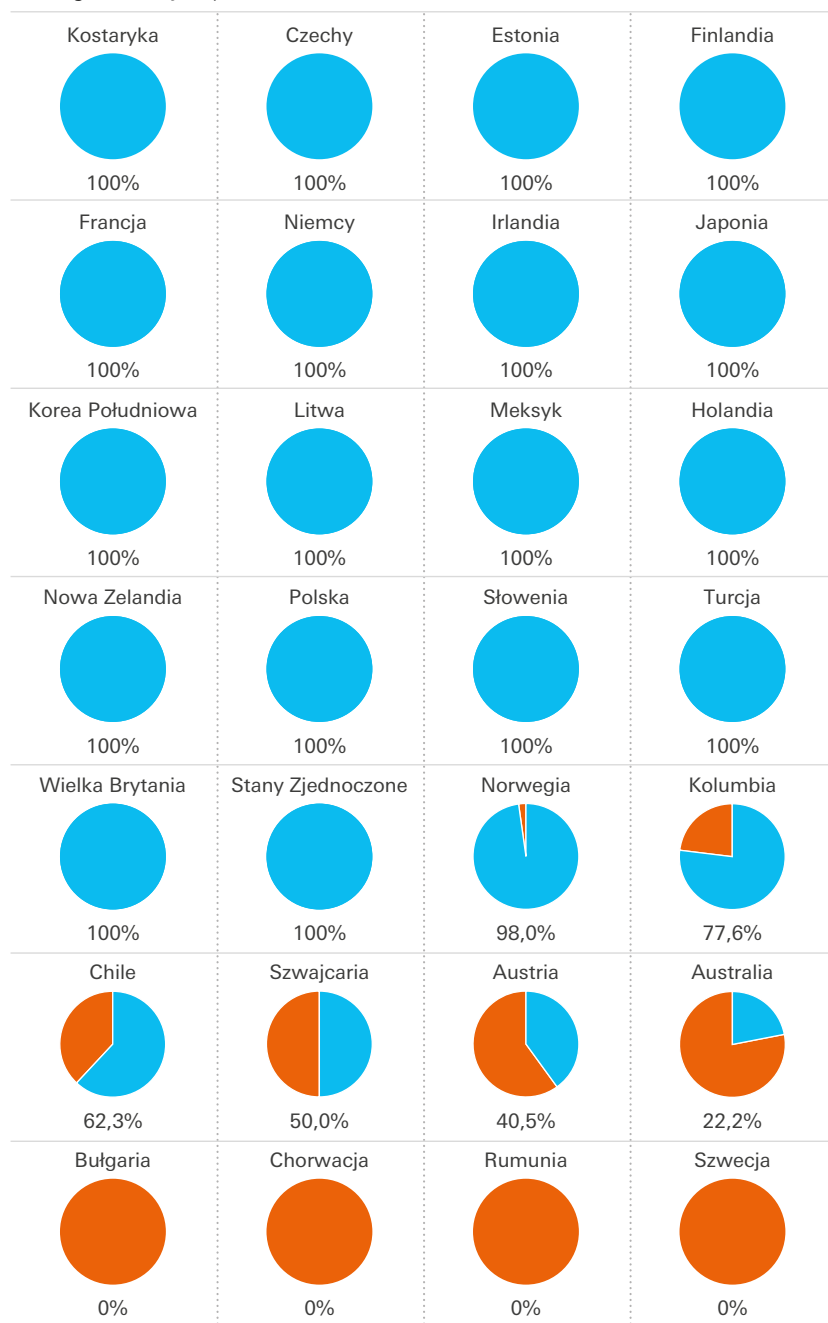
Kraje mogą podejmować działania w różnych formach. Strategie zmniejszania ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi odnoszą się do sformalizowanych protokołów działania, których celem jest zmniejszenie narażenia i podatności ludzi na zagrożenia naturalne. Znaczenie powyższych strategii dla zrównoważonego rozwoju zostało uznane w różnych umowach międzynarodowych, w tym w Agendzie na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030 (Cel 11). W SDG zawarto cel, aby do 2020 roku zwiększyć liczbę krajów posiadających krajowe i lokalne strategie ograniczania ryzyka klęsk żywiołowych. Postępy poszczególnych krajów w realizacji tego celu są monitorowane w postaci odsetka samorządów lokalnych, które przyjęły i wdrożyły lokalne strategie ograniczania ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi zgodnie ze strategiami krajowymi. Krajowe strategie zmniejszania ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi są określane indywidualnie dla każdego kraju, w zależności od konkretnych zagrożeń naturalnych istotnych w danym kontekście. Wiele krajów przyjęło takie protokoły, ale znajdujemy kilka zastanawiających wyjątków: Bułgaria, Chorwacja, Rumunia i Szwecja (patrz Wykres 23).

Presja na zasoby naturalne

Dostęp do bezpiecznej, czystej wody pitnej i urządzeń sanitarnych jest niezbędny dla zdrowego życia. Woda odgrywa także zasadniczą rolę w uprawie żywności, produkcji energii, towarów i usług we wszystkich sektorach. Woda stanowi zatem podstawę wszystkich systemów,

Wykres 23. W Bułgarii, Chorwacji, Rumunii i Szwecji władze lokalne nie wdrożyły strategii zmniejszania ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi

Odsetek samorządów lokalnych, które przyjęły i wdrożyły lokalne strategie zmniejszania ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi zgodnie ze strategiami krajowymi (2019)

Odsetek samorządów lokalnych posiadających strategie zmniejszania ryzyka związanego z klęskami żywiołowymi

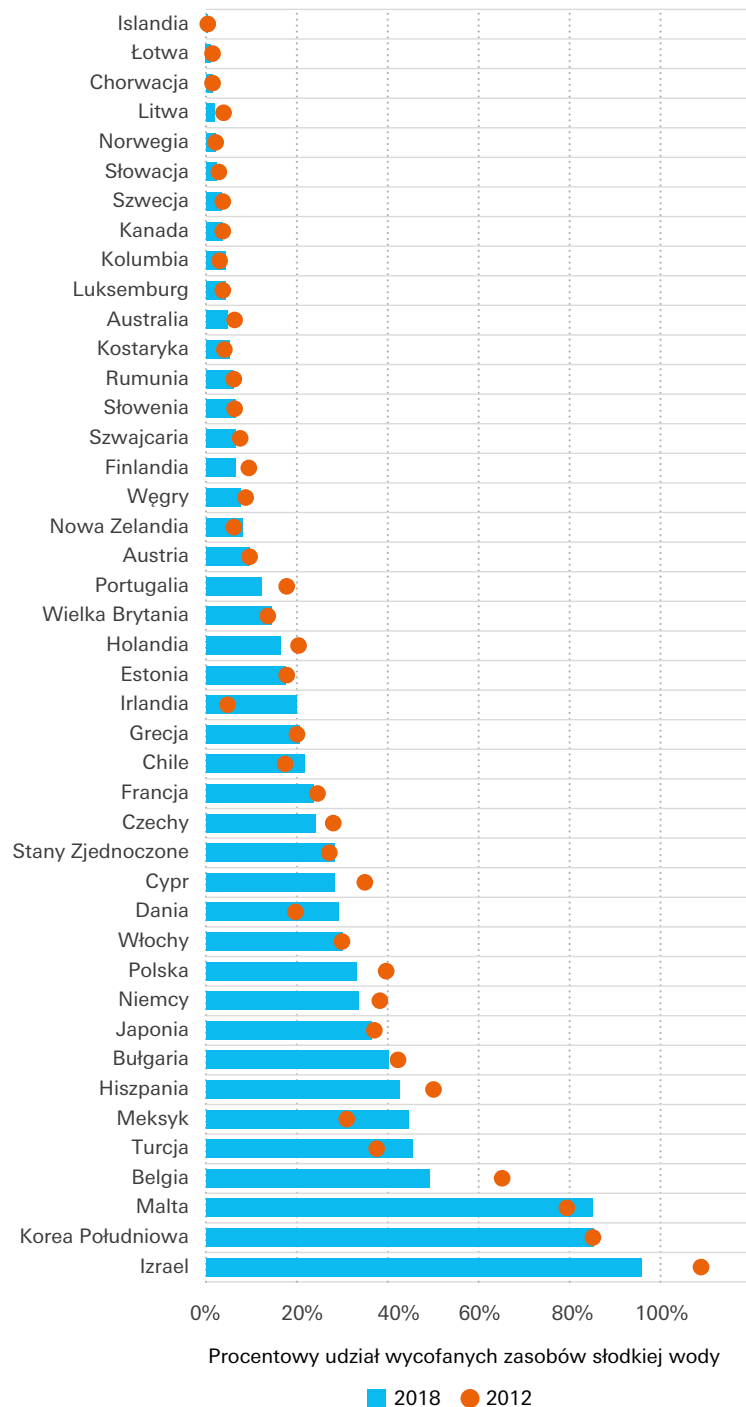
Źródło: Wskaźnik SDG 11.b.2. <<https://unstats.un.org>>, dostęp: 28 lutego 2022

które umożliwiają dzieciom wzrost i rozwój. Co więcej, jest podstawą zdrowych ekosystemów na całym świecie. Jednak woda jest także dobrem ograniczonym: ilość słodkiej wody dostępnej na Ziemi jest stała. Dlatego sposób, w jaki korzystamy z tego zasobu i zarządzamy nim, ma ogromne znaczenie.

„Stres wodny” mierzy obciążenie zasobów słodkiej wody w danym kraju. Odnosi się on do ilości słodkiej wody pobieranej przez wszystkie sektory jako udział w całkowitych (odnawialnych) zasobach słodkiej wody w danym kraju. Wysoki poziom stresu wodnego wskazuje na ryzyko niedoboru wody, co stanowi zagrożenie dla zrównoważonego wykorzystania zasobów i zdrowych ekosystemów. Stres wodny jest mniejszy w krajach obfitujących w słodką wodę, jednak efektywny i zrównoważony sposób gospodarowania zasobami jest w nich równie ważny. Kraje uwzględnione w Raporcie różnią się pod względem poziomu stresu wodnego – od 0,4 procenta w Islandii do 95,9 procent w Izraelu (patrz Wykres 24). Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO) klasyfikuje wartości powyżej 75 procent jako „wysoki poziom stresu”, do grupy tej zalicza się Malta, Korea Południowa i Izrael. Mimo iż poziom stresu wodnego jest wciąż najwyższy w Izraelu, to od 2012 roku (kiedy to wskaźnik ten wynosił ponad 100 procent) uległ on obniżeniu.

Wykres 24. Odsetek pobranych zasobów słodkiej wody jest najwyższy na Malcie, w Korei Południowej i w Izraelu

Poziomy stresu wodnego, 2012 i 2018

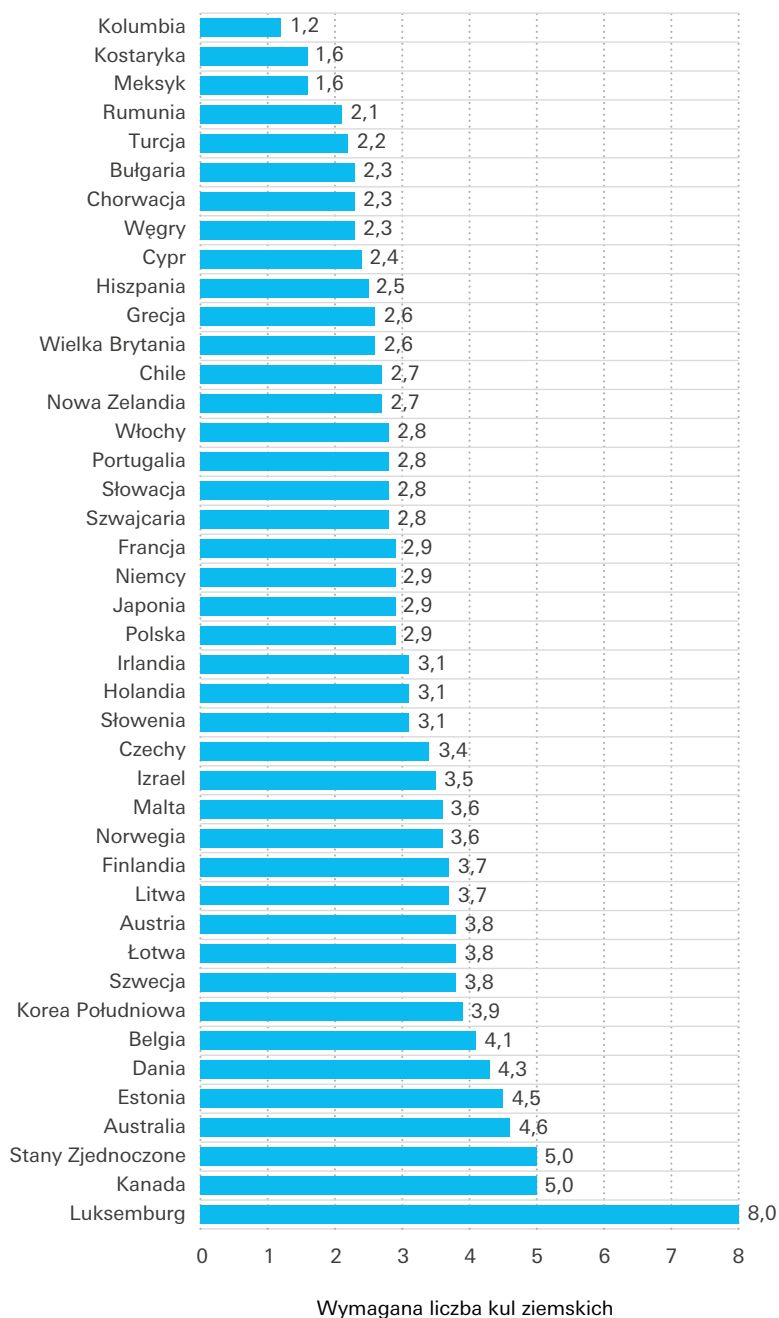
Uwaga: Stres wodny to pobór słodkiej wody w stosunku do dostępnych zasobów słodkiej wody. Jest to stosunek między całkowitym poborem słodkiej wody przez wszystkie główne sektory a całkowitymi odnawialnymi zasobami słodkiej wody, po uwzględnieniu wymogów przepływu środowiskowego.
Źródło: FAO Aquastat. <<https://www.fao.org/aquastat/statistics/query/index.html?lang=en>>, dostęp: 28 lutego 2022

Konsumpcja

Obecny poziom konsumpcji zasobów jest coraz częściej postrzegany jako niezrównoważony. Niektóre kraje mają szczególnie duży wpływ na Ziemię w stosunku do ich liczby ludności. Aby zilustrować kwestię odpowiedzialności każdego kraju w kontekście globalnym, na Wykresie 25 przedstawiono nadmierną konsumpcję zasobów Ziemi w każdym z krajów ujętych w Raporcie. Wszystkie kraje w tej grupie zużywają zasoby w niezrównoważonym tempie. Gdyby wszyscy ludzie na świecie żyli tak, jak przeciętni mieszkańcy krajów ujętych w Raporcie, do utrzymania takiego stylu życia potrzebowalibyśmy 3,3 kul ziemskich. Liczba ta jest bardzo zróżnicowana: od 1,2 w Kolumbii do 8,0 w Luksemburgu.

Wykres 25. Gdyby wszyscy ludzie na świecie zużywali zasoby w takim tempie, w jakim czynią to mieszkańcy Stanów Zjednoczonych, Kanady czy Luksemburga, do zaspokojenia ich potrzeb potrzebowalibyśmy ekwiwalentu ponad pięciu kul ziemskich

Liczba kul ziemskich potrzebnych do utrzymania obecnego poziomu konsumpcji (2018)

Uwaga: Stosunek śladu ekonomicznego konsumpcji danego kraju do jego potencjału biologicznego wyrażonego w hektarach na osobę. Brak danych dla Islandii. Dane za 2018 r. (2017 dla Kanady).
Źródło: Global Footprint Network. Network. <<https://www.footprintnetwork.org/licenses/public-data-packagefree/>>, dostęp: 23 luty 2022

Produkcja i zarządzanie odpadami

Skuteczna gospodarka odpadami jest niezbędnym warunkiem zapewnienia zdrowego środowiska dla wszystkich ludzi, zarówno teraz, jak i w przyszłości.

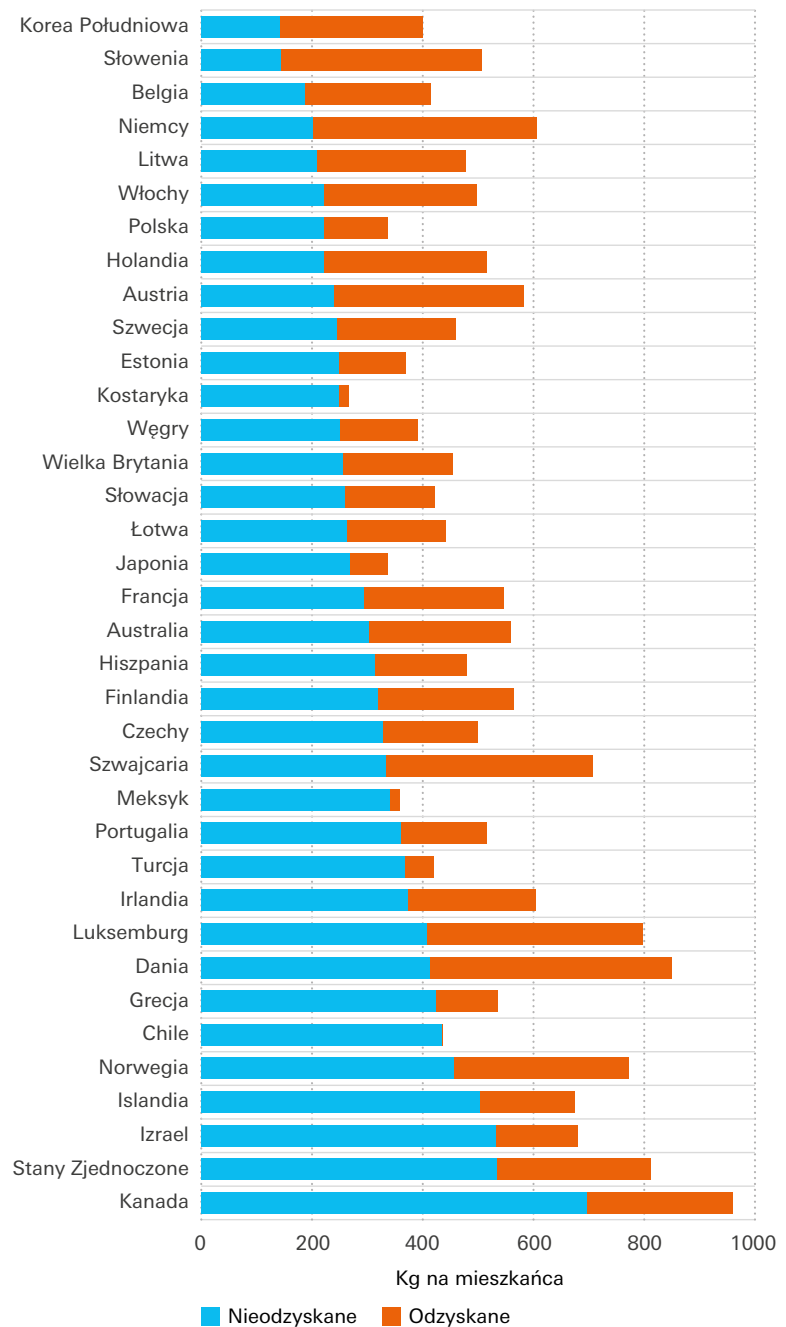
Najskuteczniejszym rozwiązaniem jest zapobieganie powstawaniu odpadów, następnie ponowne wykorzystanie (ekoprojektowanie, naprawa, odnawianie, ponowne wytwarzanie), recykling i kompostowanie, odzyskiwanie energii i wreszcie unieszkodliwianie.

W bogatych krajach produkcja odpadów wzrosła ze średnio 484 kg na osobę w 2010 roku do 529 kg na osobę w 2019 roku.

Te średnie wartości maskują jednak ogromną różnicę: 266 kg w Kostaryce do 960 kg w Kanadzie (patrz Wykres 26). Stosunek odpadów poddanych odzyskowi do odpadów nieodzyskiwanych jest zróżnicowany: najlepszy wskaźnik ma Słowenia, która odzyskuje 72 procent wszystkich odpadów. Z drugiej strony, niektóre kraje łączą niski wskaźnik odzysku z małą ilością wytwarzanych odpadów: np. Kostaryka odzyskuje bardzo mało odpadów, ale wytwarza mniej odpadów nieodzyskiwalnych na mieszkańca niż większość krajów.

Wykres 26. W 25 krajach, większość odpadów wciąż nie jest odzyskiwana

Odpady komunalne (kg rocznie na mieszkańca)

Uwaga: Wykres odnosi się do 2019 r., z wyjątkiem Kanady, Chile, Kolumbii, Irlandii, Japonii, Korei Południowej, Nowej Zelandii, Stanów Zjednoczonych (2018); Australii, Islandii (2017); Meksyku (2012). Dane dla Kanady są obliczeniami własnymi, opartymi na danych OECD dotyczących „ilości przeznaczonych na działania związane z odzyskiwaniem odpadów” i „działania związane z unieszkodliwianiem odpadów” oraz danych statystycznych dotyczących ludności, pochodzących z Kanadyjskiego Głównego Urzędu Statystycznego.

Źródło: Statystyki OECD. <<https://www.oecd-ilibrary.org/environment/data/oecd-environment-statistics/municipal-waste-data-00601-en>>, dostęp: 23 luty 2022

Marnowanie żywności

Wśród różnych rodzajów odpadów marnowanie żywności wyróżnia się z co najmniej trzech powodów. Po pierwsze, na świecie produkuje się wystarczająco dużo żywności, aby zapewnić dostateczną ilość i jakość pożywienia dla wszystkich. Żywność nie jest jednak dystrybuowana sprawiedliwie, co sprawia, że w niektórych krajach powstają znaczne ilości odpadów żywnościowych, podczas gdy w innych występuje jej niedobór. Po drugie, żywność jest jednym z głównych czynników wpływających na zmianę klimatu. Gdyby odpady żywnościowe były krajem, byłyby trzecim co do wielkości emitentem gazów cieplarnianych, ustępując jedynie Stanom Zjednoczonym i Chinom⁹⁴. Po trzecie, produkcja żywności przyczynia się do niszczenia przyrody i różnorodności biologicznej, a także do zanieczyszczenia środowiska i powstawania odpadów, niepotrzebnie obciążając systemy gospodarowania nimi. W skali globalnej ilość odpadów żywnościowych wynosi 931 milionów ton rocznie – to prawie jedna piąta całej produkowanej żywności. Dla przeciętnej osoby mieszkającej w bogatym kraju oznacza to 118 kg żywności marnowanej każdego roku: 79 kg w domu, 26 kg w restauracjach i 13 kg w sklepach.

Odpady elektroniczne

Odpady elektroniczne (e-odpady) są szczególnie szkodliwe, ponieważ zawierają niebezpieczne substancje, takie jak rtęć, kadm i ołów. Pierwiastki te uszkadzają ludzkie ciało i mózg, a największe żniwo zbierają wśród dzieci. Bliskość nieformalnych punktów recyklingu e-odpadów wiąże się z negatywnym przebiegiem porodów, wolniejszym rozwojem układu nerwowego i poznawczego⁹⁵, a nawet uszkodzeniem DNA⁹⁶ i systemu odpornościowego⁹⁷.

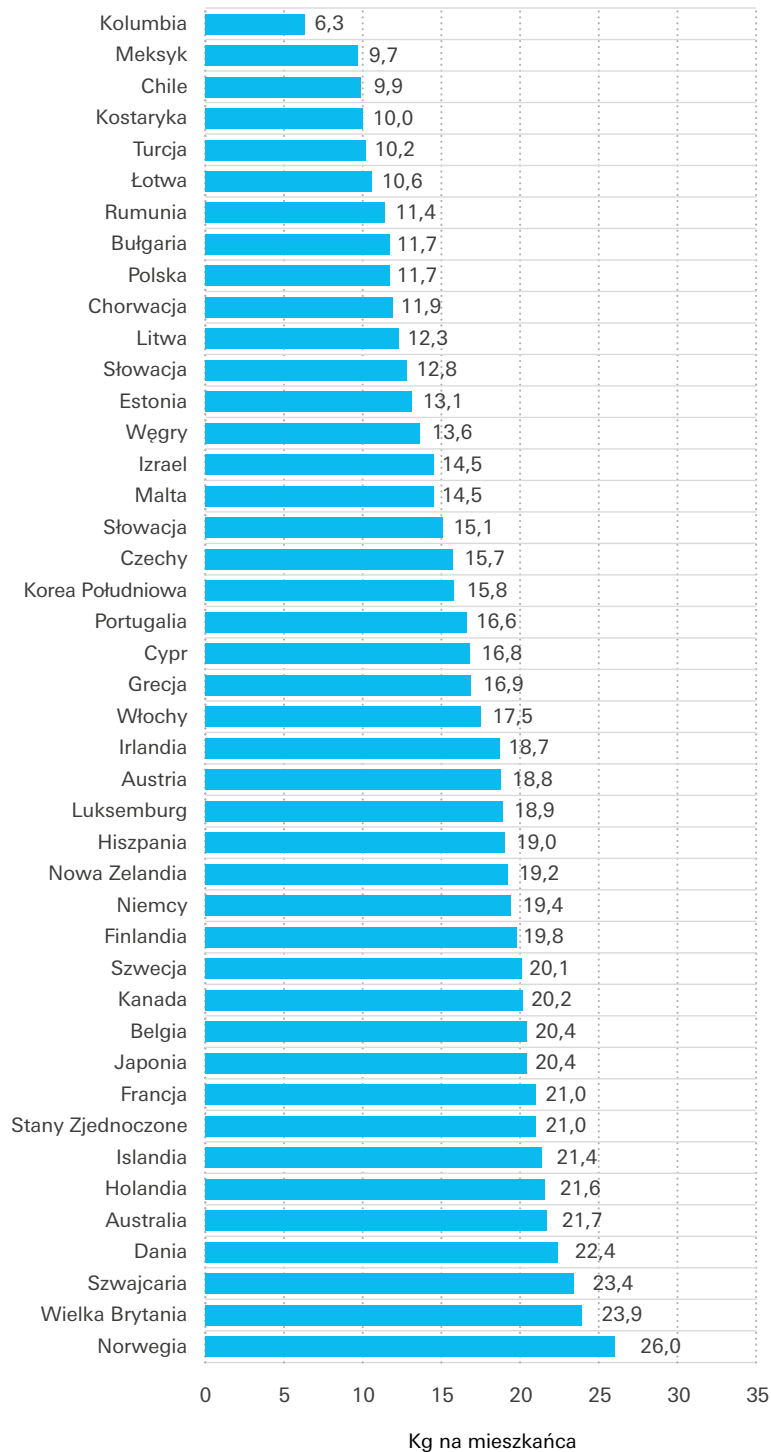
Duża część e-odpadów powstaje na skutek planowanego starzenia się produktów lub celowego skracania ich cyklu życia, aby zmusić ludzi do kupowania nowych, takich jak telefony czy komputery. W ten sposób to, co generuje zysk, powoduje również szkody, które można ograniczyć za pomocą polityki publicznej. W 2019 roku na świecie wytworzono rekordową ilość 53,6 mln ton odpadów elektronicznych – tyle, ile zmieściłoby się na 350 statkach oceanicznych wielkości *Queen Mary 2*. W ciągu ostatnich pięciu lat nastąpił 20-procentowy wzrost ilości tych odpadów, a w ciągu 16 lat liczba ta ma się niemal podwoić⁹⁸. E-odpady są więc najszybciej rosnącym rodzajem odpadów z gospodarstw domowych.

Gdzie trafiają nasze laptopy, telefony komórkowe, komputery i lodówki, kiedy kończymy z nich korzystać? Mniej niż jedna piąta odpadów jest poddawana recyklingowi. Reszta jest składowana w sposób nieformalny, zazwyczaj w krajach o niskim lub średnim dochodzie, w których przepisy dotyczące ochrony środowiska są słabiej uregulowane. Tam odpady są przetwarzane przez nieformalnych pracowników w celu wydobycia metali, które można potem odsprzedać z zyskiem. Wysoki poziom toksycznych substancji chemicznych zawartych w e-odpadach ma szkodliwy wpływ na możliwości intelektualne dzieci mieszkające w pobliżu punktów recyklingu w odległych częściach świata⁹⁹.

Niektóre bogate kraje, zajmujące wysokie pozycje w kategorii „świat wokół dziecka”, takie jak Norwegia i Szwajcaria, należą do tych, które zużywają i marnują najwięcej sprzętu elektronicznego (patrz Wykres 27). Norwegia wytwarza 26 kg e-odpadów rocznie w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Dla porównania w Kolumbii, Meksyku i Chile ilość wytwarzanych odpadów wynosi mniej niż 10 kg na mieszkańca.

Wykres 27. W przeciętnym kraju przeciętny obywatel wytwarza rocznie 17 kg odpadów elektronicznych

Roczna ilość wytworzonych e-odpadów na osobę (2019)

Źródło: Forti i in. (2021).

Ważna Informacja 5 Wywóz odpadów toksycznych: globalne nierówności w świecie dziecka

Bogate kraje eksportują szkody wyrządzone środowisku na wiele sposobów i w wielu formach, przy czym niektóre z nich mogą przyczyniać się do problemów zdrowotnych wśród dzieci w krajach Globalnego Południa. Każdego roku obywatele krajów, o których mowa w niniejszym Raporcie, wytwarzają 24,3 mln ton odpadów elektronicznych. W przeciętnym kraju tylko 42 procent z nich jest zbieranych i poddawanych recyklingowi. Liczba ta waha się od 1 procenta w Kolumbii do 76 procent w Estonii. Międzynarodowy przepływ zużytych urządzeń lub e-odpadów obejmuje od 7 do 20 procent wszystkich wytwarzanych odpadów elektronicznych¹⁰⁰. Wiele e-odpadów zawiera substancje niebezpieczne, takie jak rtęć i ołów, które uwalniają się podczas składowania lub recyklingu, zanieczyszczając powietrze, a toksyny mogą przedostawać się do gleby i wody.

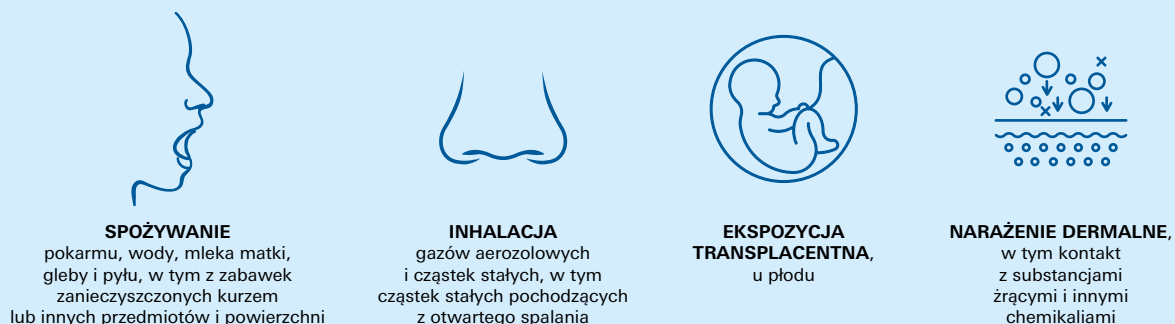
Na całym świecie 18 milionów dzieci pracuje w nieformalnym sektorze odpadów, co naraża je na działanie czynników szkodliwych dla zdrowia. Wydobywają metale szlachetne z komputerów i kabli, paląc urządzenia lub stosując kąpiele chemiczne: są narażone na kontakt z chemikaliami i substancjami zanieczyszczającymi w domu, w sąsiedztwie i w miejscach, w których pracują – często nielegalnie i w niebezpiecznych warunkach¹⁰¹. Dzieci pracujące bezpośrednio przy odpadach (lub mieszkające w ich pobliżu) prawdopodobnie

należą do najbardziej zmarginalizowanych grup społecznych, narażonych na liczne zagrożenia i niebezpieczeństwa wynikające ze złych warunków życia.

Metale wydobywane na nieformalnych składowiskach e-odpadów są niebezpieczne dla wszystkich, ale największe żniwo zbierają wśród dzieci: stosownie do swoich rozmiarów, dzieci oddychają większą ilością powietrza i trawią więcej pokarmu niż dorośli, a więc wchłaniają proporcjonalnie więcej zanieczyszczeń. Ponieważ ich narządy wewnętrzne i układ odpornościowy nie są w pełni rozwinięte, dzieci gorzej radzą sobie z substancjami toksycznymi, gdy są narażone na ich działanie.

Narażenie na działanie e-odpadów wiąże się z negatywnym przebiegiem porodów i zaburzeniami rozwoju neurologicznego u dzieci, problemami z oddychaniem, zaburzeniami funkcji tarczycy i układu krążenia, uszkodzeniami DNA, zaburzeniami funkcji układu odpornościowego, w tym większą podatnością na powszechne infekcje, oraz zwiększonym ryzykiem wystąpienia niektórych chorób przewlekłych w późniejszym okresie życia, w tym nowotworów i chorób układu krążenia. Narażenie płodu na działanie substancji toksycznych, nawet w bardzo małych dawkach, podczas istotnych okresów rozwojowych, ma wpływ na ciążę i zdrowie noworodka.

Wykres 28. Drogi przenikania substancji toksycznych do organizmów dzieci

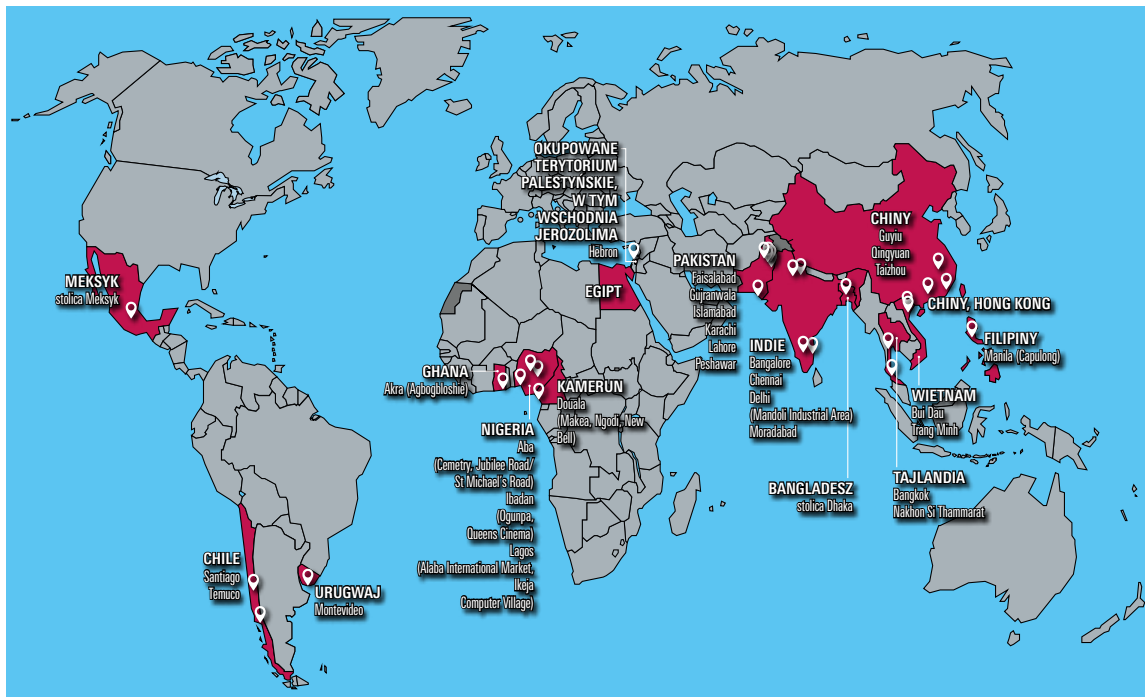
Źródło: Światowa Organizacja Zdrowia (2021).

Rosnące zainteresowanie problemem wywozu odpadów niebezpiecznych zaowocowało działaniami na rzecz monitorowania i zmiany toksycznych odpadów. Na przykład UNICEF Ghana podnosi świadomość społeczności dotkniętych tym problemem w Ghanie poruszając temat wpływu recyklingu sprzętu elektronicznego i samochodów na dzieci. Wezwano także do podjęcia pilnych działań w celu likwidacji nieformalnych punktów recyklingu akumulatorów kwasowo-ołowiowych. Wspólnie z niemiecką agencją rozwoju GIZ, UNICEF Ghana zorganizował sprzęt medyczny, wspierając usługi zdrowotne dla dzieci i matek w klinice

znajdującej się w pobliżu miejsca, w którym odzyskiwane są e-odpady w stolicy kraju, Akrze. WHO apeluje o zwiększone monitorowanie stanu zdrowia dzieci w związku ze składowaniem odpadów elektronicznych¹⁰².

Problem dumpingu korporacyjnego podkreśla znaczenie jednolitych regulacji w zakresie norm środowiskowych w celu ograniczenia „arbitrażu regulacyjnego” – procesu, w którym usprawnienia regulacyjne w bogatych krajach i związane z nimi koszty korporacyjne są kompensowane przez wykorzystywanie mniej restrykcyjnych standardów w krajach uboższych.

Wykres 29. Lokalizacje głównych nieformalnych punktów demontażu i recyklingu e-odpadów

Źródło: Światowa Organizacja Zdrowia (2021).

Uwaga: Oznaczenia użyte w niniejszej publikacji oraz prezentacja materiałów nie oznaczają ze strony UNICEF wyrażania jakiegokolwiek opinii dotyczącej statusu prawnego któregoś z krajów lub terytoriów, jego władz lub wytyczenia jego granic.

Emisje dwutlenku węgla

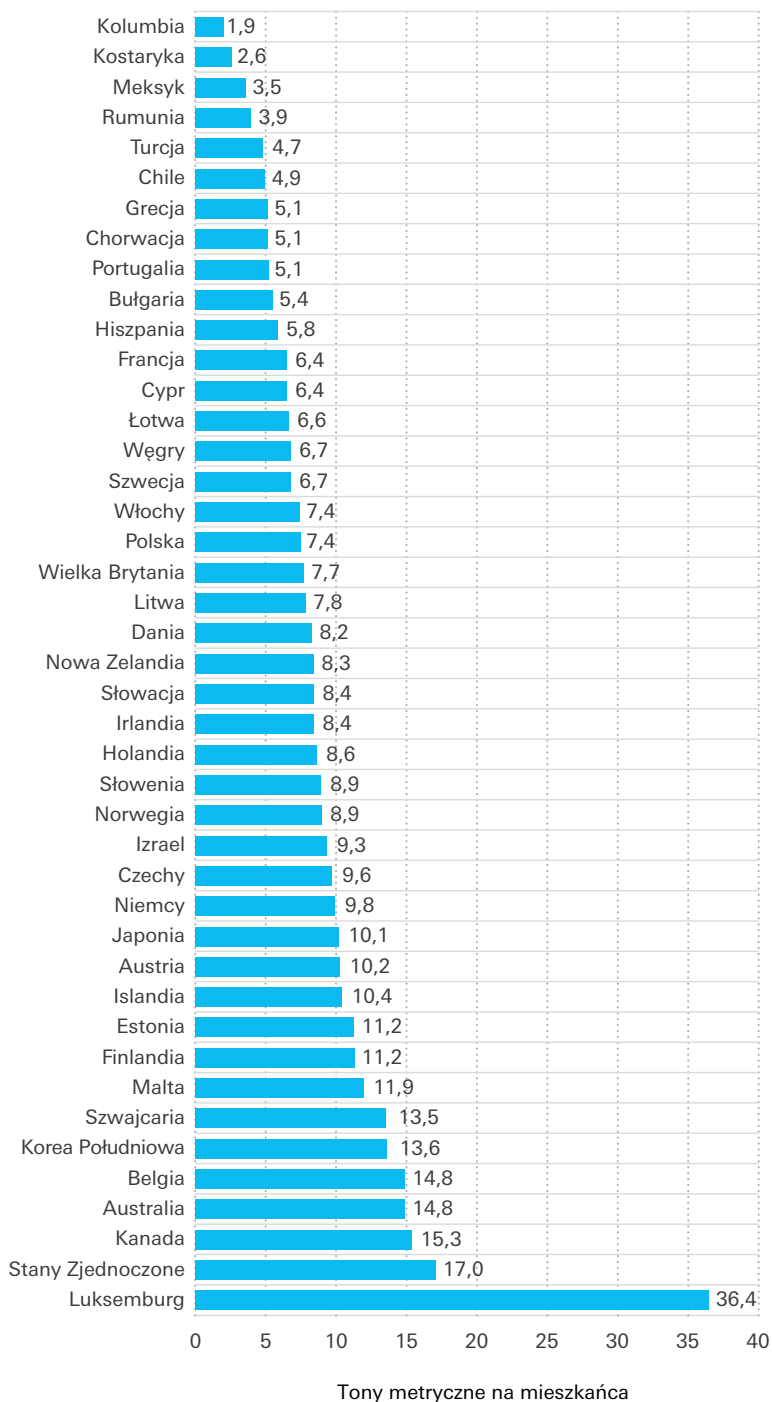
Poziom emisji gazów cieplarnianych w danym kraju świadczy o jego zaangażowaniu w dobrostan i przyszłość dzieci. Istnieje naukowy konsensus co do tego, że gazy cieplarniane, a zwłaszcza CO₂, są jednym z najważniejszych czynników powodujących zmiany klimatyczne: nie bez powodu redukcja emisji jest priorytetem Porozumienia Paryskiego i stanowi cel 13 w ramach Celów Zrównoważonego Rozwoju: „Należy podjąć pilne działania w celu przeciwdziałania zmianom klimatycznym i ich skutkom”.

Emisja dwutlenku węgla jest zazwyczaj mierzona na podstawie produkcji danego kraju: jest to miernik, który kraje wykorzystują do sporządzania raportów na temat swoich emisji oraz do wyznaczania celów w zakresie ich redukcji¹⁰³. Szacunki dotyczące emisji CO₂ oparte na produkcji nie uwzględniają jednak szkód, które kraje wyrządzają poza swoimi granicami: emisje można ograniczyć poprzez przeniesienie działalności powodującej duże emisje (np. fabryk) za granicę. Z drugiej strony, miernik oparty na konsumpcji uwzględnia wszystkie emisje, które miały miejsce podczas produkcji dóbr konsumowanych lokalnie – nawet jeśli te dobra zostały zaimportowane z innych części świata.

Dlatego też emisje CO₂ oparte na zużyciu odzwierciedlają rzeczywiste wybory dotyczące stylu życia i konsumpcji dokonywane przez obywateli. W studium przypadku w Islandii oszacowano, iż 71 procent emisji gospodarstw domowych przypada na towary importowane, co pokazuje, że ciężar islandzkich emisji konsumpcyjnych

Wykres 30. W przeciętnym kraju ujętym w Raporcie przeciętny człowiek odpowiada za 9 ton CO₂

Emisje CO₂ oparte na zużyciu (2019)

Źródło: Global Carbon Budget database (Baza danych globalnego bilansu emisji dwutlenku węgla) <<https://www.globalcarbonproject.org/carbonbudget/index.htm>>. Dane dotyczące Islandii odnoszą się do 2016 r. i pochodzą z <www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652617318267>, dostęp: 28 lutego 2022

spada przede wszystkim na kraje o niskich lub średnich dochodach¹⁰⁴.

Istnieją uderzające różnice w emisji CO₂ (opartej na zużyciu) w krajach ujętych w Raporcie. Ślad węglowy przeciętnego obywatela Luksemburga wynosi ponad 36 ton metrycznych rocznie – więcej niż ślad węglowy Kolumbijczyka, Kostarykańczyka, Meksykanina, Rumuna, Turka, Chilijczyka, Greka i Chorwata razem wziętych.

Emisja CO₂ na mieszkańca Luksemburga jest ponad dwukrotnie wyższa niż w Stanach Zjednoczonych, które są drugim w kolejności krajem emitującym najwięcej dwutlenku węgla.

Wydatki rządowe na ochronę środowiska

Ochrona ekosystemów i zapewnienie naszym dzieciom prawa do zdrowego środowiska wymaga zaangażowania finansowego ze strony rządów. Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW) gromadzi dane na temat pieniędzy wydawanych przez poszczególne rządy na ochronę środowiska (w stosunku do PKB), m.in. na ograniczanie zanieczyszczeń, ochronę bioróżnorodności, gospodarkę odpadami, badania i rozwój oraz inne działania. Wydatki rządowe na ochronę środowiska są dobrym wyznacznikiem tego, czy dany kraj jest zaangażowany w zapewnienie zdrowego, bezpiecznego i zrównoważonego świata dla wszystkich dzieci.

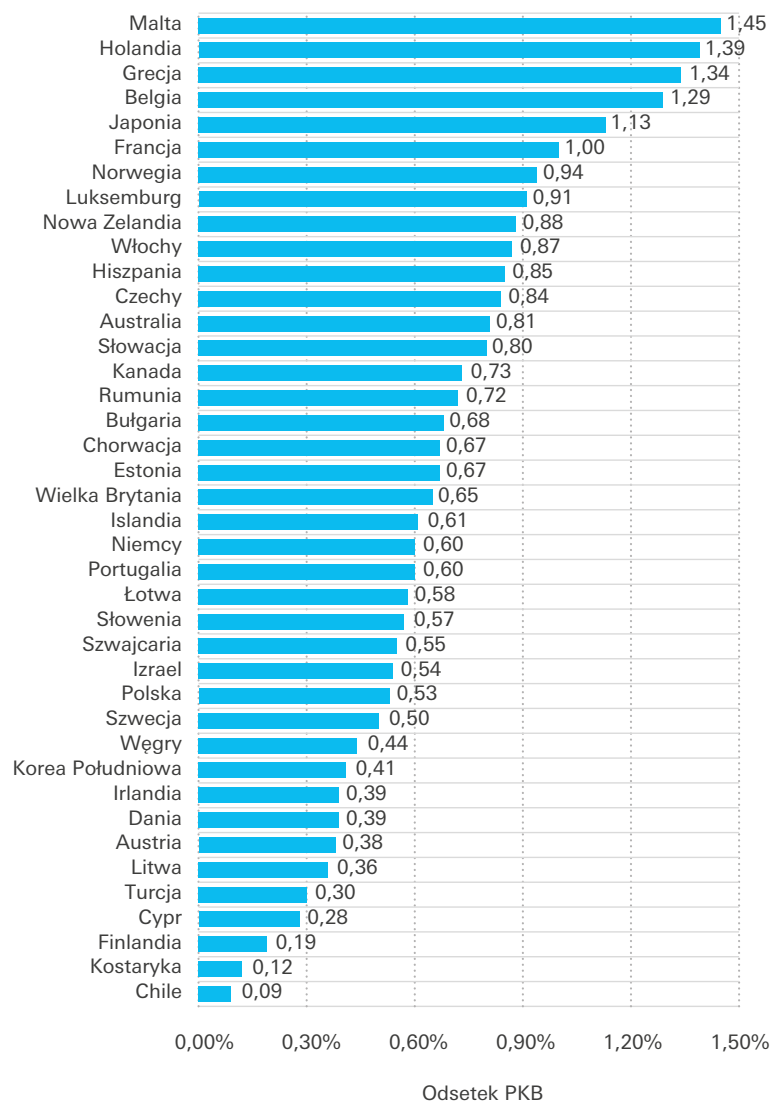
Kwoty wydawane na ochronę środowiska przez kraje uwzględnione w Raporcie przedstawiono na Wykresie 31. Generalnie, na tę funkcję

przeznacza się stosunkowo niewielką część zasobów gospodarczych danego kraju: średnio 0,7 procent PKB. Malta (1,45 procent) i Holandia (1,39 procent) wydają na ochronę środowiska dwa razy więcej ze

swojego PKB niż przeciętny kraj figurujący w Raporcie. Finlandia, Kostaryka i Chile znajdują się w dolnej części wykresu, wszystkie wydając mniej niż 0,2 procenta swojego PKB na ochronę środowiska.

Wykres 31. Rządy państw uwzględnionych w niniejszym Raporcie wydają średnio 0,7 procenta PKB na ochronę środowiska

Wydatki rządowe na ochronę środowiska jako procent PKB (2019)

Uwaga: Dane niedostępne dla Kolumbii, Meksyku i Stanów Zjednoczonych. Dane za 2019 r. lub najnowsze dostępne (2018 dla Chile i Węgier, 2010 dla Korei Południowej).

Źródło: Dane MFW dotyczące klimatu <climatedata.imf.org/datasets/d22a6decd9b147fd9040f793082b219b_0/about>, dostep: 16 luty 2022

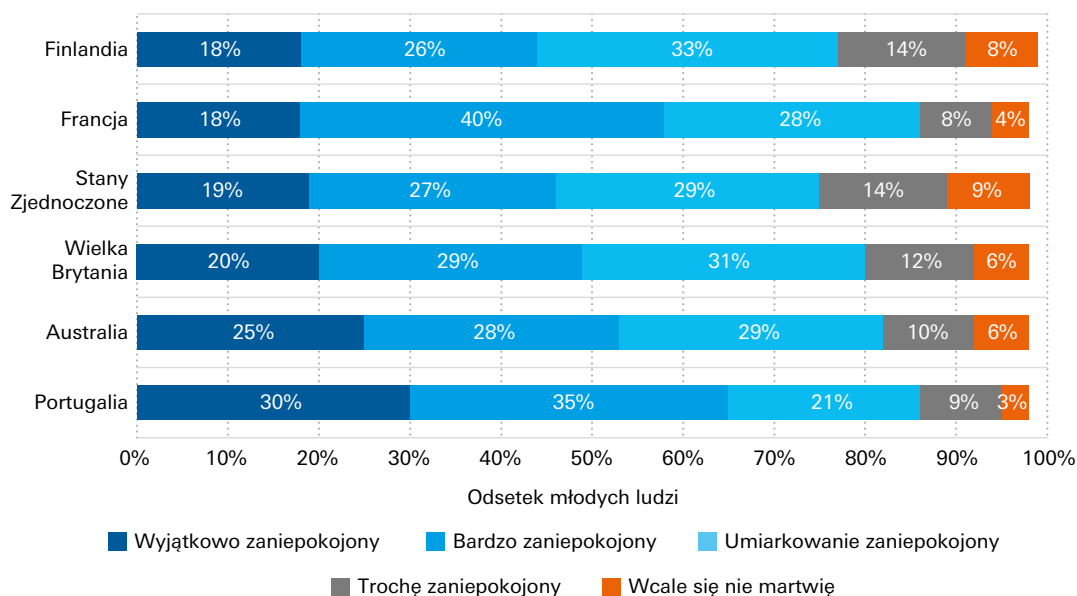
Ważna Informacja 6 Ekologiczny niepokój: mentalne żniwo zmian klimatycznych

Niepokój, uczucie, które ostrzega ludzi przed niebezpieczeństwem, jest powszechnie odczuwany przez młodych ludzi w związku z kwestiami środowiskowymi. Zmiana klimatu, związane z nią obawy i nieodpowiednie reakcje rządów to chroniczne czynniki stresogenne, które zagrażają dobremu samopoczuciu i zdrowiu psychicznemu dzieci. Badanie z 2021 roku obejmujące Australię, Francję, Finlandię, Portugalię, Wielką Brytanię i Stany Zjednoczone wykazało, że większość młodych ludzi w wieku 16-25 lat uważa, że rządy ich krajów zawiodły ich w kwestii środowiska. Dwie spośród pięciu osób wahały się, czy zostać rodzicami w przyszłości z powodu kryzysu klimatycznego.

We wszystkich krajach większość młodych ludzi była zaniepokojona zmianami klimatycznymi: 53 procent było bardzo lub wyjątkowo zaniepokojonych, a 81 procent było co najmniej umiarkowanie zaniepokojonych. Najbardziej zaniepokojeni byli młodzi ludzie w Portugalii, gdzie od 2017 roku nastąpił gwałtowny wzrost liczby pożarów: 65 procent młodych ludzi określiło swój niepokój jako wysoki lub bardzo wysoki. Jednak nawet w Wielkiej Brytanii, kraju stosunkowo mało narażonym na ekstremalne zjawiska pogodowe, 49 procent młodych ludzi było bardzo lub wyjątkowo zaniepokojonych (patrz Wykres 32).

Wykres 32. W sześciu bogatych krajach, czterech na pięciu młodych ludzi przynajmniej umiarkowanie martwi się zmianami klimatycznymi

Obawy związane ze zmianami klimatu w sześciu krajach (2021)

Uwaga: n = 1000 na kraj.

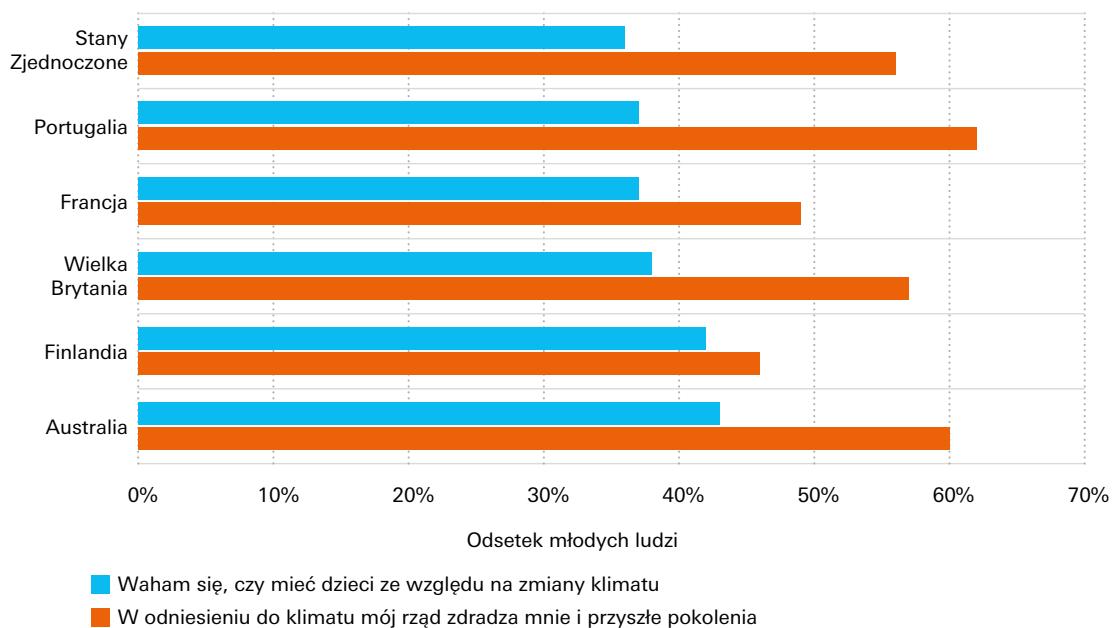
Źródło: Marks, E. i in. (2021). Young people's voices on climate anxiety, government betrayal and moral injury: A global phenomenon. *The Lancet Planetary Health*, 5(12), e863–e873, <<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3918955>>, dostęp: 16 luty 2022

Niemal połowa młodych ludzi odczuwa niepokój związany ze zmianą klimatu w stopniu, który wpływa na ich codzienne funkcjonowanie. Strach (62 procent), smutek (62 procent), niepokój (57 procent) i złość (55 procent) to uczucia wywołane przez kryzys klimatyczny. Ponad połowa (52 procent) wierzy, że z powodu tego kryzysu nie będzie miała takich samych możliwości, jakie mieli ich rodzice. Uczucia związane ze zmianami klimatu mają wpływ na plany rodzinne młodych ludzi, a 39 procent waha się, czy zostać w przyszłości rodzicami. Odsetek ten waha się od 36 procent w Stanach Zjednoczonych do 43 procent w Australii.

Negatywne odczucia młodych ludzi były najbardziej widoczne, gdy uznali, że reakcja ich rządu jest nieadekwatna – jest to opinia powszechna we wszystkich badanych krajach. Ponad połowa (55 procent) młodych ludzi uważa, że w kwestii klimatu ich rząd zdradził zarówno ich samych, jak i przyszłe pokolenia (patrz Wykres 33).

Wykres 33. Dwoje na pięciu młodych ludzi waha się przed posiadaniem dzieci z powodu zmian klimatycznych, a większość czuje się zdradzona przez swój rząd

Odsetek młodych ludzi, którzy wahają się, czy mieć dzieci i którzy czują się zdradzeni przez swój rząd w kwestii zmian klimatycznych (2021)

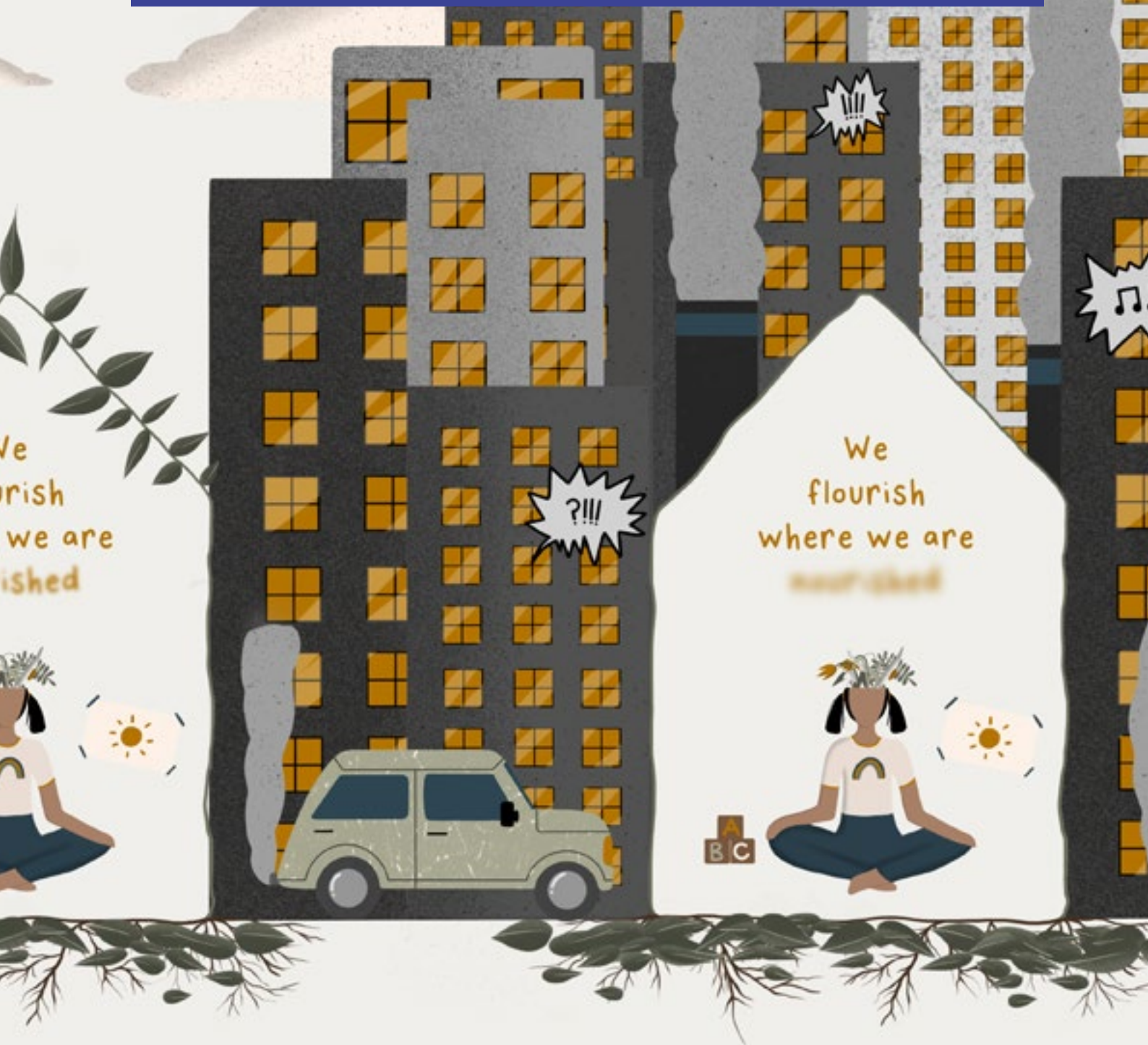

Uwaga: n = 1000 dla każdego kraju.
Źródło: Marks i in. (2021).

CZĘŚĆ 6

KLUCZOWE ZAGADNIENIA

CZĘŚĆ 6

KLUCZOWE ZAGADNIENIA

Dane przedstawione w poprzednich trzech częściach podkreślają złożony charakter wpływu czynników środowiskowych na dobrostan dzieci. W tej części przedstawimy trzy kluczowe wątki, które przewijają się przez te wymiary: wzajemne powiązania, nierówności i wpływy.

Wzajemne powiązania

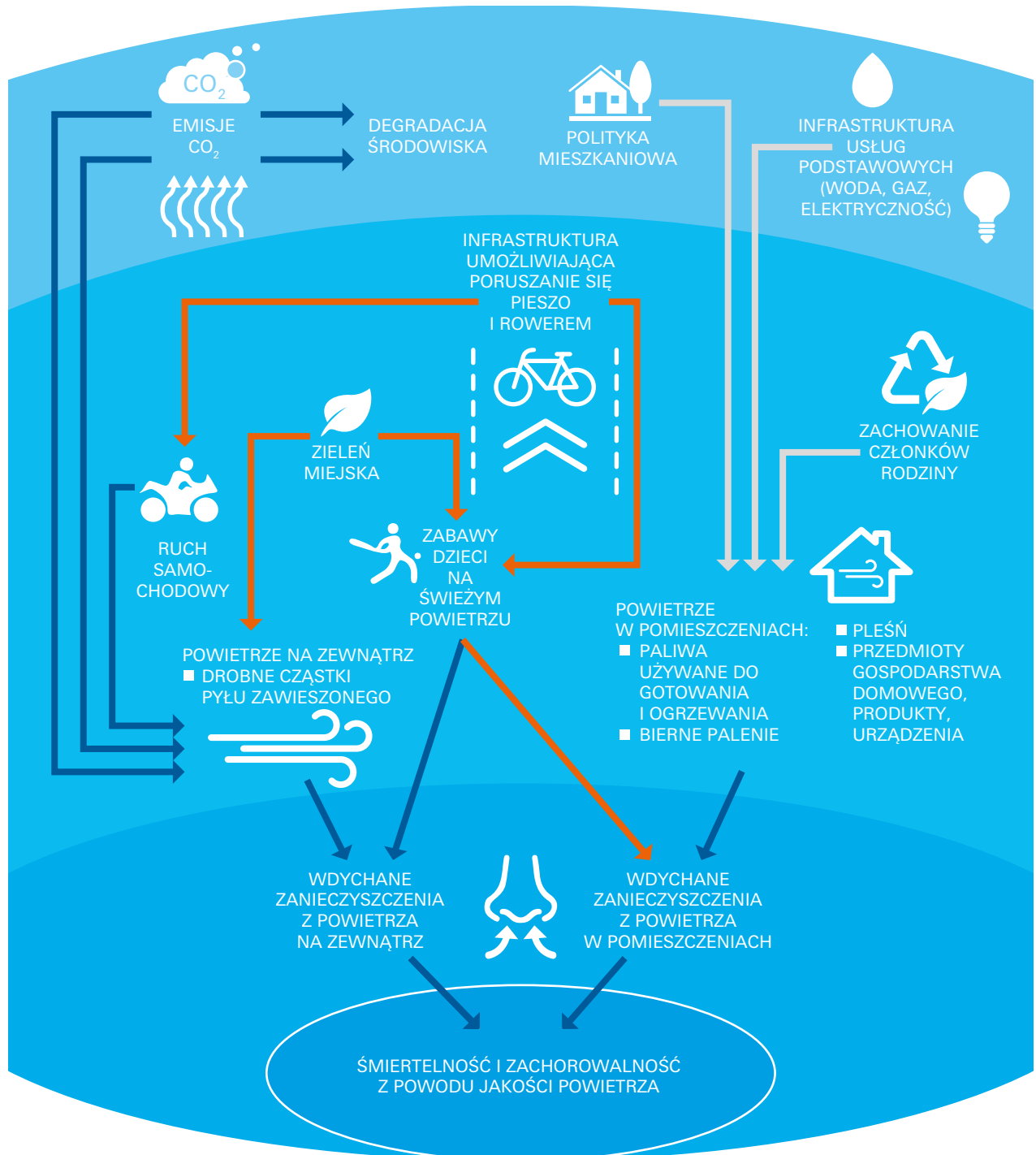
Ramy ekologiczne, które zaadaptowaliśmy na potrzeby niniejszego Raportu, wyjaśniają powiązania między czynnikami działającymi na tym samym lub różnych poziomach (*patrz Wykres 1*). Aby rzucić światło na tę kwestię, na Wykresie 34 przedstawiono (niewyczerpującą) sieć wpływów jakości powietrza na zdrowie fizyczne dzieci. W części „Świat dziecka” ważnym czynnikiem jest zarówno jakość powietrza w pomieszczeniach, jak i na zewnątrz. W części „Świat wokół dziecka” wyróżnia się szereg czynników w środowisku naturalnym i antropogenicznych oraz zachowania dziecka i członków jego rodziny. Na przykład ruch samochodowy i dostępność terenów zielonych mają potencjalnie przeciwstawny wpływ na jakość powietrza na zewnątrz. Na poziomie makro, decyzje dotyczące polityki i wydatków podejmowane przez władze krajowe, regionalne i lokalne będą miały wpływ na bezpośrednie środowisko fizyczne dzieci. Na przykład polityka transportowa i planistyczna będzie częściowo determinować poziom lokalnego ruchu drogowego oraz dostępność terenów zielonych.

Przy rozpatrywaniu kwestii środowiskowych wzajemne powiązania nie ograniczają się do tych, które występują obecnie w konkretnych krajach: mają one także szerszy wymiar geograficzny i czasowy.

Pod względem geograficznym żaden kraj nie jest w stanie całkowicie odizolować się od zmian środowiskowych czy wydarzeń, które mają miejsce w innych krajach. Pokazała to wyraźnie awaria elektrowni jądrowej w Czarnobylu, która miała miejsce w 1986 roku. Ze względu na kierunek wiatru zdarzenie to miało wpływ na bezpieczeństwo produkcji rolnej nawet w najbardziej wysuniętych na zachód częściach Europy. Jeśli chodzi o środowisko naturalne, cały świat jest wzajemnie powiązany. Jak wspomniano w Części 5, świadome działania poszczególnych krajów (np. usuwanie odpadów) mogą mieć wpływ na życie dzieci w innych krajach.

Wykres 34. Przykłady ścieżek w obrębie poziomów i pomiędzy poziomami, które mają znaczenie dla wpływu jakości powietrza na zdrowie dzieci

Ścieżki wpływu: w jaki sposób jakość powietrza wpływa na zdrowie dzieci

Uwaga: Pomarańczowe strzałki oznaczają ścieżki pozytywne; ciemnoniebieskie strzałki oznaczają ścieżki negatywne; szare strzałki oznaczają ścieżki, które mogą działać w obu kierunkach.

Źródło: Opracowanie własne.

Globalnie powiązany charakter zagadnień omawianych w niniejszym raporcie należy także rozważyć pod kątem perspektywy dynamicznej: świat, w którym żyjemy dzisiaj, jest tym, który odziedziczyliśmy po naszych przodkach i jest produktem ich działań w przeszłości; a działania,

które my podejmujemy dzisiaj, określą świat, który pozostawimy po sobie przyszłym pokoleniom. Kwestię tę omówiono na kolejnych stronach, zestawiając rankingi poszczególnych krajów w tabeli aktualnych warunków środowiskowych pozytywnie wpływających na dobrostan (*patrz Wykres 3*). Przedstawiono również

wskaźniki dotyczące historycznych działań środowiskowych każdego kraju oraz działań podejmowanych w celu wspierania zrównoważonej przyszłości.

Kwestie dotyczące zrównoważonego rozwoju mają dla młodych ludzi duże znaczenie (*patrz Ważna Informacja 6*).

Perspektywa dynamiczna: Świat, który dziedziczymy, i świat, który po sobie zostawimy

Tabela rankingowa przedstawia aktualny obraz warunków środowiskowych, w jakich żyją dzieci w poszczególnych krajach. Ten statyczny obraz stanowi jednak tylko część historii. Poszczególne kraje mają bardzo różne historyczne wyniki w zakresie ochrony środowiska i w różnym tempie zmierzają ku bardziej zrównoważonej przyszłości. Są to kluczowe kwestie leżące u podstaw obecnych międzynarodowych dyskusji – takich jak COP26 – mających na celu osiągnięcie porozumienia co do dalszych działań.

Świat, który odziedziczyliśmy

Kamieniem milowym w międzynarodowych dyskusjach na temat przeciwdziałania zmianom klimatu było przyjęcie w 1997 roku Protokołu z Kioto. Porozumienie to zobowiązywało kraje uprzemysłowione i gospodarki w okresie przejściowym do ograniczenia i redukcji emisji gazów cieplarnianych. Jak zatem poszczególne kraje radziły sobie w ciągu ostatniego ćwierćwiecza pod względem emisji? Jedną z miar jest poziom emisji CO₂ na mieszkańca.

Wykres 35 przedstawia wielkość emisji, jaką każdy kraj wytworzył od 1997 roku, i porównuje ją z pozycją danego kraju w tabeli rankingowej niniejszego raportu. Cypr, Portugalia i Hiszpania,

które znajdują się w czołówce rankingu aktualnych warunków środowiskowych, mają również stosunkowo niskie emisje historyczne. Dla porównania kraje takie jak Australia i Kanada, które w tabeli rankingowej wypadają przeciętnie, należą do krajów o największej emisji historycznej. Stany Zjednoczone wyróżniają się jako kraj, który ma wysokie emisje historyczne i jest dość nisko w tabeli rankingowej. Bułgaria, Kostaryka i Rumunia zajmują niskie pozycje w tabeli rankingowej, ale w ciągu ostatnich 25 lat wyemitowały mniej CO₂ niż wynosi średnia dla tej grupy krajów.

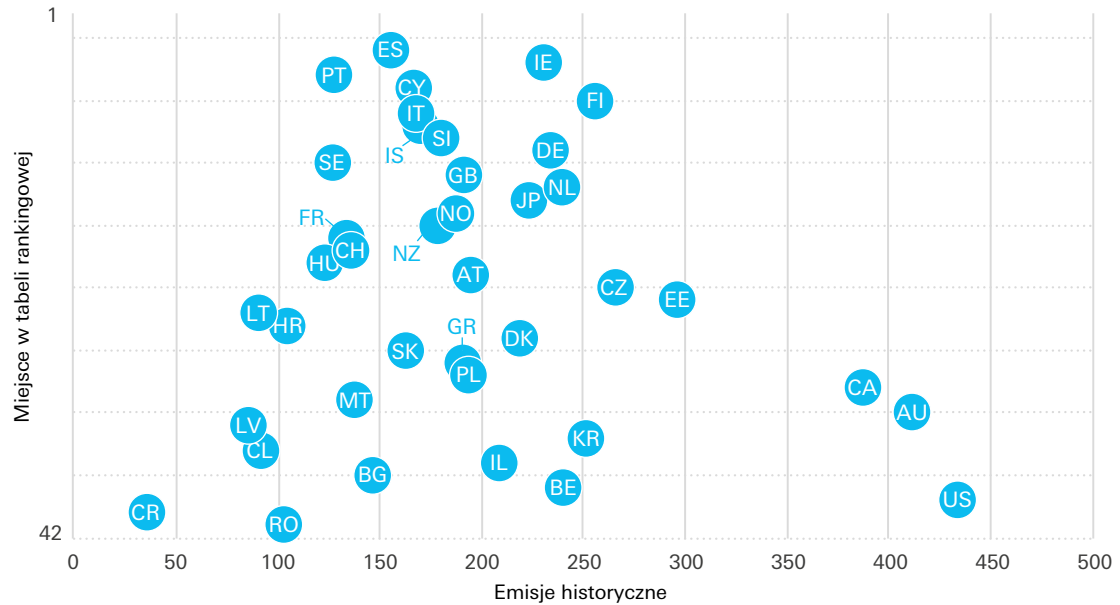
Świat, który po sobie zostawimy

Nasza druga perspektywa wybiega w przyszłość. Uwzględnia działania, które kraje podejmują obecnie w celu poprawy świata, jaki pozostawiamy przyszłym pokoleniom. Wykres 36 przedstawia procentowy udział energii ze źródeł odnawialnych w krajowej podaży energii w zestawieniu z rankingiem aktualnych warunków środowiskowych. Istnieją dowody świadczące o pewnej pozytywnej zależności – kraje, które wykorzystują większy odsetek energii odnawialnej, są również krajami o lepszych warunkach środowiskowych dla dzieci. W tym sensie teraźniejszość i przyszłość wydają się, do pewnego stopnia, iść ze sobą w parze.

Perspektywa dynamiczna: Świat, który dziedziczymy,
i świat, który po sobie zostawimy

Wykres 35. Stany Zjednoczone, Australia i Kanada wyemitowały najwięcej CO₂ od czasu podpisania Protokołu z Kioto

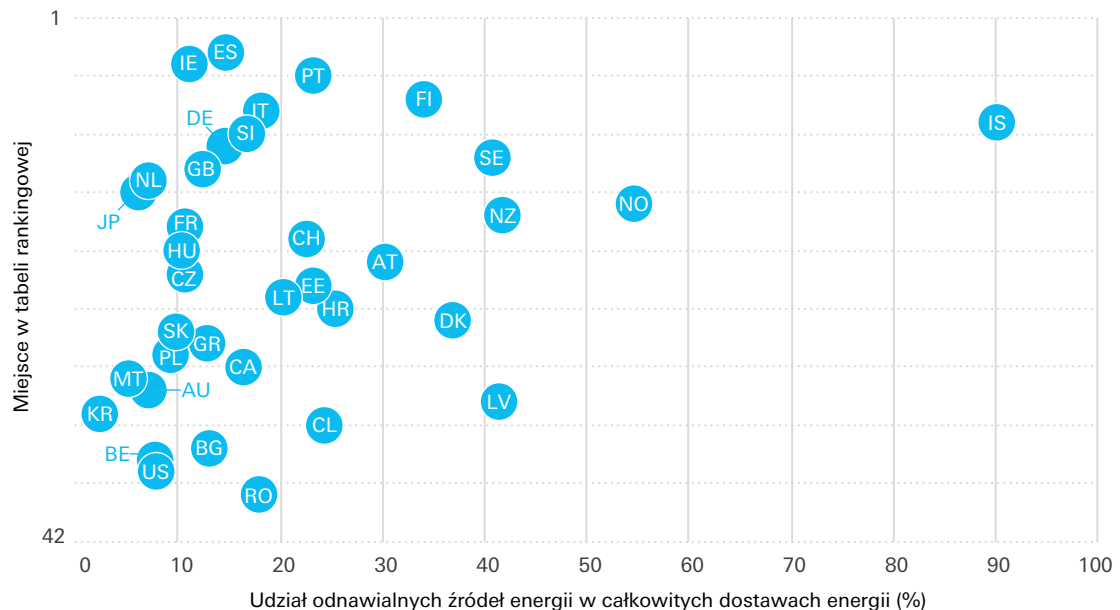
Emisja CO₂ na mieszkańca w ciągu ostatnich 25 lat a wynik w tabeli rankingowej

Źródło: Emisje historyczne – emisje CO₂ od 1995 r. (tony metryczne na mieszkańca) (os x) dane pochodzą z Bazy Danych Banku Światowego (World Bank Databank). Miejsce w tabeli rankingowej (os y) – patrz Wykres 3.

Wykres 36. Kraje, które wytwarzają więcej energii ze źródeł odnawialnych zajmują wyższe pozycje w naszej tabeli rankingowej

Odsetek energii ze źródeł odnawialnych a wynik w tabeli rankingowej

Uwaga: Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Malta i Rumunia (2018).

Źródło: Procentowy udział odnawialnych źródeł energii w całkowitych dostawach energii pierwotnej (os x), dane pochodzą z Bazy Danych Banku Światowego (World Bank Databank), dostęp: 28 lutego 2022. Miejsce w tabeli rankingowej (os y) – patrz Wykres 3.

Nierówności

Istnieją znaczne nierówności w zakresie narażenia dzieci na zagrożenia środowiskowe oraz wpływu, jaki to narażenie ma na dobrostan dzieci obecnie i będzie mieć w przyszłości. Dotyczy to zarówno krajów, jak i różnic między krajami. W Części 3 i 4 niniejszego Raportu przedstawiono wiele przykładów nierównomiernego rozkładu zagrożeń i szkód środowiskowych. Dzieci żyjące w uboższych gospodarstwach domowych są narażone na znacznie większe ryzyko i szkody, a jednocześnie mogą doświadczać sąsiedztwa gorszej jakości.

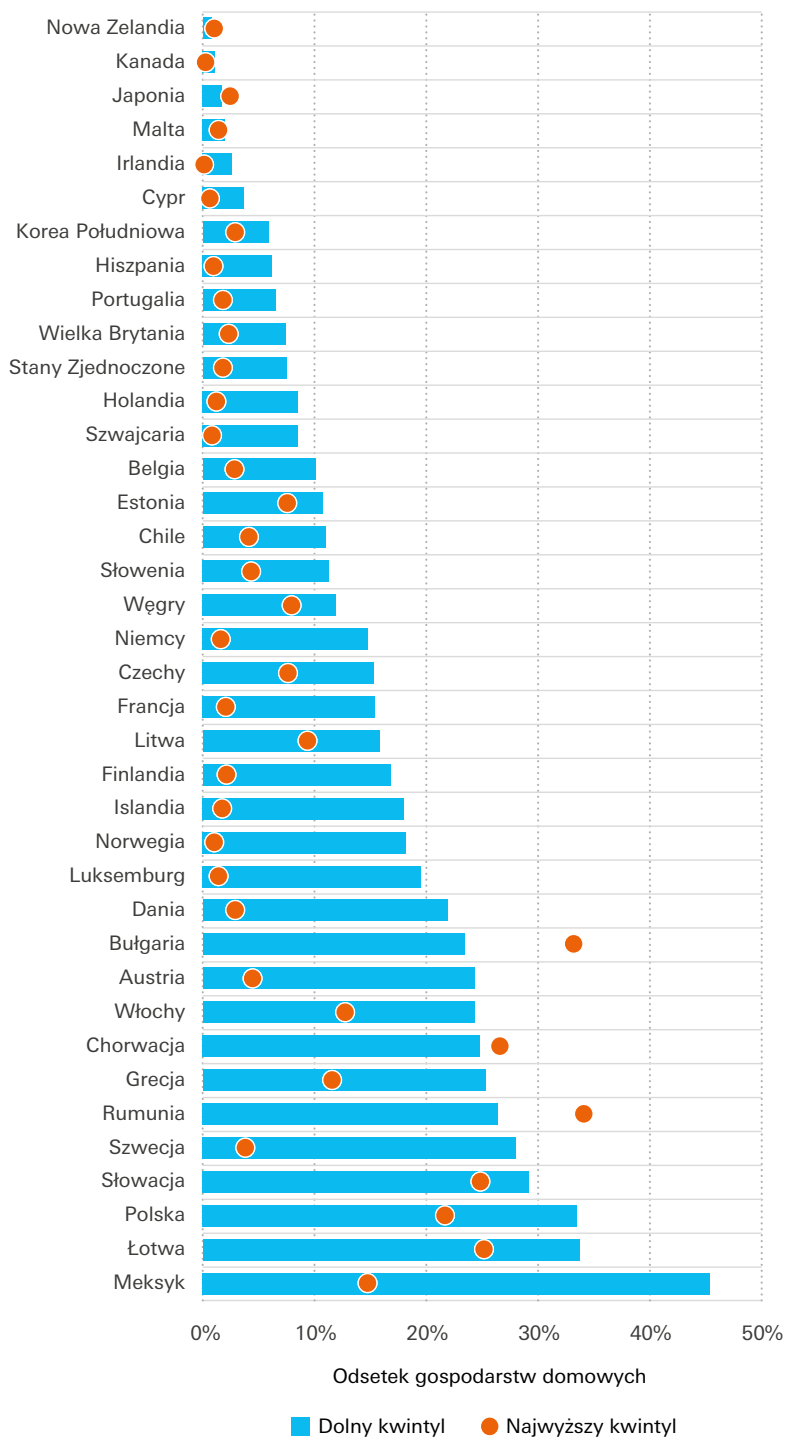
Nierówności w warunkach panujących w domach dzieci

Wiele dzieci doświadcza niedostatków w swoich środowiskach domowych. Niektóre z nich, na przykład dostęp do wody i urządzeń sanitarnych, wynikają z braku odpowiedniej infrastruktury i usług publicznych. Inne aspekty, na przykład wybór paliwa do gotowania i ogrzewania czy ilość miejsca dostępnego w domu, są nieodłącznie związane z ubóstwem. Niektóre środowiskowe zagrożenia zdrowia, np. narażenie na wtórny dym tytoniowy, zależą od zachowania osób mieszkających z dziećmi.

Dane pochodzące z badania EU-SILC pozwalają na analizę nierówności w zakresie warunków mieszkaniowych w państwach członkowskich Unii Europejskiej (patrz Wykres 37). Przeludnienie jest problemem, który w nieproporcjonalnie dużym stopniu dotyka dzieci żyjące w gospodarstwach domowych zagrożonych ubóstwem: w prawie wszystkich krajach (z wyjątkiem

Wykres 37. Rodziny o niskich dochodach dwa razy częściej mieszkają w przeludnionych mieszkaniach

Przeludnienie według statusu dochodowego (2019)

Źródło: OECD Affordable Housing Database. <<https://www.oecd.org/housing/data/affordable-housingdatabase/housing-conditions.htm>>, dostęp: 15 marzec 2022

Bułgarii, Chorwacji i Rumunii) dzieci żyjące poniżej progu ubóstwa częściej mieszkają w przeludnionych mieszkaniach, a w kilku krajach różnica ta wynosi ponad 10 punktów procentowych.

Nierówności obszarowe

Obszary miejskie i wiejskie mają różne atuty i wyzwania. Przewaga miast dotyczy łatwiejszego dostępu do usług i możliwości ekonomicznych i jest dobrze udokumentowana w przypadku dzieci mieszkających w krajach o niskich i średnich dochodach. Dzieci na obszarach wiejskich mają więcej przestrzeni w domu i w jego bezpośrednim otoczeniu, ale z drugiej strony mogą mieszkać w starszych budynkach o gorszej jakości, w których brakuje podstawowych usług.

Dobry transport wydaje się być szczególnie ważny dla dzieci z obszarów wiejskich, gdzie populacja jest niewielka, a usługi i handel detaliczny są rozproszone na większych obszarach. Miasta, a nawet poszczególne dzielnice, różnią się pod względem dostosowania do potrzeb dzieci, zwłaszcza jeśli chodzi o bezpieczne przemieszczanie się i zabawę na świeżym powietrzu¹⁰⁵.

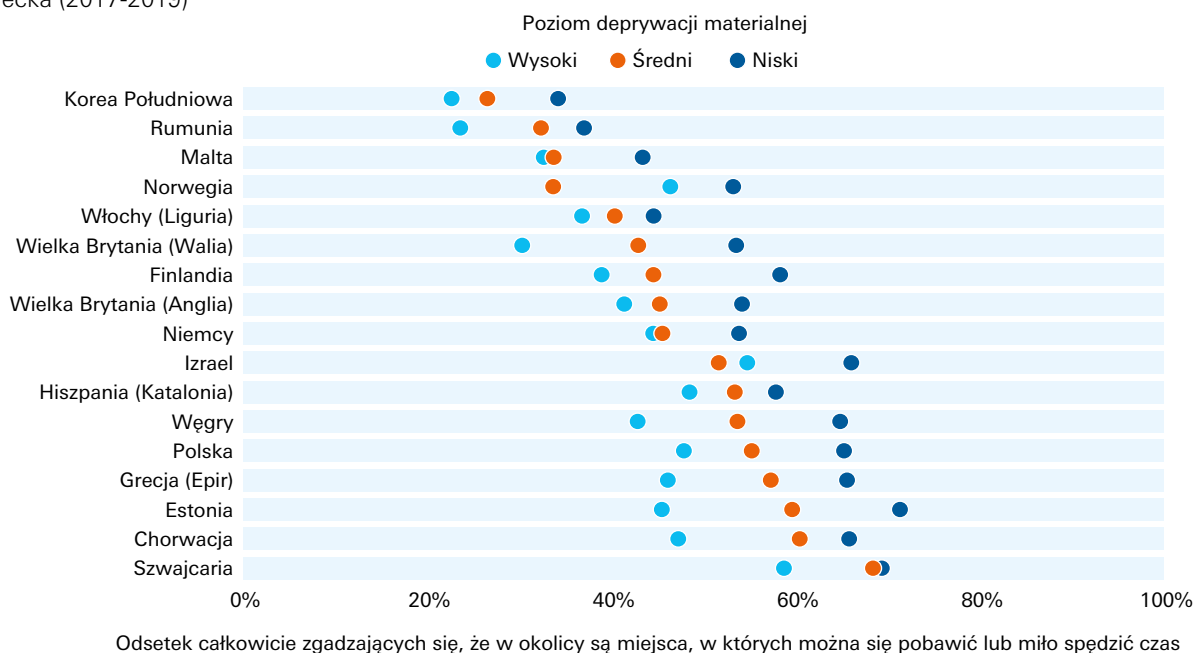
Pewne spostrzeżenia na temat nierówności w dostępie dzieci do obiektów rekreacyjnych w okolicy przedstawia badanie Children's Worlds¹⁰⁶. Jak pokazuje Wykres 38, dzieci, które doświadczają deprivacji materialnej, rzadziej twierdzą, że w ich okolicy jest odpowiednia infrastruktura rekreacyjna.

W połączeniu ze wzorcami społeczno-ekonomicznymi, możemy również zaobserwować różnice pod względem charakteru i warunków środowiskowych oraz wyzwań w zależności od wieku i płci, a także w przypadku określonych mniejszościowych podgrup dzieci. Poprawa warunków środowiskowych z punktu widzenia dobra dzieci oznacza nie tylko podniesienie średnich standardów, ale także uwzględnienie konkretnych sytuacji i wyzwań, przed którymi stoją różne dzieci, w celu osiągnięcia większej równości środowiskowej.

Dzieci doświadczają również nierównych skutków wpływów środowiskowych, w zależności od ich poziomu rozwoju i płci¹⁰⁷. Podatność dzieci na działanie

Wykres 38. Dzieci dotknięte deprivacją materialną mają mniejszy dostęp do miejsc do zabawy w swojej okolicy

Różnice w zadowoleniu dzieci z obiektów rekreacyjnych w okolicy, według indywidualnego poziomu deprivacji dziecka (2017-2019)

Uwaga: Dzieci w wieku około 10 lat. Reprezentatywne próby ze szkół z całego kraju lub regionu (jeżeli podano w nawiasach).

Źródło: Children's Worlds Survey, Wave III.

niekorzystnych czynników środowiskowych, zwłaszcza niebezpiecznych substancji chemicznych, jest najwyższa w kluczowych etapach rozwoju, takich jak okres przed urodzeniem i w niemowlęctwie. Skutki działania niektórych substancji toksycznych, w tym ołowiu, są przenoszone przez układ hormonalny i w różny sposób wpływają na ciała i umysły chłopców i dziewcząt.

Wpływ

W ciągu ostatnich kilku lat dzieci i młodzież wykazują rosnącą chęć i możliwość wpływania na debaty o środowisku. Dzisiejsze dzieci dorastają w cieniu narastającego kryzysu związanego ze zmianami klimatu. To one będą musiały żyć z konsekwencjami obecnych działań i to one będą musiały stawić czoła wyzwaniom ekologicznym, które pojawią się w przyszłości. Dlatego niezwykle ważne jest, by miały możliwość wpływania na wydarzenia już teraz, a nie dopiero wtedy, gdy będą dorosłe.

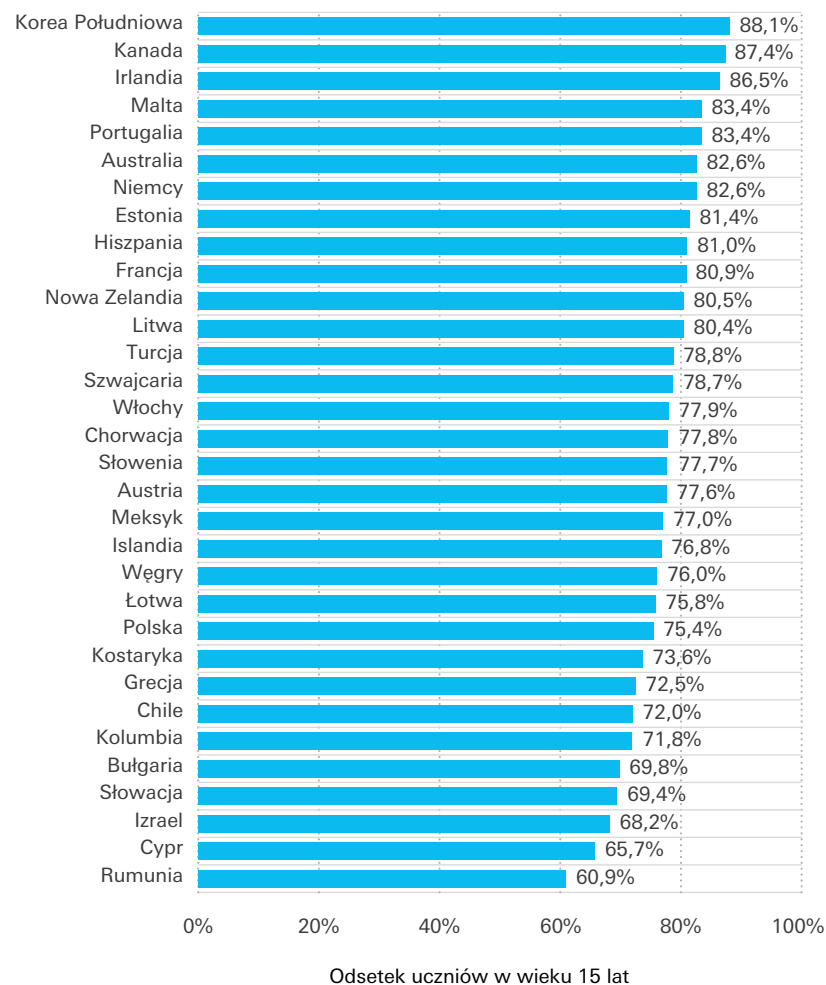
Trzy kluczowe elementy umożliwiające dzieciom wywieranie wpływu to wiedza, umiejętności i możliwości.

Wiedza

Badania dotyczące edukacji dzieci w zakresie zmian klimatycznych są wciąż na wczesnym etapie¹⁰⁸. Opierając się na raportach nauczycieli z 18 krajów, które wzięły udział w badaniu PISA 2018, możemy stwierdzić, że wiele dzieci nadal nie jest edukowanych w kwestiach środowiskowych, takich jak zmiany klimatu¹⁰⁹. Znajduje to odzwierciedlenie w ocenach samych uczniów. Średnio 76 procent dzieci, twierdziło, że mają

Wykres 39. W większości krajów ponad jedna piąta 15-latków nie wie o zmianach klimatu

Wiedza na temat zmian klimatu i globalnego ocieplenia, uczniowie w wieku 15 lat (2018)

Uwaga: Dane niedostępne dla Belgii, Czech, Danii, Finlandii, Japonii, Luksemburga, Holandii, Norwegii, Szwecji, Wielkiej Brytanii (z wyjątkiem Szkocji) i Stanów Zjednoczonych.
Źródło: PISA 2018.

świadomość lub posiadają wiedzę na temat zmian klimatycznych i globalnego ocieplenia, przy czym najwyższe wskaźniki odnotowano w Korei Południowej (88 procent), a najniższe w Rumunii (61 procent) (patrz Wykres 39).

Poziom świadomości zagadnień dotyczących środowiska może się różnić w zależności od płci. Ogólnie przyjmuje się, że kobiety wykazują

większą troskę o środowisko niż mężczyźni, choć ostatnie badania wykazały, że prawdziwość ta zależy także od kontekstu społeczno-kulturowego poszczególnych krajów¹¹⁰. Według danych PISA 2018 nastoletnie dziewczęta mają wyższy poziom świadomości problemów globalnych niż chłopcy we wszystkich krajach ujętych w Raporcie, z wyjątkiem Korei Południowej¹¹¹.

Ważna Informacja 7 Zaangażowanie w kwestie środowiskowe i umiejętności na przyszłość

Samo włączenie tematyki ekologicznej do szkolnego programu nauczania nie musi przekładać się na świadomość ekologiczną czy zachowania pro-ekologiczne wśród uczniów. W 32 krajach zdecydowana większość dyrektorów szkół twierdzi, że w ich szkołach ten temat jest częścią programu nauczania, a w przeciętnym kraju 87 procent uczniów formalnie uczestniczy w lekcjach na temat zmian klimatu i globalnego ocieplenia – od 50 procent w Izraelu do 99 procent w Polsce.

Jednak mniejsza liczba uczniów uważa, że posiada wiedzę na ten temat, a jeszcze mniej spośród nich jest w stanie zmierzyć się z tym zagadnieniem naukowym. W 32 krajach, 77 procent 15-latków twierdzi, że zna tematykę dotyczącą zmian klimatu i globalnego ocieplenia. Nastolatki prawdopodobnie czerpią swoją wiedzę z innych źródeł niż szkoła: tylko w Australii, Kolumbii i Niemczech istniał związek między obecnością tematów ekologicznych w programie nauczania a świadomością ekologiczną uczniów. Pomimo deklarowanej świadomości, tylko 16 procent uczniów potrafiło rozwiązać zadanie dotyczące podnoszenia się poziomu mórz – od 9 procent w Kolumbii do 25 procent w Kanadzie. Generalnie, sugeruje to, że świadomość niekoniecznie przekłada się na umiejętności potrzebne do zrozumienia przyszłego wpływu zmian klimatycznych i globalnego ocieplenia.

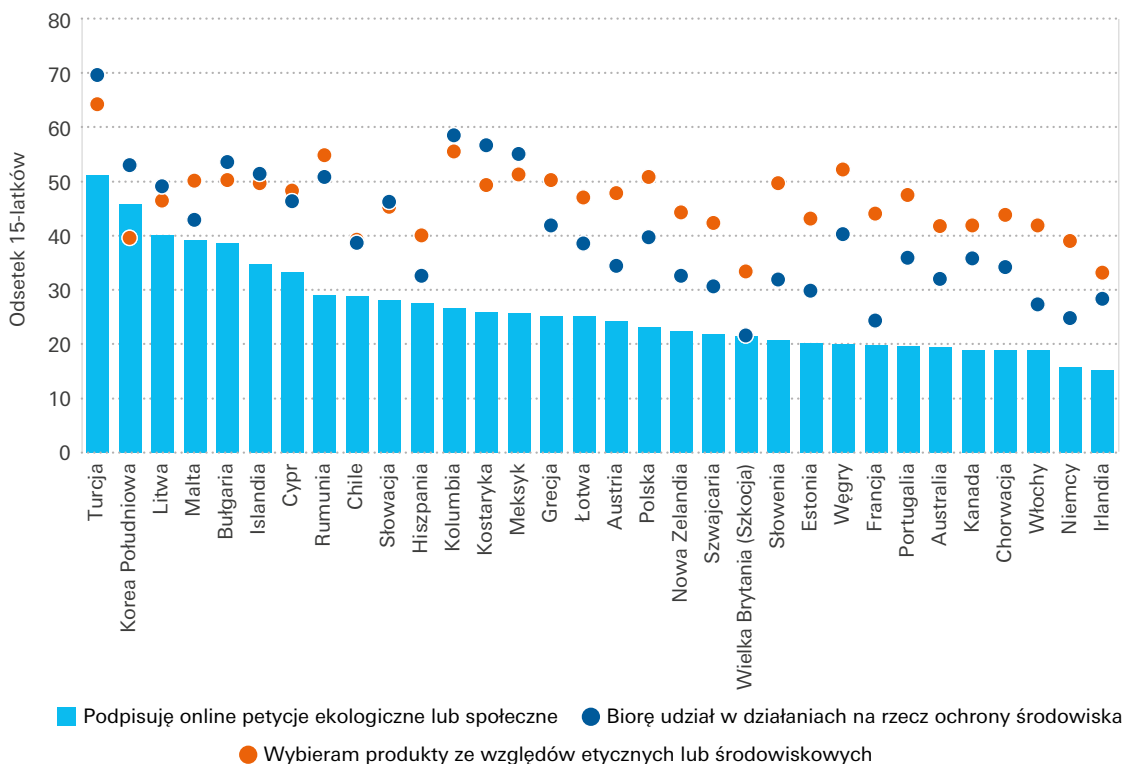
Szkolny program nauczania również nie wykazał związku z zachowaniami pro-ekologicznymi ($r=-0,01$). Mimo to młodzież przejawia zachowania typu: uczniowie najczęściej angażują się w działania mające na celu ograniczenie zużycia energii w domu w celu ochrony środowiska (71 procent) – w zakresie od 63 procent w Turcji do 87 procent w Irlandii. Inne działania to: wybór produktów ze względów etycznych lub ekologicznych, nawet jeśli są one nieco droższe (46 procent); udział w działaniach wspierających ochronę środowiska (40 procent); bojkotowanie produktów lub firm ze względów politycznych, etycznych lub ekologicznych (27 procent); podpisywanie petycji ekologicznych lub społecznych w internecie (26 procent).

Świadomość ekologiczna była związana z niektórymi aspektami zachowań (np. próbami ograniczenia zużycia energii lub świadomym wyborem określonych produktów), ale nie z innymi (np. podpisywaniem petycji, bojkotowaniem firm lub uczestnictwem w działaniach). Nawet jeśli istniał związek, był on nielinearny: na przykład nie miało znaczenia, czy 15-latek miał zerową, małą czy średnią świadomość ekologiczną – decyzja o wyborze produktów ze względu na ochronę środowiska była podejmowana tylko wtedy, gdy młody człowiek miał wysoki poziom świadomości.

Ważna Informacja 7 Zaangażowanie w kwestie środowiskowe i umiejętności na przyszłość

Wykres 40. W ośmiu krajach większość 15-latków angażuje się w działania na rzecz ochrony środowiska

Odsetek 15-latków zaangażowanych w trzy rodzaje zachowań pro-ekologicznych

Uwaga: Co najmniej 75 procent wszystkich 15-latków było objętych badaniem we wszystkich krajach z wyjątkiem Rumunii, Austrii, Francji, Szkocji (Wielka Brytania) i Kanady.
Źródło: PISA 2018.

Wystąpiły pewne różnice związane z płcią, przy czym nieco więcej chłopców angażowało się w zachowania o charakterze politycznym: 29 procent chłopców i 23 procent dziewcząt zdecydowałoby się na bojkot firmy z powodów politycznych, etycznych lub środowiskowych, a 27 procent chłopców i 25 procent dziewcząt podpisałoby w internecie petycję ekologiczną lub społeczną. Natomiast nieco więcej dziewcząt starało się zmniejszyć zużycie energii w domu w celu ochrony środowiska, wybierało pewne produkty ze względów etycznych lub ekologicznych oraz uczestniczyło w działaniach wspierających ochronę środowiska. W tych aspektach zachowania nie występuje jednak wyraźne zróżnicowanie ze względu na płeć. Jeśli przyjrzymy się poszczególnym krajom, zauważymy, że różnica ta dotyczyła dziewięciu krajów postkomunistycznych i krajów śródziemnomorskich. W pozostałych 23 państwach różnica między płciami była niewielka lub w ogóle nie występowała.

W Chile, Niemczech, Irlandii, we Włoszech, Korei, Meksyku, Portugalii, Chorwacji i na Malcie zapytano rodziców o te same aspekty ich zachowań. W każdym z tych krajów pro-ekologiczne zachowania uczniów były w sposób istotny związane z zachowaniem ich rodziców¹¹². Na przykład w Niemczech uczniowie, których rodzice bojkotowali produkty lub firmy z powodów politycznych, etycznych lub środowiskowych, byli 2,4 razy bardziej skłonni do takiego zachowania niż ich rówieśnicy. Zaangażowanie nastolatków wynika z czegoś większego, a „nieformalny” program nauczania, polegający na dostarczaniu pewnych wzorców zachowań pro-ekologicznych, ma większe znaczenie niż formalny program szkolny. Pokazuje to, że nie możemy polegać wyłącznie na szkołach, aby promować świadomość problemów środowiskowych i rozwijać umiejętności naukowe i zachowania niezbędne do rozwiązywania tych problemów.

Ważna Informacja 8 Piątki dla Przyszłości: globalny aktywizm dzieci na rzecz klimatu

Każdego dnia szkoły, w ciągu trzech tygodni poprzedzających wybory powszechne w Szwecji mające miejsce 9 września 2018 roku, 15-letnia Greta Thunberg siadała przed szwedzkim parlamentem, domagając się podjęcia działań w związku z kryzysem klimatycznym. Przed wyborami dołączyło do niej wiele innych dzieci i młodych ludzi, których strajk szkolny wkrótce

zapoczątkował międzynarodowy ruch: Piątki dla Przyszłości. Dziś młodzi ludzie na całym świecie zabierają głos, starając się nakłonić decydentów do słuchania naukowców, zapewnienia sprawiedliwości i równości klimatycznej oraz do utrzymania globalnej temperatury na poziomie 1,5 °C powyżej poziomu sprzed epoki przemysłowej.

Wykres 41. Mapa strajków na świecie związanych z Piątkami dla Przyszłości

Źródło: <<https://fridaysforfuture.org>>, dostęp: 16 Luty 2022

Piātki dla Przyszłości stały się ruchem na rzecz klimatu, kierowanym i organizowanym przez młodzież, o prawdziwie globalnym zasięgu. Do początku 2022 roku zorganizowano ponad

139 000 strajków w 8 500 miastach, w których uczestniczyło 16 milionów dzieci i dorosłych aktywistów, na wszystkich kontynentach świata.

Umiejętności

Przy odpowiednim wsparciu dzieci mogą rozwijać umiejętności potrzebne do wpływania na bieżące wydarzenia. Można im także zapewnić możliwość zdobywania umiejętności, które mogą przynieść korzyści społeczeństwu i światu w rozwiązywaniu problemów środowiskowych w przyszłości.

Możliwości

Mając podstawy wiedzy i umiejętności, dzieci powinny mieć możliwość uczestniczenia w procesie podejmowania decyzji, a ich opinie powinny być traktowane poważnie. Przykładem zastosowania tej zasady w praktyce jest działalność Parlamentu Dziecięcego w Szkocji, który

opracował zalecenia dotyczące zmian klimatu dla Parlamentu Szkockiego¹¹³. Są też liczne przykłady dzieci, które same inicjują działania na rzecz środowiska (*patrz Ważna Informacja 8*).

CZEŚĆ 7

WNIOSKI

CZĘŚĆ 7

WNIOSKI

Dzieci potrzebują zdrowego i bezpiecznego środowiska, w którym mogą się rozwijać. Niniejszy Raport pokazał szeroki zakres wpływu, jaki środowisko wywiera na życie dzieci, a zwłaszcza na ich zdrowie fizyczne, samopoczucie psychiczne i rozwój. Obejmuje on nie tylko obecne, lokalne czynniki środowiskowe, które występują w domach, szkołach i społecznościach dzieci, ale także bezpośrednie i przyszłe skutki globalnych zmian środowiskowych.

Wyniki krajów bogatych są zróżnicowane. Pomimo względnego bogactwa, krajom OECD i UE nie udało się zagwarantować zdrowego środowiska wszystkim dzieciom. W krajach tych istnieją poważne nierówności środowiskowe. Dzieci z biedniejszych gospodarstw domowych i innych grup społecznych znajdujących się w niekorzystnej sytuacji doświadczają największych zagrożeń i szkód środowiskowych. Jednocześnie, wiele z najbogatszych krajów świata w nieproporcjonalnie dużym stopniu przyczynia się do zanieczyszczenia, degradacji środowiska i zmian klimatycznych. Działania te są szkodliwe nie tylko dla obecnego pokolenia dzieci, ale także dla przyszłych pokoleń.

Naprawienie niesprawiedliwości i szkód oraz urzeczywistnienie praw dzieci do ochrony środowiska wymaga działań politycznych na wszystkich szczeblach. Aby znaleźć globalne rozwiązania, konieczna jest współpraca międzynarodowa. Jednak niektóre problemy mogą i powinny być rozwiązywane przez poszczególne kraje. Żaden kraj nie radzi sobie dobrze we wszystkich dziedzinach, dlatego wszyscy muszą podejmować działania zarówno indywidualnie, jak i wspólnie. Dwa międzynarodowe instrumenty – Konwencja ONZ o prawach dziecka oraz Agenda 2030 na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju – stanowią ważne ramy dla osiągnięcia tych celów (*patrz Ważna Informacja 1*).

REKOMENDACJE

Na zakończenie przedstawiamy rekomendacje dotyczące poprawy środowiska, w którym żyją i rozwijają się dzieci:

1. Skoncentrowanie się na dzieciach teraz, ochrona przyszłości

Współczesne problemy środowiskowe kosztują dzieci utratę lat życia w zdrowiu. W większości przypadków – takich jak odpady i zanieczyszczenie – te same problemy, które w dłuższej perspektywie szkodzą naszej planecie, szkodzą także życiu dzieci. Rządy na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym muszą już dziś podejmować działania na rzecz poprawy środowiska, w którym żyją dzieci, poprzez zmniejszenie ilości odpadów, zanieczyszczeń powietrza i wody oraz zapewnienie wysokiej jakości mieszkań i obszarów, w których dzieci mogą żyć i rozwijać się.

2. Poprawa warunków życia dzieci najbardziej narażonych na zagrożenia

Pandemia COVID-19 ujawniła poważne nierówności zarówno między krajami, jak i wewnątrz nich. Dzieci z ubogich rodzin są zwykle bardziej narażone na szkodliwe działanie środowiska niż dzieci z rodzin bogatszych. To utrwała i potęguje istniejące niekorzystne warunki. Aby zmniejszyć nierówności, rządy i władze krajowe, regionalne i lokalne powinny w sposób priorytetowy traktować inwestycje mające na celu poprawę jakości warunków mieszkaniowych i sąsiedzkich dla najuboższych rodzin, tak aby wszystkie dzieci miały odpowiednie środowisko, w którym będą mogły dorastać.

3. Zapewnienie, aby polityka środowiskowa uwzględniała potrzeby dzieci

Rządy i decydenci powinni zadbać o to, by potrzeby dzieci były uwzględniane w procesie podejmowania decyzji. Dzieci są bardziej niż dorośli narażone na pewne zagrożenia środowiskowe, ponieważ ich ciała wciąż się rozwijają, a potrzeby, jakie mają w stosunku do środowiska, w którym żyją, są odmienne. Wszystkie kraje powinny zadbać o to, by polityka w tym zakresie uwzględniała potrzeby dzieci, zgodnie z Konwencją ONZ o prawach dziecka. Przykłady mogą pochodzić od tych rządów, które już wdrożyły ocenę wpływu praw dziecka na potrzeby wszystkich polityk, a także od licznych rządów, które obecnie starają się uczynić swoje środowiska bardziej przyjaznymi dla dzieci. Adaptacja do zmian klimatu powinna być również głównym celem działań zarówno rządów, jak i społeczności globalnej i to w różnych sektorach, od edukacji po infrastrukturę. Działania powinny być wrażliwe na potrzeby dzieci i obejmować budowanie ich zdolności adaptacyjnych.

4. Zaangażowanie dzieci, głównych interesariuszy przyszłości

Dzieci będą najdłużej borykać się z dzisiejszymi problemami ekologicznymi, ale mają też najmniejszą możliwość wpływania na bieg wydarzeń.

Dorośli decydenci na wszystkich szczeblach, począwszy od rodziców, a skończywszy na politykach, powinni wysłuchać ich punktu widzenia i brać go pod uwagę przy tworzeniu polityki, która w sposób nieproporcjonalny wpłynie na przyszłe pokolenia. Dzięki parlamentom dziecięcym i młodzieżowym oraz zgromadzeniom obywatelskim, dzieci powinny mieć możliwość angażowania się w debaty i decyzje dotyczące środowiska, a także projektowania swojego najbliższego otoczenia.

5. Przyjmowanie globalnej odpowiedzialności, teraz i w przyszłości

Skutki środowiskowe nie uznają granic państwowych. Zanieczyszczenia powietrza powstające w jednym kraju szkodzą krajom sąsiednim i całemu światu. Polityka i praktyki muszą chronić środowisko naturalne, które ma wpływ na dzieci. Rządy i przedsiębiorstwa, poprzez regulacje prawne i/lub zachęty, powinny określić i złagodzić swój globalny wpływ na środowisko. Rządy powinny już teraz podejmować skuteczne działania, aby wywiązać się z podjętych zobowiązań środowiskowych w ramach Celów Zrównoważonego Rozwoju, w tym do ograniczenia emisji gazów cieplarnianych do 2050 roku.

PRZYPISY I BIBLIOGRAFIA

PRZYPISY I BIBLIOGRAFIA

- 1 The UN's common agenda can be found at <https://www.un.org/en/content/common-agenda-report/assets/pdf/Common_Agenda_Report_English.pdf>, accessed 14 March 2022.
- 2 Prüss-Üstün, A., Wolf, J., Corvalán, C., Bos, R. and Neira, M. (2016). *Preventing Disease through Healthy Environments: A global assessment of the burden of disease from environmental risks*, 2nd ed. Geneva: World Health Organization.
- 3 Australia, Finland, France, Portugal, the United Kingdom and the United States.
- 4 Hickman, C., Marks, E., Pihkala, P., Clayton, S., Lewandowski, R. E., Mayall, E. E., Wray, B., Mellor, C. and van Susteren, L. (2021). Climate anxiety in children and young people and their beliefs about government responses to climate change: A global survey. *The Lancet Planetary Health*, 5(12), e863–e873, <[https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(21\)00278-3](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(21)00278-3)>, accessed 10 February 2022.
- 5 Resolution 48/13 of the Human Rights Council.
- 6 The ruling can be found at <https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=1351&Lang=en>, accessed 10 February 2022.
- 7 UNICEF (2021). Making Climate and Environment Policies for & with Children and Young People. Climate and Environment Discussion Paper No. 21. New York: UNICEF.
- 8 For Greta Thunberg's full speech at the World Economic Forum, watch this video: <<https://www.youtube.com/watch?v=U72xkMz6Ppk>>, accessed 1 March 2022.
- 9 The general comment dedicated website can be found at <<https://childrightsenvironment.org/about>>, accessed 10 February 2022.
- 10 Lelieveld, J., Klingmüller, K., Pozzer, A., Pöschl, U., Fnais, M., Daiber, A. and Münzel, T. (2019). Cardiovascular disease burden from ambient air pollution in Europe reassessed using novel hazard ratio functions. *European Heart Journal*, 40(20), 1590–1596, <<https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehz135>>, accessed 10 February 2022.
- 11 Harnung Scholten, R., Müller, P., Jovanovic Andersen, Z., Dehlendorf, C., Khan, J., Brandt, J., Ketzler, M., Knudsen, L. E. and Mathiesen, L. (2021). Telomere length in newborns is associated with exposure to low levels of air pollution during pregnancy. *Environment International*, 146, 106202, <<https://doi.org/10.1016/j.envint.2020.106202>>, accessed 10 February 2022.
- 12 Leichtfried, V., Mair-Raggautz, M., Schaeffer, V., Hammerer-Lercher, A., Mair, G., Bartenbach, C., Canazei, M. and Schobersberger, W. (2015). Intense illumination in the morning hours improved mood and alertness but not mental performance. *Applied Ergonomics*, 46, 54–59, <<https://doi.org/10.1016/j.apergo.2014.07.001>>, accessed 10 February 2022.
- 13 Hoel, D. G., Berwick, M., de Gruijl, F. R. and Holick, M. F. (2016). The risks and benefits of sun exposure 2016. *Dermato-Endocrinology*, 8(1), e1248325, <<https://doi.org/10.1080/19381980.2016.1248325>>, accessed 10 February 2022.
- 14 Franz, N. (2020). Impact of noise and light pollution on sleep in preschoolers. Thesis for Master of Public Health, University of Washington.
- 15 Smolensky, M. H., Sackett-Lundeen, L. L. and Portaluppi, F. (2015). Nocturnal light pollution and underexposure to daytime sunlight: Complementary mechanisms of circadian disruption and related diseases. *Chronobiology International*, 32(8), 1029–1048, <<https://doi.org/10.3109/07420528.2015.1072002>>, accessed 10 February 2022.
- 16 Stansfeld, S. and Clark, C. (2015). Health effects of noise exposure in children. *Current Environmental Health Reports*, 2(2), 171–178, <<https://doi.org/10.1007/s40572-015-0044-1>>, accessed 10 February 2022.
- 17 Theakston, F. and World Health Organization (Eds.) (2011). *Burden of Disease from Environmental Noise: Quantification of healthy life years lost in Europe*. World Health Organization, Regional Office for Europe.
- 18 Rees, N. and Fuller, R. (2020). *The Toxic Truth: Children's exposure to lead pollution undermines a generation of future potential*, <<https://www.unicef.org/media/73246/file/The-toxic-truthchildren%E2%80%99s-exposure-tolead-pollution-2020.pdf>>, accessed 10 February 2022.
- 19 Rees and Fuller (2020).
- 20 Canfield, R. L., Gendle, M. H. and Cory-Slechta, D. A. (2004). Impaired neuropsychological functioning in lead-exposed children. *Developmental Neuropsychology*, 26(1), 513–540, <https://doi.org/10.1207/s15326942dn2601_8>, accessed 10 February 2022.
- 21 Nkomo, P., Naicker, N., Mathee, A., Galpin, J., Richter, L. M. and Norris, S. A. (2018). The association between environmental lead exposure with aggressive behavior, and dimensionality of direct and indirect aggression during mid-adolescence: Birth to Twenty Plus cohort. *Science of the Total Environment*, 612, 472–479, <<https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2017.08.138>>, accessed 10 February 2022.
- 22 Khanna, M. M. (2015). Boys, not girls, are negatively affected on cognitive tasks by lead exposure: A pilot study. *Journal of Environmental Health*, 77(6), 72–77.
- 23 Chetty, C. S., Vemuri, M. C., Reddy, G. R. and Suresh, C. (2007). Protective effect of 17- β -estradiol in human neurocellular models of lead exposure. *Neurotoxicology*, 28(2), 396–401, <<https://doi.org/10.1016/j.neuro.2006.03.012>>, accessed 10 February 2022.

- 24 Liu, Y., Téllez-Rojo, M. M., Sánchez, B. N., Zhang, Z., Afeiche, M. C., Mercado-García, A., Hu, H., Meeker, J. D. and Peterson, K. E. (2019). Early lead exposure and pubertal development in a Mexico City population. *Environment International*, 125, 445–451, <<https://doi.org/10.1016/j.envint.2019.02.021>>, accessed 10 February 2022.
- 25 Rees and Fuller (2020).
- 26 US Food and Drug Administration (FDA) (2020). Lead in food, foodwares, and dietary supplements, <<https://www.fda.gov/food/metals-and-your-food/lead-food-foodwares-and-dietary-supplements>>, accessed 10 February 2022.
- 27 Eichler, A., Gramlich, G., Kellerhals, T., Tobler, L. and Schwikowski, M. (2015). Pb pollution from leaded gasoline in South America in the context of a 2000-year metallurgical history. *Science Advances*, 1(2), e1400196, <<https://doi.org/10.1126/sciadv.1400196>>, accessed 10 February 2022.
- 28 Angelon-Gaetz, K. A., Klaus, C., Chaudhry, E. A. and Bean, D. K. (2018). Lead in spices, herbal remedies, and ceremonial powders sampled from home investigations for children with elevated blood lead levels — North Carolina, 2011–2018. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 67(46), 1290–1294, <<https://doi.org/10.15585/mmwr.mm6746a2>>, accessed 10 February 2022.
- 29 United States Centers for Disease Control and Prevention (2012). *Low Level Lead Exposure Harms Children – A renewed call for primary prevention: Report of the Advisory Committee on Childhood Lead Poisoning Prevention*. Atlanta, United States Centers for Disease Control and Prevention.
- 30 Téllez-Rojo, M. M., Bautista-Arredondo, L. F., Trejo-Valdivia, B., Cantoral, A., Estrada-Sánchez, D., Kraiem, R., Pantic, I., Rosa-Parra, A., Gómez-Acosta, L. M., Romero-Martínez, M., Cuevas-Nasu, L., Shamah-Levy, T., Fuller, R. and Tamayo-Ortiz, M. (2019). Reporte nacional de niveles de plomo en sangre y uso de barro vidriado en población infantil vulnerable. *Salud Pública de México*, 61(6), 787, <<https://doi.org/10.21149/10555>>, accessed 10 February 2022.
- 31 World Bank (2021). World Bank Databank: Agricultural land (% of land area). <<https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.AGRI.ZS>>, accessed 14 March 2022.
- 32 Hitzhusen, F. J. (1993). Land degradation and sustainability of agricultural growth: Some economic concepts and evidence from selected developing countries. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 46(1), 69–79, <[https://doi.org/10.1016/0167-8809\(93\)90014-G](https://doi.org/10.1016/0167-8809(93)90014-G)>, accessed 10 February 2022.
- 33 Intergovernmental Panel on Climate Change and Edenhofer, O. (Eds). (2014). *Climate Change 2014: Mitigation of climate change. Working Group III contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 34 UNICEF (2021). *The Climate Crisis is a Child Rights Crisis: Introducing the Children’s Climate Risk Index*, <<https://www.unicef.org/media/105376/file/UNICEF-climatecrisis-child-rights-crisis.pdf>>, accessed 10 February 2022.
- 35 Roberts, J. R., Dawley, E. H. and Reigart, J. R. (2019). Children’s low-level pesticide exposure and associations with autism and ADHD: A review. *Pediatric Research*, 85(2), 234–241, <<https://doi.org/10.1038/s41390-018-0200-z>>, accessed 10 February 2022.
- 36 Landrigan, P. J., Fuller, R., Acosta, N. J., Adeyi, O., Arnold, R., Baldé, A. B. et al. (2018). The Lancet Commission on pollution and health. *The Lancet*, 391: 462–512.
- 37 Grandjean, P. and Landrigan, P. J. (2014). Neurobehavioral effects of developmental toxicity. *The Lancet Neurology*, 13, 330–338; Grandjean, P. and Landrigan, P. J. (2006). Developmental neurotoxicity of industrial chemicals. *The Lancet*, 368, 2167–2178.
- 38 Grandjean and Landrigan (2014).
- 39 Lanphear, B. P. (2015). The impact of toxins on the developing brain. *Annual Review of Public Health*, 36, 211–230, <<https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-031912-114413>>, accessed 16 February 2022.
- 40 Choi, G., Villanger, G. D., Drover, S. S. M., Sakhi, A. K., Thomsen, C., Nethery, R. C. et al. (2021). Prenatal phthalate exposures and executive function in preschool children. *Environment international*, 149, 106403, <<https://doi.org/10.1016/j.envint.2021.106403>>, accessed 16 February 2022.
- 41 Skogheim, T. S., Villanger, G. D., Weyde, K. V. F., Engel, S. M., Surén, P., Rie, M. G. et al. (2020). Prenatal exposure to perfluoroalkyl substances and associations with symptoms of attention-deficit/hyperactivity disorder and cognitive functions in preschool children. *International Journal of Hygiene and Environmental Health*, 223(1), 80–92, <<https://doi.org/10.1016/j.ijheh.2019.10.003>>, accessed 16 February 2022.
- 42 Skogheim, T. S., Weyde, K. V. F., Engel, S. M., Aase, H., Surén, P., Rie, M. G. et al. (2021). Metal and essential element concentrations during pregnancy and associations with autism spectrum disorder and attention-deficit/hyperactivity disorder in children. *Environment International*, 152, 106468, <<https://doi.org/10.1016/j.envint.2021.106468>>, accessed 16 February 2022.

- 43 Skogheim, T. S., Weyde, K. V. F., Aase, H., Engel, S. M., Surén, P., Øie, M. G. et al. (2021) Prenatal exposure to per-and polyfluoroalkyl substances (PFAS) and associations with attention-deficit/hyperactivity disorder and autism spectrum disorder in children. *Environmental Research*, 202, 111692, <<https://doi.org/10.1016/j.envres.2021.111692>>, accessed 16 February 2022.
- 44 Kamai, E. M., Villanger, G. D., Nethery, R. C., Thomsen, C., Sakhi, A. K., Drover, S. S. M. et al. (2018) Gestational phthalate exposure and preschool attention deficit hyperactivity disorder in Norway. *Environmental Epidemiology*, 5(4), e161, <<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34414345/>>; Engel, S. M., Villanger, G. D., Nethery, R. C., Thomsen, C., Sakhi, A. K., Drover, S. S. et al. (2018). Prenatal phthalates, maternal thyroid function, and risk of attention-deficit hyperactivity disorder in the Norwegian Mother and Child Cohort. *Environmental Health Perspectives*, 126(5), 057004, <<https://doi.org/10.1289/EHP2358>>; Choi, G., Keil, A., Richardson, D. B., Daniels, J. L., Hoffman, K., Villanger, G. D. et al. (2021). Pregnancy exposure to organophosphate esters and the risk of attention-deficit hyperactivity disorder in the Norwegian mother, father and child cohort study. *Environment International*, 154, <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160412021001744>>, all accessed 16 February 2022.
- 45 Choi, G., Villanger, G. D., Drover, S. S. M., Sakhi, A. K., Thomsen, C., Nethery, R. C. et al. (2021). Prenatal phthalate exposures and executive function in preschool children. *Environment international*, 149, 106403, <<https://doi.org/10.1016/j.envint.2021.106403>>, accessed 16 February 2022.
- 46 Klepeis, N. E., Nelson, W., Ott, W., Robinson, J., Switzer, P., Behar, J., Hern, S., Engelmann, W. (2001). The National Human Activity Pattern Survey (NHAPS): a resource for assessing exposure to environmental pollutants. *Journal of Exposure Science & Environmental Epidemiology*, 11(3), 231–252.
- 47 Bearer, C.F. (1995). Environmental Health Hazards: How Children Are Different from Adults. *The Future of Children*, 5(2), 11–26.
- 48 Antova, T., Pattenden, S., Brunekreef, B., Heinrich, J., Rudnai, P., Forastiere, F., Luttmann-Gibson, H., Grize, L., Katsnelson, B. and Moshhammer, H. (2008). Exposure to indoor mould and children's respiratory health in the PATY study. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 62(8), 708–714, <<https://www.doi.org/10.1136/jech.2007.065896>>, accessed 10 February 2022.
- 49 Mudarri, D. and Fisk, W. J. (2007). Public health and economic impact of dampness and mold. *Indoor Air*, 17(3), 226–235, <<https://doi.org/10.1111/j.1600-0668.2007.00474.x>>, accessed 10 February 2022.
- 50 OECD Affordable Housing Database. <<https://www.oecd.org/housing/data/affordable-housingdatabase/housing-conditions.htm>>, accessed 15 March 2022
- 51 Goux, D. and Maurin, E. (2005). The effect of overcrowded housing on children's performance at school. *Journal of Public Economics*, 89(5), 797–819, <<https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2004.06.005>>, accessed 10 February 2022.
- 52 Measured as language and mathematics test scores.
- 53 Louv, R. (2008). Last Child in the Woods: Saving Our Children from Nature-Deficit Disorder. Chapel Hill, NC: Algonquin Books.
- 54 Chawla, L., Keena, K., Pevec, I. and Stanley, E. (2014). Green schoolyards as havens from stress and resources for resilience in childhood and adolescence. *Health & Place*, 28, 1–13, <<https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2014.03.001>>, accessed 10 February 2022.
- 55 Faber Taylor, A. and Kuo, F. E. (2009). Children with attention deficits concentrate better after walk in the park. *Journal of Attention Disorders*, 12(5), 402–409, <<https://doi.org/10.1177/1087054708323000>>; Kuo, F. E. and Faber Taylor, A. (2004). A potential natural treatment for attention-deficit/hyperactivity disorder: Evidence from a national study. *American Journal of Public Health*, 94(9), 1580–1586, <<https://doi.org/10.2105/ajph.94.9.1580>>; Taylor, A. F., Kuo, F. E. and Sullivan, W. C. (2001). Coping with ADD: The surprising connection to green play settings. *Environment and Behavior*, 33(1), 54–77, <<https://doi.org/10.1177/00139160121972864>>, all accessed 10 February 2022.
- 56 Kwon, O.-H., Hong, I., Yang, J., Wohn, D. Y., Jung, W.-S. and Cha, M. (2021). Urban green space and happiness in developed countries. *EPJ Data Science*, 10(1), 28, <<https://doi.org/10.1140/epjds/s13688-021-00278-7>>, accessed 10 February 2022.
- 57 Atkins, S., Husain, S. and Storey, A. (1991). *The Influence of Street Lighting on Crime and Fear of Crime* (Crime Prevention Unit Paper No. 28). London: Home Office.
- 58 Gehl, J. (2013). *Cities for People*. Washington, DC: Island Press; Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- 59 Stafford, L. and Baldwin, C. (2018). Planning walkable neighborhoods: Are we overlooking diversity in abilities and ages? *Journal of Planning Literature*, 33(1), 17–30, <<https://doi.org/10.1177/0885412217704649>>, accessed 10 February 2022.

- 60 Stafford, L., Adkins, B. and Franz, J. (2020). Bounded at the driveway's edge: Body-space tensions encountered by children with mobility impairments in moving about the neighbourhood street. *Children's Geographies*, 18(3), 298–311, <<https://doi.org/10.1080/14733285.2019.1635992>>, accessed 10 February 2022.
- 61 Jones-Rounds, M. L., Evans, G. W. and Braubach, M. (2014). The interactive effects of housing and neighbourhood quality on psychological well-being. *Journal of Epidemiology and Community Health* (1979-), 68(2), 171–175, <<https://www.jstor.org/stable/43281707>>, accessed 10 February 2022.
- 62 Bartlett, S. (1999). Children's experience of the physical environment in poor urban settlements and the implications for policy, planning and practice. *Environment and Urbanization*, 11(2), 63–74, <<https://doi.org/10.1177/095624789901100207>>, accessed 10 February 2022.
- 63 Fyhri, A., Hjorthol, R., Mackett, R. L., Fotel, T. N. and Kyttä, M. (2011). Children's active travel and independent mobility in four countries: Development, social contributing trends and measures. *Transport Policy*, 18(5), 703–710, <<https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2011.01.005>>, accessed 10 February 2022.
- 64 Alparone, F. R. and Pacilli, M. G. (2012). On children's independent mobility: The interplay of demographic, environmental, and psychosocial factors. *Children's Geographies*, 10(1), 109–122, <<https://doi.org/10.1080/14733285.2011.638173>>, accessed 10 February 2022.
- 65 Brown, B., Mackett, R., Gong, Y., Kitazawa, K. and Paskins, J. (2008). Gender differences in children's pathways to independent mobility. *Children's Geographies*, 6(4), 385–401, <<https://doi.org/10.1080/14733280802338080>>, accessed 10 February 2022.
- 66 Keten, A. (2020). Death in childhood and adolescence: Accident! *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 9(8), 3807–3809, <<https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc.465.20>>, accessed 10 February 2022.
- 67 Targino, A. C., Gibson, M. D., Krecl, P., Rodrigues, M. V. C., dos Santos, M. M. and de Paula Corrêa, M. (2016). Hotspots of black carbon and PM2.5 in an urban area and relationships to traffic characteristics. *Environmental Pollution*, 218, 475–486, <<https://doi.org/10.1016/j.envpol.2016.07.027>>, accessed 10 February 2022.
- 68 Karsten, L. (2005). It all used to be better? Different generations on continuity and change in urban children's daily use of space. *Children's Geographies*, 3(3), 275–290, <<https://doi.org/10.1080/14733280500352912>>, accessed 10 February 2022.
- 69 Hartley, C. A. and Somerville, L. H. (2015). The neuroscience of adolescent decision-making. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 5, 108–115, <<https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2015.09.004>>, accessed 10 February 2022.
- 70 Global Burden of Disease Collaborative Network (2021). Global Burden of Disease Study 2019 (GBD 2019). Seattle, Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME).
- 71 Hillman, M., Adams, J. and Whitelegg, J. (1990). *One False Move: A study of children's independent mobility*. London: Policy Studies Institute.
- 72 O'Brien, M., Jones, D. and Sloan, D. (2000). Children's independent spatial mobility in the urban public realm. *Childhood*, 7(3), 257–277, <<https://doi.org/10.1177/0907568200007003002>>; Andersson, E., Malmberg, B. and Östh, J. (2012). Travel-to-school distances in Sweden 2000–2006: Changing school geography with equality implications. *Journal of Transport Geography*, 23, 35–43, <<https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2012.03.022>>; Fyhri, A., Hjorthol, R., Mackett, R. L., Fotel, T. N. and Kyttä, M. (2011). Children's active travel and independent mobility in four countries: Development, social contributing trends and measures. *Transport Policy*, 18(5), 703–710, <<https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2011.01.005>>; Kyttä, M., Hirvonen, J., Rudner, J., Pirjola, I. and Laatikainen, T. (2015). The last free-range children? Children's independent mobility in Finland in the 1990s and 2010s. *Journal of Transport Geography*, 47, 1–12, <<https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2015.07.004>>, all accessed 16 February 2022.
- 73 Michail, N., Ozbil, A., Parnell, R. and Wilkie, S. (2021). Children's experiences of their journey to school: Integrating behaviour change frameworks to inform the role of the built environment in active school travel promotion. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(9), 4992, <<https://doi.org/10.3390/ijerph18094992>>, accessed 16 February 2022.
- 74 Fusco, C., Moola, F., Faulkner, G., Buliung, R. and Richichi, V. (2012). Toward an understanding of children's perceptions of their transport geographies: (Non)active school travel and visual representations of the built environment. *Journal of Transport Geography*, 20(1), 62–70, <<https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2011.07.001>>, accessed 16 February 2022.

- 75 Ross, N. J. (2007). 'My journey to school ...': Foregrounding the meaning of school journeys and children's engagements and interactions in their everyday localities. *Children's Geographies*, 5(4), 373–391, <<https://doi.org/10.1080/14733280701631833>>, accessed 16 February 2022.
- 76 Egli, V., Mackay, L., Jelleyman, C., Ikeda, E., Hopjins, S. and Smith, M. (2020). Social relationships, nature, and traffic: findings from a child-centred approach to measuring active school travel route perceptions. *Children's Geographies*, 18(6), 667–683, <<https://doi.org/10.1080/14733285.2019.1685074>>, accessed 16 February 2022.
- 77 Ross (2007).
- 78 Michail et al. (2021).
- 79 Ross (2007).
- 80 Fusco et al. (2012).
- 81 World Meteorological Organization (2021). *WMO Atlas of Mortality and Economic Losses from Weather, Climate and Water Extremes (1970–2019)*, <https://library.wmo.int/index.php?lvl=notice_display&id=21930#_Yh4YwjMl2w>, accessed 10 February 2022.
- 82 Gibbs, L., Nursey, J., Cook, J., Ireton, G., Alkemade, N., Roberts, M., Gallagher, H. C., Bryant, R., Block, K. and Molyneaux, R. (2019). Delayed disaster impacts on academic performance of primary school children. *Child Development*, 90(4), 1402–1412, <<https://doi.org/10.1111/cdev.13200>>, accessed 10 February 2022.
- 83 Xiong, X. U., Harville, E. W., Buekens, P., Mattison, D. R., Elkind-Hirsch, K. and Pridjian, G. (2008). Exposure to Hurricane Katrina, posttraumatic stress disorder and birth outcomes. *The American Journal of the Medical Sciences*, 336(2), 111–115, <<https://doi.org/10.1097/MAJ.0b013e318180f21c>>, accessed 10 February 2022.
- 84 Orengo-Aguayo, R., Stewart, R. W., de Arellano, M. A., Suárez-Kindy, J. L. and Young, J. (2019). Disaster exposure and mental health among Puerto Rican youths after Hurricane Maria. *JAMA Network Open*, 2(4), e192619–e192619, <<https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2019.2619>>, accessed 10 February 2022.
- 85 Xiong et al. (2008); Lai, B. S., Beaulieu, B., Ogokeh, C. E., Self-Brown, S. and Kelley, M. L. (2015). Mother and child reports of hurricane related stressors: Data from a sample of families exposed to Hurricane Katrina. *Child & Youth Care Forum*, 44, 549–565, <<https://doi.org/10.1007/s10566-014-9289-3>>, accessed 10 February 2022.
- 86 Lochman, J. E., Vernberg, E., Powell, N. P., Boxmeyer, C. L., Jarrett, M., McDonald, K., Qu, L., Hendrickson, M. and Kassing, F. (2017). Pre-post tornado effects on aggressive children's psychological and behavioral adjustment through one-year postdisaster. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 46(1), 136–149, <<https://doi.org/10.1080/15374416.2016.1228460>>, accessed 10 February 2022.
- 87 Usami, M., Iwadare, Y., Watanabe, K., Kodaira, M., Ushijima, H., Tanaka, T. and Saito, K. (2016). Long-term fluctuations in traumatic symptoms of high school girls who survived from the 2011 Japan tsunami: Series of questionnairebased cross-sectional surveys. *Child Psychiatry & Human Development*, 47(6), 1002–1008, <<https://doi.org/10.1007/s10578-016-0631-x>>, accessed 10 February 2022.
- 88 World Wildlife Fund (2020). *Fires, Forests and the Future: A crisis raging out of control?* Gland, Switzerland: WWF.
- 89 Holm, S. M., Miller, M. D., and Balmes, J. R. (2021). Health effects of wildfire smoke in children and public health tools: a narrative review. *Journal of exposure science & environmental epidemiology*, 31(1), 1–20.
- 90 Holm et al. (2021).
- 91 Williamson, B., Markham, F. and Weir, J. K. (2020). Aboriginal Peoples and the Response to the 2019–2020 Bushfires. ANU Working Paper Series No. 134/2020. Canberra: Australian National University.
- 92 Ducey, E. M. and Stough, L. M. (2021). Psychological effects of the 2017 California wildfires on children and youth with disabilities. *Research in developmental disabilities*, 114, 103981.
- 93 International Panel on Climate Change (2022). *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability*, <https://report.ipcc.ch/ar6wg2/pdf/IPCC_AR6_WGII_SummaryForPolicymakers.pdf>, accessed 15 March 2022.
- 94 United Nations Environment Programme (2021). *Food Waste Index Report 2021*. Nairobi: UNEP.
- 95 Zhang, B., Huo, X., Xu, L., Cheng, Z., Cong, X., Lu, X. and Xu, X. (2017). Elevated lead levels from e-waste exposure are linked to decreased olfactory memory in children. *Environmental Pollution*, 231, 1112–1121, <<https://doi.org/10.1016/j.envpol.2017.07.015>>, accessed 10 February 2022.
- 96 Xu, L., Huo, X., Liu, Y., Zhang, Y., Qin, Q. and Xu, X. (2020). Hearing loss risk and DNA methylation signatures in preschool children following lead and cadmium exposure from an electronic waste recycling area. *Chemosphere*, 246, 125829, <<https://doi.org/10.1016/j.chemosphere.2020.125829>>, accessed 11 February 2022.
- 97 Forti, V., Balde, C.P., Kuehr, R. and Bel, G. (2020). *The Global E-waste Monitor 2020: Quantities, flows and the circular economy potential*. Bonn, Geneva and Rotterdam: United Nations University/United Nations Institute for Training and Research, International Telecommunication Union, and International Solid Waste Association, p. 55.

- 98 World Health Organization (2021). *Children and Digital Dumpsites: E-waste exposure and child health*, <<https://www.who.int/publications/item/9789240023901>>, accessed 16 February 2022.
- 99 World Health Organization (2021).
- 100 Zhang, Y., Huo, X., Cao, J., Yang, T., Xu, L. and Xu, X. (2016). Elevated lead levels and adverse effects on natural killer cells in children from an electronic waste recycling area. *Environmental Pollution*, 213, 143–150, <<https://doi.org/10.1016/j.envpol.2016.02.004>>, accessed 11 February 2022.
- 101 Forti et al. (2020).
- 102 World Health Organization (2021). Soaring e-waste affects the health of millions of children, WHO warns, <<https://www.who.int/news/item/15-06-2021-soaring-e-waste-affects-the-health-of-millions-of-children-who-warns>>, accessed 11 February 2022.
- 103 Ritchie, H. (2019). How do CO₂ emissions compare when we adjust for trade?, Our World in Data, <<https://ourworldindata.org/consumption-based-co2>>, accessed 11 February 2022.
- 104 Clarke, J., Heinonen, J. and Ottelin, J. (2017). Emissions in a decarbonised economy? Global lessons from a carbon footprint analysis of Iceland. *Journal of Cleaner Production* 166, 1175–1186, <<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.08.108>>.
- 105 Karsten (2005).
- 106 Children’s Worlds Project (2020). The Children’s Worlds Survey Wave III. Jerusalem: Children’s Worlds Project.
- 107 We recognize that there may be gendered inequalities in the likelihood of children being exposed to environmental risks. However, as these relate to socio-cultural norms around gender, they do not fall under our definition of the ‘built’ environment.
- 108 Rousell, D. and Cutter-Mackenzie-Knowles, A. (2020). A systematic review of climate change education: Giving children and young people a ‘voice’ and a ‘hand’ in redressing climate change. *Children’s Geographies*, 18(2), 191–208, <<https://doi.org/10.1080/14733285.2019.1614532>>, accessed 11 February 2022.
- 109 In PISA 2018, global issues include seven items: climate change and global warming; global health; migration; gender inequality; international conflicts; hunger or malnutrition; causes of poverty.
- 110 Chan, H.-W., Pong, V. and Tam, K.-P. (2019). Cross-national variation of gender differences in environmental concern: Testing the sociocultural hindrance hypothesis. *Environment and Behavior*, 51(1), 81–108, <<https://doi.org/10.1177/0013916517735149>>, accessed 11 February 2022.
- 111 OECD (2020), PISA 2018 Results, Volume VI: *Are Students Ready to Thrive in an Interconnected World?*, <<https://doi.org/10.1787/d5f68679-en>>, accessed 11 February 2022.
- 112 Statistically significant odds ratios after controlling for students’ gender, immigrant background and socio-economic profile.
- 113 For further information, see <<https://www.childrensparliament.org.uk/climate-change-for-the-climate-assembly>>, accessed 11 February 2022.

PODZIĘKOWANIA

Innocenti Report Card 17 został opracowany i napisany przez Eszter Timar, Annę Gromadę, Gwyther Rees i Alessandro Carraro przy współudziale Dominica Richardsona, Gunilly Olsson, Celine Little, Dagny Rams, Gro Villanger, Nicole Quattrini, Tima Huijtsa, Mirzy Balaj oraz Terjego Eikemo.

Jakość publikacji zapewniła grupa doradców i recenzentów UNICEF. Dodatkowego wsparcia i porad udzielili David Anthony (UNICEF Innocenti), Michael Brauer (School of Population and Public Health), Kristen Cordero (Children's Environmental Rights Initiative), Fiona Tang (University of Sydney), Amenawon Njilan Esangbedo (UNICEF Geneva), UNICEF Ghana Country Office and all UNICEF National Committees.

Podziękowania dla kolegów z UNICEF New York – Jasmina Byrne, Nick Rees, Cristina Colon, Solrun Engilbertsdottir, Sophie Lee, Gautam Narasimhan, Desiree Raquel Narvaez, Thomas Sayers, Leah Selim, Tom Slaymaker, Abheet Solomon, Jeremy Sprigge, Amy Wickham, Danzhen You – za ich opinie i sugestie.

Wsparcie administracyjne w UNICEF Office of Research – Innocenti zostało zapewnione przez: Cinzia Lusco Bruschi i Lisa Gastaldin.

Redakcję poprowadziła Sarah Marchant, komunikację i promocję Kathleen Sullivan, Celine Little i Patrizia Faustiniego.

Nasze szczególne podziękowania kierujemy do młodych ludzi z Kanady, Chile, Meksyku, Hiszpanii oraz Szwecji, którzy uczestniczyli w konsultacjach Raportu we wczesnych etapach jego powstawania.

Zespół ds. Report Card 17 w UNICEF Office of Research – Innocenti:

Alessandro Carraro, PhD, Social and Economic Policy consultant

Maria Rosaria Centrone, MA, Social and Economic Policy consultant

Anna Gromada, PhD, Social and Economic Policy consultant

Gwyther Rees, PhD, Social and Economic Policy Manager

Dominic Richardson, PhD, Social and Economic Policy Chief

Eszter Timar, MSc, Social and Economic Policy consultant

Współautorzy Report Card 17:

Gunilla Olsson, UNICEF Office of Research – Innocenti

Celine Little, UNICEF Office of Research – Innocenti

Dagna Rams, University of Lausanne

Gro Dehli Villanger, Norwegian Institute of Public Health, Oslo, Norway

Mirza Balaj, Centre for Global Health Inequalities Research (CHAIN)

Terje Andreas Eikemo, Centre for Global Health Inequalities Research (CHAIN)

Tim Huijts, Centre for Global Health Inequalities Research (CHAIN)

Nicole Quattrini, Centre for Global Health Inequalities Research (CHAIN)

Doradcy

Terje Andreas Eikemo, Centre for Global Health Inequalities Research (CHAIN)

Lia Karsten, University of Amsterdam

Isabelle Kolebinov, Child Rights International Network

Tama Leventhal, Tufts University

Jamie Morrison, Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)

Ann Sanson, University of Melbourne

Jonas Schubert, Terre des Hommes International Federation

Kam Sripada, Centre for Digital Life Norway

Pełny tekst i powiązane materiały można pobrać ze strony internetowej UNICEF Office of Research – Innocenti:

www.unicef-irc.org

Poprzednie wydania w tej serii:

Innocenti Report Card 1

A League Table of Child Poverty in Rich Nations

Innocenti Report Card 2

A League Table of Child Deaths by Injury in Rich Nations

Innocenti Report Card 3

A League Table of Teenage Births in Rich Nations

Innocenti Report Card 4

A League Table to Educational Disadvantage in Rich Nations

Innocenti Report Card 5

A League Table of Child Maltreatment Deaths in Rich Nations

Innocenti Report Card 6

Child Poverty in Rich Countries 2005

Innocenti Report Card 7

**Child Poverty in Perspective: An overview
of child well-being in rich countries**

Innocenti Report Card 8

**The Child Care Transition: A league table of early childhood
education and care in economically advanced countries**

Innocenti Report Card 9

**The Children Left Behind: A league table of inequality
in child well-being in the world's rich countries**

Innocenti Report Card 10

**Measuring Child Poverty: New league tables of
child poverty in the world's rich countries**

Innocenti Report Card 11

Child Well-being in Rich Countries: A comparative overview

Innocenti Report Card 12

**Children of the Recession: The impact of the economic
crisis on child well-being in rich countries**

Innocenti Report Card 13

**Fairness for Children: A league table of inequality
in child well-being in rich countries**

Innocenti Report Card 14

**Building the Future: Children and the Sustainable
Development Goals in rich countries**

Innocenti Report Card 15

**An Unfair Start: Inequality in children's
education in rich countries**

Innocenti Report Card 16

**Worlds of Influence: Understanding what shapes
child well-being in rich countries**

dla każdego dziecka, rozwiązania

UNICEF Office of Research – Innocenti
Via degli Alfani 58
50121 Florencja, Włochy
Tel.: +39 055 2033 0
Fax: +39 055 2033 220
researchpublications@unicef.org
www.unicef-irc.org
@UNICEF Innocenti on Twitter, LinkedIn,
Facebook, Instagram and YouTube

© Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci (UNICEF)

Maj 2022